

ZGODOVINSKI ZAPISI

XXI/2024

Zgodovinski zapisi XXI/2024

Izdalo: *Zgodovinsko društvo Ormož*

Zanj: *Predsednica Ana Kaučič*

Urednica: *Manica Hartman*

Lektoriranje: *Nada Granduč*

Grafična priprava in tisk: *Crea design, Damijan Tišljarič, s.p.*

Naklada: *200 izvodov*

Ormož, 2024

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Beseda urednice

Ormoška preteklost je zelo bogata, zato se tudi v Zgodovinskem društvu Ormož trudimo ohranjati spomin na pomembne dogodke in ljudi iz bližnje ali daljne preteklosti. K temu je zelo stremel tudi naš nekdanji predsednik društva Anton Luskovič, zato mu namenjam srčen spominski zapis na prvih straneh publikacije.

Tokratni prispevki prinašajo že znane, doživete in preživete dogodke, hkrati pa nas poučijo o novih, zanimivih in še nerazkritih vsebinah.

Vlado Trop podaja svoje spomine na Ormož v petdesetih in šestdesetih letih, Manica Hartman predstavljam dediščino čevljarske, krojaške in šiviljske obrti v mestu Ormož, Ana Kaučič pa nas seznani z narodno milico na bližnjem Hardeku in Dobravi ob koncu 2. svetovne vojne. Zanimivo branje prinašata prispevka Jožefa Kovača, ki predstavlja pomembno vlogo milice v Ormožu v času osamosvojitve leta 1991 in Marka Balažiča, ki osvetljuje dragocene tehnike vezenja z zlatimi nitmi, ki krasijo cerkvene mašne plašče v Ormožu in pri Veliki Nedelji. V publikaciji obujamo tudi spomine na zgodovinarja Mateja Slekovca in ormoškega zdravnika Antona Hrovata. Za predstavitev njunih življenjskih poti sta zaslužna Franc Krnjak in Franc Smole.

V branje vam ponujamo še prispevka Nevenke Korpič in Mirana Fišerja, povezana s skrbjo za grozdje in vinske pridelke.

Vsem avtorjem se iskreno zahvaljujemo za čas in trud ter predstavitev zanimivih vsebin, svoje besede zahvale pa namenjam tudi Občini Ormož, Knjižnici Franca Ksavra Meško Ormož in Pokrajinskemu muzeju Ptuj - Ormož, enoti Ormož.

Vam, dragi bralci in bralke, želimo prijetno branje in vas vabimo, da nas spremljate tudi ob naših drugih dogodkih.

*Manica Hartman,
urednica*

Nada Granduč¹

Anton (Tonček) Luskovič **1949–2024**

3. februarja 2024 je svojo življenjsko pot sklenil naš dolgoletni predsednik Zgodovinskega društva Ormož, neutrudni raziskovalec ormoške preteklosti in prijatelj Tonček Luskovič.

Društvu je predsedoval 17 let, zato ne bomo pretiravali, če zapišemo, da se je v njegovem času društvo začelo trdno postavljati »na noge« in se kmalu razcvetelo v enega najbolj aktivnih zgodovinskih društev v Sloveniji.

Bil je naš predsednik, vodilni člen in tudi zaljubljenec v zgodovino, predvsem pa zaljubljen v svoje ožje okolje in ljudi; željan živeti za to, da bi se pomembni dogodki, pomembni ljudje, pomembni zapisi ohranili naslednjim generacijam. Da bi se pri ohranjanju upoštevala verodostojnost, poštenost, kar pač mora upoštevati pravi raziskovalec oddaljene in bližnje preteklosti.

Tonček ni nikoli razmišljal, koliko časa bo vložil v iskanje stikov s pripovedovalci, stikov z vrsto znanih, priznanih zgodovinarjev, koliko časa bo namenjal svojim lastnim raziskavam, ki so ga vodile v arhive – blizu in daleč.

Vsa ta njegova neizčrpna energija je pritegnila za seboj vrsto ljudi, novih raziskovalcev, ki so srčno in z ljubeznijo iskali skrite ali že kar pozabljene

zanimivosti, dogodke in mnoge zaslužne ljudi, tukaj v Prlekiji. Na tej podlagi so začeli nastajati Zgodovinski zapisi, kar 20 števil jih je.

Ob njegovih zamislih so se dogajali tudi simpoziji, predavanja, živi stiki z zgodovinarji in ljubitelji naših krajev. Tudi njihova predavanja so se zbrala v obsežnih zbornikih – in kar je zapisano, gotovo ostane. Zaslužnim ljudem našega okolja so bili na pobudo Zgodovinskega društva odkriti spomeniki in še in še.

Za njegovo pomoč in podporo ter izjemne dosežke v društvu smo mu v Zgodovinskem društvu Ormož iskreno hvaležni.

Zelo ga pogrešamo, a trudimo se, da bomo še naprej uresničevali svoje poslanstvo, njegovo predano delo in srčnost pa nosimo v sebi.

¹ Nada Granduč, soustanovna članica društva.

Dediščina čevljarške, krojaške in šiviljske obrti v mestu Ormož²

Prispevek prikazuje dediščino čevljarške, krojaške in šiviljske obrti v Ormožu od prve omembe v drugi polovici 15. stoletja do danes. Na podlagi pregledanega gradiva je razvidno, da so bile obrti zelo dobro zastopane, pred drugo svetovno vojno so bili čevljarji, krojači in šivilje med obrtniki celo najštevilčnejši, danes pa je zgodba žal precej drugačna, šiviljsko dejavnost

opravlja le ena šivilja, krojači in čevljarji pa so tako rekoč izumrli.

Ključne besede: šivilja, krojača, čevljar, čevljarstvo, šiviljstvo, krojaštvo, Ormož, šiviljska obrt, krojaška obrt, čevljarška obrt

Čevljarji/krojači od prve omembe v drugi polovici 15. stoletja do okoli leta 1900³

KROJAČI	KRAJ OPRAVLJANJA OBRTI	LETO OMEMBE V VIRIH ⁴
Najstarejša omemba KROJAČA je zapisana v registru vinske desetine iz leta 1482. Omenjenih je dvaintrideset imen, med njimi krojač Lenart (Lienhart SCHNEIDER).	Mesto Ormož	1482 ⁵
Gregor, Mathe (Matej), krojača	Mesto Ormož	1542 ⁶
Petter SCHNEIDER, Sigmundt SCHNEIDER, Jurco SCHNEIDER, krojači	Mesto Ormož	1572 ⁷
Andreas AMBLER, krojač	Mesto Ormož, h. št. 36, danes Vrazova 1	1702 ⁸

¹ Manica Hartman, urednica Zapisov, Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož.

² Podrobneje je tema predstavljena na razstavi in v razstavni publikaciji Če si mejo boks šolje pa svetejši gvant, si bijo lep, Dediščina čevljarške, krojaške in šiviljske obrti na Ormoškem (Manica Hartman, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, 2024). Razstava bo na ogled v Grajski pristavi Ormož do 5. maja 2025).

V razstavni publikaciji je najboljše zastavljeno poglavje, kjer podajamo okoli 800 imen – mojstrov, pomočnikov in vajencev, od katerih predstavlja vsak pomemben del mozaika bogate oblačilne preteklosti. V pričujočem prispevku podajamo le imena obrtnikov, ki so imeli svojo delavnico ali bivališče v mestu Ormož.

³ Začetkom čevljarške/krojaške obrti sledimo v drugo polovico 15. stoletja, ko se v popisu vinske desetine za mesto Ormož iz leta 1482 omenjata čevljar Jurij in krojač Lenart.

Leta 1542 je bil Ormož skromno mestece, štel je komaj trideset meščanskih hiš. V mestu so živeli in delovali različni obrtniki (trije mesarji, dva tesarja, dva prodajalca soli, lončar, pek in mlinar) ter po dva čevljarja in krojača. Tudi okrog leta 1749 je bil Ormož izrazito obrtniško mestece (najmočnejše so bile zastopane čevljarška, usnjarska, mesarska in tkalska obrt). Leta 1825 je imelo mesto dvajset različnih obrtnikov. Dokaj razvita obrt je bila tudi zadnja leta habsburške monarhije (26. 12. 1899 je bilo v Obrtnem registru za mesto Ormož vpisanih štiriinšedeset obrtnikov). Klasinc, 1973, str. 56–59, 75–77. Klasinc, 1983, str. 117, 120, 121. Kovačič, 1910, str. 540–542. Bras, 1988–1990, str. 230, 232. Šulek, 2005, str. 343.

⁴ Večina se jih omenja kot krojače, krojaške mojstre, čevljarje, čevljarške mojstre.

Že v 16. stoletju so se mestu Ormož zunaj mestnih vrat pridružili novi domovi in sčasoma oblikovali dve predmestji, Zgornje (Ptujsko predmestje) in Spodnje (Ogrsko predmestje). Golec, 2005, str. 8.

Podatki v preglednici so povzeti po Fournier, Hernja Masten, Klasinc, Golec in Jurkovič. Avtorji so uporabili različne arhivske vire (rojstne, poročne in matične knjige, zapisnike sej mestnega sveta, popise prebivalstva, popise hiš, davčne registre, inventarje, ženitne pogodbe, popise zemljiških posestnikov... ipd.).

⁵ Klasinc, 1973, str. 75. Golec, 2005, str. 169.

⁶ Klasinc, 1973, str. 75. Golec, 2005, str. 170, 171.

⁷ Golec, 2005, str. 174.

⁸ Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 119.

Martin EZLER, krojač	Mesto Ormož, h. št. 45, hiše ni več, nadomestila jo je zelenica za avtobusno postajo.	1702 ⁹
BREZNIK, krojač	Mesto Ormož, h. št. 10	1709 ¹⁰
Andreaß ARMLER, meščanski krojaški mojster, pomočnik Joseph MULZER	Mesto Ormož	1723 ¹¹
Hanß SERIÄKH (SERIAKH), meščanski krojač, imel vajenca s Hrvaške	Mesto Ormož, h. št. 10	1723 ¹³
Hannß Georg FERSCHITSCH (FERISCH, PFERISCH, PERSHICH, PFERSICH), krojaški mojster iz Mindelheima na Švabskem (Južna Nemčija). Kot pomočnik se omenja Josef PFERSICH.	Mesto Ormož, h. št. 24. Hiše ni več, na tem mestu stoji kompleks blokov v Skoliborovi ulici.	1723, 1725 ¹³
Joseph VAUPOTITSCH (BALBOTITSCH, VALPOTITSCH), meščanski krojač, umrl 1755. V hiši je živel tudi krojaški mojster Anton PLEVETZ (PEVEZ, PÖVETZ) s Hrvaške (mož Josephove vnukinje Marije). Krojaška obrt je izpričana na hišni številki od leta 1727 do 1805.	Mesto Ormož, h. št.10, danes Žigrova ulica 12	1723, 1727, 1749 ¹⁴
Anton LUTSCHNIGG, krojač	Mesto Ormož, h. št. 34	1749, 1750 ¹⁵
Gregor SCHEBOLA (ŠEBOLA), krojač	Ptujsko predmestje	1750 ¹⁶
Jožef VALPOTIČ, krojač	Mesto Ormož	1750 ¹⁷
Anton LUČNIK, krojač	Mesto Ormož, h. št. 21	1750 ¹⁸
Johann Michael SCHROLL, krojač ali kajžar	Mesto Ormož, h. št. 3	1754 ¹⁹
Johann LAMPRECHT, krojač	danes Kerenčičev trg 5	1776 ²⁰
Lorenz HARTL, krojaški mojster, hišo je kupil 11. 3. 1793. Krojaška obrt je izpričana na hišni številki od leta 1776 do 1801.	Mesto Ormož, h. št. 3	1793, 1798 ²¹
Joseph NASCHINWEG, italijanski krojač	danes Kerenčičev trg 5	1802 ²²
Ludvik in Ana FRIEDRICH, nosilca realne obrti; kupila sta jo od Jurija HEUMANA. Pred njim jo je imel Martin SEKOLL (Martin jo je kupil od Lorenza HARTLA, ta od Janeza LAMPRECHTA).	Mesto Ormož, h. št. 29, danes Poštna 6	1834, 1843 ²³
Michael KREUNZ, krojač	Mesto Ormož, h. št. 24	1843 ²⁴
Neznan krojač	Mesto Ormož, h. št. 47, danes Skolibrova 11	1880 ²⁵
Krojač Horvat	Mesto Ormož, h. št. 16, danes Ptujška cesta 11	1880 ²⁶
Neznan krojač	Mesto Ormož, h. št. 19, danes Skolibrova ulica 3	1880 ²⁷

9 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 126.

10 Golec, 2005, str. 154.

11 Golec, 2005, str. 149.

12 Golec, 2005, str. 134, 148, 155.

13 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 108. Golec, 2005, str. 135, 149, 162.

14 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 96. Golec, 2005, str. 134, 148, 153.

15 Golec, 2005, str. 136.

16 Klasinc, 1973, str. 77. Golec, 2005, str. 139.

17 Klasinc, 1973, str. 77.

18 Klasinc, 1973, str. 77.

19 Golec, 2005, str. 135.

20 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 88.

21 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 88. Golec, 2005, str. 133, 141.

22 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 113.

23 Jurkovič, 1993, str. 154. Golec, 2005, str. 142.

24 Golec, 2005, str. 142.

25 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 133.

26 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 100.

27 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 104.

Krojač Heiling s pomočnikom.	Mesto Ormož, h. št. 35, hiše ni več	1880 ²⁸
Anton RAJH (REICH), Jožef NOVAK, krojača		1892 ²⁹
ČEVLJARJI	KRAJ OPRAVLJANJA OBRTI	LETO OMEMBE V VIRIH
Najstarejša omemba ČEVLJARJA je zapisana v registru vinske desetine iz leta 1482. Omenjenih je dvaintrideset imen, med njimi čevljar Jurij (Dschürdsch SCHUESTER).	Mesto Ormož	1482 ³⁰
Vrban (Urban) SCHUESTER, Niclas (Miklavž) SCHUESTER, čevljarja		1542 ³¹
Michel SCHUESTER, čevljar	Mesto Ormož	1572 ³²
Hannss WRESSNIGG, čevljar	Mesto Ormož, h. št. 10, danes Žigrova ulica 12	1708 ³³
Andrasch VÄLPOTITSCH, meščanski čevljar	Mesto Ormož	1723 ³⁴
Jacob STAINKHO (STÄNKHO), čevljar s Kranjske	Ptujsko predmestje	1723 ³⁵
Stephan KHOREN, meščanski čevljar iz Reke	Mesto Ormož, h. št. 45	1723 ³⁶
Siman PISCHAM (PISCHEN, PISCHEMB, PIŠEN), meščanski čevljar, iz župnije Sv. Petra pri Mariboru, pomočnika sta bila Niclas KHERNITSCH in Mathias HROUATITSCH, vajenec Andrasch HAMERÖSCH	Mesto Ormož	1723 ³⁷
Arnne BRÄTKHO, meščanski čevljar, iz župnije Velika Nedelja	Ptujsko predmestje, h. št. 4	1724 ³⁸
Niclaub KHERNITSCHER (Miklavž Krničar, Nicolaus, Niclas KERNITSCHER), čevljar	Dobrava	1749, 1750, 1754 ³⁹
Mathias RUDOLPH (Matija RUDOLF), čevljar	Mesto Ormož, h. št. 25	1749, 1750, 1754 ⁴⁰
Mathias STAINKHO (Martin Stajnko), čevljar	Ogrsko predmestje	1749, 1750, 1754 ⁴¹
Jochanes (Janez) HOPH, čevljar	Ormož, h. št. 24	1749, 1750, ⁴²
Veith PAUEZ, čevljar	Ormož, h. št. 24	1754 ⁴³
Franz SALLEG, izdelovalec posebnih škornjev »Zischmacher«, ⁴⁴ umrl 31. 1. 1805.	Mesto Ormož, h. št. 23., Hiše ni več, tu stoji kompleks blokov v Skolibrovi ulici.	1792, 1798 ⁴⁵
Jackob WRATKA, čevljar	Ogrsko predmestje	1798 ⁴⁶

28 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 117.

29 Lačen Benedičič, 1993, str. 234.

30 Klasinc, 1973, str. 74. Golec, 2005, str. 169.

31 Klasinc, 1973, str. 75. Golec, 2005, 170.

32 Golec, 2005, str. 173.

33 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 96.

34 Golec, 2005, str. 147.

35 Golec, 2005, str. 139, str. 147, 154.

36 Golec, 2005, str. 137, 158.

37 Golec, 2005, str. 135, 149, 162.

38 Golec, 2005, str. 138, 153.

39 Klasinc, 1973, str. 77. Golec, 2005, str. 140.

40 Klasinc, 1973, str. 77. Golec, 2005, str. 135.

41 Klasinc, 1973, str. 77. Golec, 2005, str. 139.

42 Klasinc, 1973, str. 77. Golec, 2005, str. 135.

43 Golec, 2005, str. 135.

44 Zischmen, Zschmacher – izdelovalec t. i. madžarskih škornjev. Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 135.

45 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 107. Golec, 2005, str. 135, 142.

46 Golec, 2005, str. 140, 146.

Georg PUNTIGAM (PUNDIGAM), čevljar	Mesto Ormož, h. št. 24., Hiše ni več, tu stoji kompleks blokov v Skoliborovi ulici.	1779, 1787, 1798 ⁴⁷
Lesjak, čevljar	Mesto Ormož, h. št. 25, Hiše ni več, porušena leta 1909.	1880 ⁴⁸
Veit SALLEG, mojster za izdelovanje čizmov »Tschischmacher«	Mesto Ormož, h. št. 28, hiše ni več.	1803, 1825 ⁴⁹
Stephan KHOREN (COREN), čevljar; iz St. Veit am Pflaum	Mesto Ormož, h. št. 45, hiše ni več, je zelenica za avtobusno postajo.	1702 ⁵⁰
Franz MÜLLER, čevljar, imel je realno obrt. Obrtno pravico je kupil od Antona WOLFA, ta od Ludvika FOLIUSA, pred njim so jo imeli Jožef GRABNER, Jakob RUDOLF, Martin KARNIČAR in Matija KIKL od 1770.	Mesto ormož	1842 ⁵¹
Jacob BRATKO, čevljarski mojster	Mesto Ormož, h. št. 27	1842, 1843 ⁵²
Franz BRATKO, meščanski čevljar	Mesto Ormož	1851 ⁵³
Anton KRISTANITSCH (KRISTANIČ), čevljarski mojster	Mesto Ormož, h. št. 51, Skolibrova 5	1880 ⁵⁴
Janez KIKL, Franc LESJAK (LESSIAK), Karel ZACHERL, Karel HEIDENKUMER, čevljarji ⁵⁵		1892 ⁵⁶

47 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 108. Golec, 2005, str. 137, 143.

48 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 109.

49 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 112. Golec, 2005, 142.

50 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 126. Golec, 2005, str. 58, 59.

51 Jurkovič, 1993, str. 153.

52 Jurkovič, 1993, str. 153. Golec, 2005, str. 142.

53 Golec, 2005, str. 126.

54 Fournier, Hernja Masten, 1988, str. 128.

55 Karl Heidenkumer, roj. 1863, u. 1941. Ustni vir: Gusti Heidenkumer, Karlov vnuk.

56 Lačen Benedičič, 1993, str. 234.

Čevljarji, krojači in šivilje od leta 1900 do okoli 1960⁵⁷

- Franjo BELŠAK, roj. 30. 7. 1895. Sedež krojaške obrti Ormož 69 (Ormož 72, Ormož 78), obrtni list pridobljen 9. 10. 1918. Vajenke so bile Ana SLAVINEC iz Mihalovcev (roj. 1927, opravljen pomočniški izpit: 26. 8. 1947), Marica SLAVINEC iz Ivanjkocev (roj. 1934, opravljen pomočniški izpit: 23. 10. 1953), Cecilija JANŽEKOVIČ iz Cvetkovcev (roj. 1934, opravljen pomočniški izpit: 27. 1. 1953), Justina BEZJAK iz Središča (roj. 1937, opravljen pomočniški izpit: 17. 7. 1956), Terezija KUKOVEC iz Savcev (roj. 1939, opravljen pomočniški izpit: 25. 9. 1958). Pomočnica v delavnici je bila hči? Elizabeta BELŠAK.⁵⁸
- Ivan BELOVIČ, čevlarsko obrt je opravljal po drugi svetovni vojni na Vrazovi ulici.⁵⁹
- Frančiška BESGETH (BEZGET), šiviljska obrtnica. Vpis v obrtni register je opravila

8. 8. 1902, sedež delavnice je imela v Ormožu 81. Umrla je leta 1933.⁶⁰

- Marija BORKO, roj. 25. 6. 1934. Šiviljstva se je učila v Šiviljski delavnici Kmetijske zadruge Ormož, učna doba: 1949–1952, pomočniški izpit opravila 27. 1. 1953.⁶¹
- Johann BRATUŠA, roj. 25. 7. 1912 na Hajndlu. Krojaško obrt je prijavil 16. 7. 1941 na naslovu Ormož 112.⁶²
- Johann BREZNIK, krojaška obrt je bila vpisana v obrtni register 2. 4. 1907.⁶³
- Jurij ČURIN, roj. 16. 4. 1881, umrl 1946. Čevlarsko obrt je opravljal na naslovu Ormož 53 (Ormož 56), obrtni list je pridobil 29. 7. 1919. Pri Juriju se je učil sin Franc ČURIN (učna doba: 1921–1924). Pri zelo cenjenem mojstru Juriju so leta 1922 delali: Ivan ČURIN iz Vodrancev, Ferdinand ZNIDARIČ iz Čakovca, Ivan FALEŽ iz Spodnje Polskave, Jakob VORIH s Hrvaške in Franc ŠULEK iz Sv. Miklavža. Leta 1923 je imel zaposlenega Ernesta ČURINA iz

57 Podani so podatki o mojstrih, njihovih vajencih in pomočnikih. Točno obdobje ukvarjanja z obrtjo je znano le v redkih primerih in tudi ni znanih veliko osebnih podatkov (potomci ali ljudje, ki so obrtnike poznali, so že pokojni, preseljeni drugam ipd.). Kjer ni natančnejših podatkov, gre verjetno za samouke. Učna doba praktičnega izobraževanja vajenca pri mojstru je običajno trajala tri leta (sklenjena je bila učna pogodba), po preteku te dobe je učenec lahko opravil pomočniški izpit pri Pomočniški izpitni komisiji (izpit je obsegal praktični in teoretični del). Pomočnik se je nato lahko zaposlil pri istem ali drugem mojstru, lahko pa je opravil še mojstrski izpit, s čimer je pridobil naziv mojster in pravico odpreti svojo obrt in imeti vajence. Za mojstra je veljalo, da je dober, če se je pri njem izučilo večje število vajencev.

Pri navajanju učne dobe, začetka učenja, prvi omembi obrtnika ne podajamo datumov, ampak zgolj letnice, ki naj služijo predvsem kot okvirni podatek, v katerem obdobju (oz. koliko let) se je mojster/mojstrica ukvarjala z obrtjo. Sedež opravljanja obrti je morda kje dvoumen (navedena sta dva naslova ali več, razlog je v različnih podatkih v arhivskih virih, ponekod je kot sedež obrtnika navedeno njegovo bivališče, razlog je lahko tudi v preselitvi sedeža na drugo lokacijo, spremembi hišnih številok oziroma preimenovanju ulice). Morda je kje prišlo do »napačne navedbe« imena, priimka saj so nekateri arhivski viri slabše berljivi. Dokumente navajamo večinoma z originalnimi imeni (npr. dovolilo, obiskovalno izpričevalo ...).

58 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Matični list za rokodelske in njim slične proizvodne obrte, šk. 9, ovoj 26. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register učencev v gospodarstvu od 5. 4. 1946 (1946–1949), šk. 33, ovoj 39/5. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Vpisnik prijav za opravljanje pomočniških izpitov pri izpitni komisiji Ptuj 1952–1958, šk. 34, ovoj 40/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Pomočniška izpitna komisija za okraj Ptuj, 1952, šk. 19, ovoj 49. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Pomočniška izpitna komisija za okraj Ptuj, 1953, šk. 20, ovoj 50. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Pomočniška izpitna komisija za okraj Ptuj, 1956, šk. 23, ovoj 53. SI_ZAP/0078, Okrajni ljudski odbor Ptuj 1945–1957, Obrtni register za Ormož, 1945, šk. 22, ovoj 148.

59 Ustni vir: Vladimir Trop.

60 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3.

61 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Vpisnik prijav za opravljanje pomočniških izpitov pri izpitni komisiji Ptuj 1952–1958, šk. 34, ovoj 40/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Pomočniška izpitna komisija za okraj Ptuj, 1952, šk. 19, ovoj 49.

62 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3.

63 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register pomočnikov z ormoškega področja 1900–1925, šk. 33, ovoj 39/3.

Vodrancev. V štiridesetih letih so se obrti učili Mirko PAVLOVIČ s Hrvaške (roj. 1922), Franc MAJCEN (roj. 1930), Karl KLEMENČIČ iz Ivanjkovcev (roj. 1929, učna doba: 1943–1946), Drago KLEMENČIČ (učna doba: 1943–1946) in Anton PETEK iz Ormoža (roj. 1928, učna doba: 1943–1946).⁶⁴

- Mirko Jurij ČURIN, roj. 11. 7. 1926. Čevljarstvo obrt je opravljal na naslovu Ptujška cesta 35. Mojstrski izpit je opravil 29. 6. 1954 v Mariboru. Delavnica je poslovala pod imenom ČURIN MIRKO – Čevljarstvo Ormož, do leta 1959, nato se je zaposlil v Tovarni Jože Kerenčič Ormož.⁶⁵
- Jakob EMERŠIČ, krojaški mojster, roj. 21. 7. 1894 v Podgorcih. Učil se je pri Ivanu LEBNU v Strjancih (začetek učenja: 1909). Emeršič je obrt opravljal v Cvetkovcih (okoli leta 1920), nato v Ormožu (Ormož 7, Ormož 50, Hardek 9, Ptujška c. 31). Pri njem so se učili Anton ŠKORJANEC z Litmerka (roj. 1899, začetek učenja: 1917), Ivanka TUŠEK iz Cvetkovcev (roj. 1904, učna doba: 1923–1926), Martin CVETKO iz Cvetkovcev (roj. 1905, učna doba: 1922–1925), Franc GRMIČ iz Velike Nedelje (roj. 1910, začetek učenja: 1925), Ivan MESAREC s Hardeka (roj. 1928, učna doba: 1943–1946), Maks MEŠKO (roj. 1932, začetek učenja: 1948) in

Maks MAJCEN (roj. 1932, začetek učenja: 1948), oba iz Bresnice. Emeršič je obrt opravljal še 1962. leta.⁶⁶

- Karl HAIDENKUMER, čevljarški mojster, roj. 1863, umrl 1941. Pri njem sta se leta 1901 začela učiti Ferenc OLETICS z Madžarske in Johann KAUTSCHITSCH iz Ormoža, leta 1902 še Mathias URŠIČ iz Središča. Haidenkumer je opravljal čevljarstvo posle tudi za ormoško grajsko gospodo; obrt je opravljal še leta 1918.⁶⁷
- Jakob HABJANIČ, roj. 6. 6. 1906 na Lešnici. Obrtni list je pridobil 7. 10. 1930. Krojaško obrt je opravljal na naslovu Ormož 45 (Ormož 85, Poštna ulica 1). Učenci so bili Marija TRSTENJAK iz Ormoža (roj. 1925, opravljen pomočniški izpit: 1944), Vinko IVANUŠA iz Šalovcev (roj. 1924, učna doba: 1943–1946), Marija ŠTUCL z Litmerka (roj. 1925, opravljen pomočniški izpit: 14. 1. 1947), Otmar VRABL iz Ormoža (roj. 1924, opravljen pomočniški izpit: 16. 8. 1947), Anica MAJCEN iz Loperšic (roj. 1934, opravljen pomočniški izpit: 10. 7. 1953), Marta ŽUNEC iz Senešcev (roj. 1937, opravljen pomočniški izpit: 2. 8. 1954), Milena KEČEK s Hardeka (roj. 1938, opravljen pomočniški izpit: 26. 6. 1957), Elizabeta PAVLIČIČ s Huma (roj. 1929) in Franc ERHATIČ iz Ormoža

64 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Matični list za rokodelske in njim slične proizvodne obrte, šk. 9, ovoj 26. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register pomočnikov z ormoškega področja 1900–1925, šk. 33, ovoj 39/3. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Združenje obrtnikov v Ormožu, Potrdila o trajanju učenja 1946, šk. 26. Jurij Čurin je imel zraven Franca še dva sinova, Mirka Jurija Čurina in Milana Rudolfa Čurina. Mirko Jurij in Franc sta nadaljevala očetovo obrt, tretji sin Milan Rudolf je bil gozdar. Ustni vir: Petra Pleh (hčerka Milana Rudolfa Čurina iz Ormoža).

65 SI_ZAP/0041, Občinski ljudski odbor Ormož 1955–1963, odločba o opravljanju obrti, šk. 23, ovoj 193. Ustni vir: Jura Čurin, Mirkov sin.

66 Ivanka Tušek se leta 1925 omenja kot šiviljska mojstrica. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register učencev v gospodarstvu od 5. 4. 1946 (1946–1949), šk. 33, ovoj 39/5. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Matični list za rokodelske in njim slične proizvodne obrte, šk. 9, ovoj 26. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtna zadruga pri Veliki Nedelji: Seznam pomočnikov 1896–1915, 1917–1933, šk. 34, ovoj 41/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtna zadruga pri Veliki Nedelji: Zapisnik mojstrov 1900–1913, 1919–1926, šk. 34, ovoj 41/3.

67 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register pomočnikov z ormoškega področja 1900–1925, šk. 33, ovoj 39/3. Ustni vir: Gusti Heidenkumer, Karlov vnuk.

(roj. 1922).⁶⁸

- Alojzija HEISS, šiviljska obrtnica, Ormož 35. Obrtni list je pridobila 19. 11. 1924. Po vojni se je preselila.⁶⁹
- Amalija HORVAT, roj. 11. 5. 1911. Šiviljsko obrt je imela prijavljeno na Kolodvorski cesti 1, z njo je prenehala 1963. leta. Šiviljstva se je učila od 19. 3. 1925 do 19. 3. 1928. Mojstrski izpit je pridobila 5. 1. 1929. Obrt je opravljala le občasno.⁷⁰
- Josefina HORVAT, krojaška mojstrica za dame. Pri njej je leta 1911 delala Marija ZEMLAK iz Ormoža.⁷¹
- Franci HORVAT, krojaški pomočnik. Sin gostilničarke Marije Horvat (lastnica gostilne Pri grozdu, kjer je danes ormoški hotel). Marijina hčerka je bila šivilja Fanika HORVAT.⁷²
- Amalija HRŽIČ, roj. 1911 v Mihovcih. Šiviljske obrti se je učila pri Mariji VOGRINC (začetek učenja: 1925). Amalija je imela obrt v Ormožu 80 (Ormož 110 a, Ormož 66). Obrtni list je pridobila leta 1938.⁷³
- Jožica JURČEC, roj. 15. 2. 1933. Učila se je v Krojaški delavnici Ptuj, pomočniški izpit je opravila 13. 9. 1952.⁷⁴
- Jurij JURKOVIČ, čevljarstvo obrt je opravljal v Ormožu 119, v obrtni register je vpisan 31. 1. 1905.⁷⁵
- Marija KEČEK, roj. 31. 1. 1911. Šiviljsko obrt je opravljala na naslovu Ormož 155; obrtni list pridobila 16. 9. 1929. Obrt je opravljala tudi 1945. leta.⁷⁶
- Josef KERTH, krojač za dame, omenja se po letu 1900.⁷⁷
- Jožefa KOSOLL, šiviljska obrtnica. V obrtni register je vpisana 9. 3. 1902, delavnico je imela v Ormožu 67. Obrt je odjavila 1. 12. 1924; obrt je najbrž nadaljevala hči Marija KOSOLL, ki je obrtni list pridobila leta 1924.⁷⁸
- Marija KOVAČIČ, roj. 15. 1. 1899. Šiviljsko obrt je opravljala v Ormožu 81. Obrtni list je pridobila leta 1928. Pri obrtnici sta bili zaposleni Marija RUBIN s Kajžarja (roj. 1927) in Marija POKRIVAČ iz Središča (roj. 1926). Učila je tudi Marto TOMAŽIČ iz Pušencev (roj. 1936, učna doba: 1951–1954, opravljen pomočniški izpit iz šiviljstva – za

68 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Matični list za rokodelske in njim slične proizvodne obrte, šk. 9, ovoj 26. SI_ZAP/0078, Okrajni ljudski odbor Ptuj 1945–1957, Obrtni register za Ormož, 1945, šk. 22, ovoj 148. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register učencev v gospodarstvu od 5. 4. 1946 (1946–1949), šk. 33, ovoj 39/5. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Vpisnik prijav za opravljanje pomočniških izpitov pri izpitni komisiji Ptuj 1952–1958, šk. 34, ovoj 40/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Združenje obrtnikov v Ormožu, Potrdila o trajanju učenja 1946, šk. 26.

SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Združenje obrtnikov v Ormožu, Potrdila o trajanju učenja 1946, šk. 26. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Pomočniška izpitna komisija za okraj Ptuj, 1953, šk. 20, ovoj 50. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Pomočniška izpitna komisija za okraj Ptuj, 1954, šk. 21, ovoj 51. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Pomočniška izpitna komisija za okraj Ptuj, 1957, šk. 24, ovoj 54.

69 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3.

70 SI_ZAP/0041, Občinski ljudski odbor Ormož 1955–1963, obrtno dovoljenje, šk. 23, ovoj 37. SI_ZAP/0041, Občinski ljudski odbor Ormož 1955–1963, prenehanje obrti šiviljske stroke, šk. 4, ovoj 4.

71 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register pomočnikov z ormoškega področja 1900–1925, šk. 33, ovoj 39/3.

72 Kukovec, Ormoški spomini, 1990, str. 47, 52.

73 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtna zadruga pri Veliki Nedelji: Seznam pomočnikov 1896–1915, 1917–1933, šk. 34, ovoj 41/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3.

74 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register učencev v gospodarstvu od 5. 4. 1946 (1946–1949), šk. 33, ovoj 39/5. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Vpisnik prijav za opravljanje pomočniških izpitov pri izpitni komisiji Ptuj 1952–1958, šk. 34, ovoj 40/2.

75 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3.

76 SI_ZAP/0078, Okrajni ljudski odbor Ptuj 1945–1957, Obrtni register za Ormož, 1945, šk. 22, ovoj 148.

77 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register pomočnikov z ormoškega področja 1900–1925, šk. 33, ovoj 39/3.

78 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3.

dame: 2. 8. 1954; nato se je Tomažičeva učila še eno leto pri krojaču Jakobu HABJANIČU v Ormožu in 19. 9. 1956 opravila še pomočniški izpit iz krojaštva – za gospode). Pri Kovačičevi se je učila obrti tudi Pavla LAH iz Ormoža (roj. 27. 6. 1918, umrla januarja 2018). Pavla je šivala ljubiteljsko, za družino in sorodnike v svojem prostem času. Lotevala se je šivanja plaščev, kril, oblek... saj je v tem zares uživala. Precej oblačil še ohranjata hčerki, Marija in Martina, kajti Pavla je šivala še v svojem 99. letu.⁷⁹

- Marija KUKOVEC, šivilja iz Ormoža in ormoška sokolica.⁸⁰
- Gera MASTEN, šivilja, sedež obrti: Ormož 44, obrtni list je pridobila leta 1931.⁸¹
- Anton MAJERIČ, oče ormoškega zdravnika dr. Otmarja Majeriča. Čevljarsko obrt je vpisal v obrtni register 26. 12. 1899, s sedežem v Ormožu 58.⁸²
- Franc MARČEC, čevljarsko obrt je vpisal v obrtni register 8. 2. 1912.⁸³
- Alojz MERTIK, roj. 8. 10. 1923 v Veliki Polani, umrl septembra 1993. Že kot osnovnošolec je bil navdušen nad krajevnim »šnajdarjem, ki so mu po domače pravili »Barin stric«. Kasneje se je te občudovane obrti izučil in bil nekaj časa zaposlen v krojaški delavnici Zadružnega doma v Veliki Polani (njegov sodelavec je bil Lajči Hozyan). V Ormož se je preselil okoli leta 1954. Tu se je zaposlil pri mojstru Zlatku

JAUŠOVČU (delavnici sta bili na današnjem Kerenčičevem trgu, kjer je Hostel Ormož, in na Ptujski cesti, v bližini nekdanjega podjetja Slovin Ormož). Alojz je bil zelo spreten, a počasen in zelo natančen mojster. Za rojstne dneve svojih domačih ni dajal običajnih daril, temveč je rad rekel: »*Pridi gor, da ti mero vzemem.*« To je najbrž rekel še 1981 leta, ko je izdelal obleko sinu Karlu, ki jo še vedno hrani kot drag spomin. Alojz je šival za ženske, moške in otroke, njegove stranke so bili tudi ormoški zdravniki (dr. Fengušt, dr. Pregl), miličniki, župnik in drugi. S strankami se je pogosto in rad pošalil ter jim hudomušno svetoval: »*Če je kaj umazano, operi, te pa prinesi nazaj. Tega jaz ne delam. To dela samo eden v Berlinu.*«⁸⁴

- Ivan MEŠKO, roj. 23. 9. 1887 v Pavlovcih. Čevljarsko obrt je opravljal na naslovu Ormož 78 (Ormož 6), obrtni list je pridobil 25. 2. 1921. Meško se je obrti učil pri Jožefu POTOČNIKU v Ormožu.⁸⁵
- Peter MEŠKO, roj. 29. 6. 1897 pri Veliki Nedelji. Obrtni list je pridobil 4. 9. 1926. Obrt je opravljal na naslovu Ormož 30 (Ormož 5, Ormož 96, Skolibrova ulica 7). Obrti je izučil tudi hči Hildo MEŠKO (roj. 1930, opravljen pomočniški izpit: 1. 7. 1948), Marijo LEBEN iz Mihovcev (roj. 1931, opravljen pomočniški izpit: 1. 7. 1948), Marijo PODPLATNIK iz Velike Nedelje (roj. 1929, opravljen pomočniški

79 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Pomočniška izpitna komisija za okraj Ptuj, 1954, šk. 21, ovoj 51. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Pomočniška izpitna komisija za okraj Ptuj, 1956, šk. 23, ovoj 53. Ustni vir: Marija in Martina Lah, Pavlini hčerki.

80 Razglednica: Ormoške sokolice, leta 1913. Hrani: Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, OE Ormož.

81 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register učencev v gospodarstvu od 5. 4. 1946 (1946–1949), šk. 33, ovoj 39/5. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Vpisnik prijav za opravljanje pomočniških izpitov pri izpitni komisiji Ptuj 1952–1958, šk. 34, ovoj 40/2.

82 Sin Otmar je v Ormožu ustanovil sanatorij in uredil moderno kopališče na reki Dravi. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3. Kukovec, Ormoški spomini, 1990, str. 38.

83 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2.

84 Ustni vir: Karel Mertik, Alojzov sin.

85 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Matični list za rokodelske in njim slične proizvodne obrte, šk. 9, ovoj 26. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3.

izpit: 1. 7. 1948), Nežiko ROZMAN s Huma, roj. 1933, opravljen pomočniški izpit: 27. 1. 1953). Mojster je imel še pomočnico Pepco MEŠKO (roj. 1927), pomočnika Ivana MAJCENA (roj. 1923) in vajenca Franca ROZMANA (roj. 1929). Pri Mešku se je učil tudi Jožef DAJČBAUER z Libanje (roj. 1935, učna doba: 1941–1944, opravljen pomočniški izpit med okupacijo). Meško je obrt opravljal do 1. 1. 1959.⁸⁶

- Franc MEZNARIČ, čevljarški obrtnik. Vpis v obrtni register: 26. 12. 1899, sedež obrti: Ormož 55.⁸⁷
- Ivan MORAVEC, čevljarški mojster, roj. 5. 12. 1898 na Lunovcu (sestra je bila šivilja Barika MORAVEC). Leta 1920 se je učil pri mojstru Ivanu KOSIJU v Šardinjah. Moravec je imel leta 1924 prijavljeno obrt na Lunovcu, kasneje v Ormožu 81 (Ormož 122). Pri Moravcu sta se učila Franc FAJFAR iz Šardinj (roj. 1930, opravljen pomočniški izpit: 2. 7. 1948) in Avgust HERGULA iz Mihovcev (roj. 1931, opravljen pomočniški izpit: 27. 9. 1949). Moravec je bil član Katoliškega slovenskega bralnega društva

Mir pri Veliki Nedelji in v letih 1936–1968 režiser njihovih dramskih predstav.⁸⁸

- Jože MUNDA, krojaški mojster. Delavnico je imel na naslovu Žigrova ul. 6 od 10. 1. 1961.⁸⁹
- Jakob NOVAK, krojaški obrtnik. Obrt je leta 1904 verjetno opravljal na Litmerku, kasneje v Ormožu 5. Pri njem se je učila Rozalija HABJANIČ iz Šardinj (roj. 1879, učna doba: 1904–1907).⁹⁰
- Veronika PIRŠ, šiviljska obrtnica. Obrt je opravljala od 28. 8. 1931, sedež obrti: Ormož 81 (leta 1937 se je preselila v Radovljico).⁹¹
- Johan PERC, čevljar. Obrt se je učil pri Juriju ČURINU v Ormožu. Johanova mama je bila Marija Vaupotič s Hardeka; drugič poročena s sedlarjem Jožefom Štermanom iz Ormoža. V zakonu sta se rodila hčerka Marija (Mica) in sin Jožek (zadnji je bil poročen s šiviljo Ivanka MALIN).⁹²
- Marija RAKUŠA, šiviljska obrtnica. Vpis v obrtni register: 28. 1. 1921. Pri Rakuševi se je obrt učila Marija KUHARIČ iz Ormoža (leto prijave: 1923).⁹³
- Franz REICH, krojaški obrtnik. Vpis v obrtni

86 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Matični list za rokodelske in njim slične proizvodne obrte, šk. 9, ovoj 26. SI_ZAP/0041, Občinski ljudski odbor Ormož 1955–1963, prenehanje obrti krojaške stroke, šk. 23, ovoj 193. SI_ZAP/0078, Okrajni ljudski odbor Ptuj 1945–1957, Obrtni register za Ormož, 1945, šk. 22, ovoj 148. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Vpisnik prijav za opravljanje pomočniških izpitov pri izpitni komisiji Ptuj 1952–1958, šk. 34, ovoj 40/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Združenje obrtnikov v Ormožu, Potrdila o trajanju učenja 1946, šk. 26. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Pomočniška izpitna komisija za okraj Ptuj, 1952, šk. 19, ovoj 49.

87 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2., SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register pomočnikov z ormoškega področja 1900–1925, šk. 33, ovoj 39/3.

88 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Matični list za rokodelske in njim slične proizvodne obrte, šk. 9, ovoj 26. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtna zadruga pri Veliki Nedelji: Zapisnik mojstrov 1900–1913, 1919–1926, šk. 34, ovoj 41/3. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3. Žumbar, 2023, str. 22.

89 SI_ZAP/0041, Občinski ljudski odbor Ormož 1955–1963, obrtno dovoljenje, šk. 23, ovoj 37.

90 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Skupna obrtna zadruga Mihalovci: Zapisnik učencev 1903–1932, šk. 34, ovoj 41/4.

91 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3.

92 Kukovec, Ormoški spomini, 1990, str. 42, 43.

93 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register pomočnikov z ormoškega področja 1900–1925, šk. 33, ovoj 39/3.

register: 13. 3. 1903 (izpis: 1905).⁹⁴

- Jožef (Josip) ŠULEK, roj. 7. 3. 1873 v Sv. Miklavžu, umrl 1960. Krojaški obrtnik, oče čevljarja Franja ŠULEKA. Sedež krojaške obrti: Ormož 27, vpis v obrtni register: 16. 3. 1912. Pri Jožefu sta delala Vinc CIGLARIČ iz Hermancev (leto prijave: 1922) in Rudolf OREŠNIK iz Jastrebcv (leto prijave: 1923). Leta 1945 se kot vajenec omenja Ivan VINCETIČ (roj. 1928).⁹⁵
- Franjo (Franc) ŠULEK, roj. 23. 3. 1904 v Lačavesi, umrl 1971. Čevljarsko obrt je opravljal na naslovu Ormož 85 (Ormož 43, Ormož 74, Ormož 27, Ormož 115). Učil se je pri mojstru Juriju ČURINU v Ormožu (opravljen pomočniški izpit: 13. 10. 1929, obrtni list pridobljen: 29. 1. 1930). Šulek je kot izkušen čevljarski mojster, svoje bogato znanje delil in mnogim pomagal do pridobitve poklica, ter jim tako omogočil zaposlitev bodisi pri sebi ali pri drugih mojstrih. V letih 1946/47 se kot vajenci omenjajo: Anton BELŠAK, Franc BOGŠA, Franc FAJFAR, Viktor GEČ, Jožef HAB(I) JANIČ, Avgust HERGULA, Maks PETEK, Anton ULES, Stanko VAUPOTIČ in Alojz VOGRINEC (vsi obiskovali Strokovno nadaljevalno šolo Ormož). Šulekovi vajenci so prihajali tudi iz sosednje Hrvaške; v letih 1947/48 se omenjajo: Ivan GRMEC (roj. 1899), brata Pavel (roj. 1903) in Anton VOČANEC (roj. 1920), vsi trije iz Babinca ter Ivan BEŠVIR s Cestice (roj. 1927). Znanih je tudi kar nekaj Šulekovih pomočnikov: Franc VORIH z Virja (roj.

1914, obdobje zaposlitve: 1947–1951), Ferdo ŽNIDARIČ (roj. 1905, obdobje zaposlitve: 1947–1951), Jakob MURAT iz Pušencev (roj. 1930, opravljen pomočniški izpit: 15. 12. 1947, obdobje zaposlitve: 1947–1950), Anton PETEK iz Babinca (roj. 1922, obdobje zaposlitve: 1947–1954), Franc PERGAR (PERGER) iz Ormoža (roj. 1919, obdobje zaposlitve: 1948–1953), Branko ARKLENIČ z Virja (roj. 1929, leto zaposlitve: 1949), Jožef ANDERLIČ z Virja (roj. 1932, opravljen pomočniški izpit: 7. 7. 1949, obdobje zaposlitve: 1950–1952). Omenjajo se še: Ivan KOTOLENKO (leta 1948), Franc KOLAR (obdobje zaposlitve: 1947–1948), Stanko PŠAK (obdobje zaposlitve: 1949–1952), Vlado CAHERL (roj. 1936, obdobje zaposlitve: 1951–1954), vsi iz Ormoža in Stanko MILEC iz Križovljana (roj. 1929, obdobje zaposlitve: 1952–1953).⁹⁶

- Franc (Franjo, Franček) TROP, roj. 16. 2. 1905. Obrtni list je pridobil 23. 3. 1928. Krojaško obrt je opravljal na naslovu Ormož 35 (Ormož 71, Ljutomerska 11). Za krojača se je izučil pri Franju BELŠAKU v Ormožu. Trop je svoje bogato znanje, po mnenju mnogih domačinov eden najboljših ormoških krojačev, z veseljem delil, saj so se pri njem učili tudi Ivan KOS, Edi STROPNIK (vzdevek Los) in Rado KUKOVEC (zadnja sta bila pri njem zaposlena pred drugo svetovno vojno kot pomočnika, bila pa sta tudi aktivista narodnoosvobodilnega gibanja v Ormožu). Trop je bil kot zaveden

94 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register pomočnikov z ormoškega področja 1900–1925, šk. 33, ovoj 39/3.

95 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register pomočnikov z ormoškega področja 1900–1925, šk. 33, ovoj 39/3. SI_ZAP/0078, Okrajni ljudski odbor Ptuj 1945–1957, Obrtni register za Ormož, 1945, šk. 22, ovoj 148. Osební arhiv Franca Šuleka, sina čevljarja Franja Šuleka (Merna knjiga).

96 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961 1889–1961, Matični list za rokodelske in njim slične proizvodne obrte, šk. 9, ovoj 26. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3.

Osební arhiv Franca Šuleka, sina čevljarja Franca Šuleka (Pomočniško pismo, Obrtni list, Waren-Eingangsbuch – Prejemna knjiga blaga, Odločba o začasni ustavitvi obratovanja čevljarske delavnice, Davčne knjižice za odtegnjeni davek na dohodke iz službenega razmerja, Potrdila o prijavi spremembe pri zavarovancu, Potrdila o predloženi prijavi za zavarovanje, Potrdila o izvršeni prijavi vstopa/izstopa v delo/iz dela, Prijave za izdajo (revizijo) delovne knjižice, Prijave pri bolniški blagajni, Učni načrt za čevljarje Obrtno nadaljevalne šole Ormož za šolsko leto 1946/47, Delovodnik 1947–1949, Delovodnik 1950–1954).

Slovenec in član sokolske organizacije junija 1941 aretiran in izgnan v Srbijo v Ribarsko banjo. Pri Tropu sta bili vajenki Marija VERHOVČAK iz Pušencev (roj. 1928, opravljen pomočniški izpit: julij 1948) in Marija BRUMEN s Huma (roj. 1935, učna doba: 1951–1954, opravljen pomočniški izpit: 20. 9. 1955).⁹⁷

- Ivan (Ivek) TROP, roj. 15. 3. 1909. Čevljarstvo obrt je opravljal na naslovu Ormož 175 (Ormož 112). Obrtno odločbo je pridobil 19. 12. 1936. Vajenci so bili Jožef VELNAR⁹⁸ iz Ormoža (roj. 1929, opravljen pomočniški izpit: 12. 11. 1946), Branko ARKLENIČ (roj. 1929, opravljen pomočniški izpit: 12. 11. 1946) in Jožef HABJANIČ z Lešnice (roj. 1931, opravljen pomočniški izpit: 27. 5. 1949). Vajenec je bil tudi Matija SEVER s Huma (roj. 1928, učna doba: 1942–1945; kasneje se je zaposlil pri mojstru Francu ŠULEKU v Ormožu). Po vojni se je Ivan zaposlil na železnici.⁹⁹
- Josef TROPP, čevljar. Vpis v obrtni register: 1. 8. 1903. Pri njem sta se učila Mathias LUKNER s Kamenščaka (leto prijave: 1903) in Primož VAUPOTIČ (leto prijave: 1906). Tropp je opravljal obrt tudi leta 1912, umrl

1922. leta.¹⁰⁰

- Karolina TUŠEK, roj. 7. 6. 1884. Šiviljsko obrt je opravljala na naslovu Ormož 85 (vpis v obrtni register: 3. 1. 1924). Pri njej se je učila vajenka Marija POTOČNIK iz Ormoža (roj. 1927, učna doba: 1941–1944, opravljen pomočniški izpit v času okupacije). Karolina je opravljala obrt tudi po drugi vojni.¹⁰¹
- Marija VIVOD, šiviljska obrtnica. Sedež obrti: Ormož 47, začetek obrti leta 1921, odjava leta 1935 (zaradi preselitve).¹⁰²
- Jakob VAUPOTIČ, roj. 16. 7. 1908 na Lešnici. Jakob se je čevljarstva učil pri Ivanu AMBROŽU st. na Seniku. Svojo obrt je odprl na Hardeku 20 (Ormož 50, Ul. Heroja Polaka 13); obrtno pooblastilo pridobljeno: 27. 12. 1932. Imel je pomočnika Stanka JAUŠOVCA iz Cerovca (roj. 1911) in vajenca Jožefa VELNARJA iz Ormoža (roj. 1929). Pri Jakobu sta nabirala izkušnje tudi Alojz VOGRINEC iz Pavlovskega Vrha (roj. 1931, začetek učenja: 1945) in Anton ŠEF iz Ormoža (roj. 1934, učna doba: 1948–1951, opravljen pomočniški izpit: 24. 7. 1952). Jakob je obrt odjavil 15. 4. 1958.¹⁰³
- Vera VEZJAK, šiviljska obrtnica. Obrt je prijavila na naslovu Ptujška cesta 1 (na

97 Edi STROPNIK se omenja leta 1951 kot mojster, obrt je opravljal na naslovu Ormož 49. Francev mlajši brat je bil čevljar Ivan TROP. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register učencev v gospodarstvu od 5. 4. 1946 (1946–1949), šk. 33, ovoj 39/5. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Matični list za rokodelske in njim slične proizvodne obrte, šk. 9, ovoj 26. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Vpisnik prijav za opravljanje pomočniških izpitov pri izpitni komisiji Ptuj 1952–1958, šk. 34, ovoj 40/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Pomočniška izpitna komisija za okraj Ptuj, 1955, šk. 22, ovoj 52. Kukovec, Ormoški spomini, 1990, str. 38. Trop, 2018, str. 32.

98 VELNAR je bil tudi vajenec pri Jakobu VAUPOTIČU na Hardeku.

99 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Matični list za rokodelske in njim slične proizvodne obrte, šk. 9, ovoj 26. SI_ZAP/0078, Okrajni ljudski odbor Ptuj 1945–1957, Obrtni register za Ormož, 1945, šk. 22, ovoj 148. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register učencev v gospodarstvu od 5. 4. 1946 (1946–1949), šk. 33, ovoj 39/5. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Združenje obrtnikov v Ormožu, Potrdila o trajanju učenja 1946, šk. 26. Kukovec, Ormoški spomini, 1990, str. 9. Ustni vir: Vladimir Trop, Francev sin.

100 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register pomočnikov z ormoškega področja 1900–1925, šk. 33, ovoj 39/3.

101 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0078, Okrajni ljudski odbor Ptuj 1945–1957, Obrtni register za Ormož, 1945, šk. 22, ovoj 148. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Združenje obrtnikov v Ormožu, Potrdila o trajanju učenja 1946, šk. 26.

102 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3.

103 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Matični list za rokodelske in njim slične proizvodne obrte, šk. 9, ovoj 26. SI_ZAP/0041, Občinski ljudski odbor Ormož 1955–1963, prenehanje obrti čevljarstva stroke, šk. 23, ovoj 193. SI_ZAP/0078, Okrajni ljudski odbor Ptuj 1945–1957, Obrtni register za Ormož, 1945, šk. 22, ovoj 148. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Register učencev v gospodarstvu od 5. 4. 1946 (1946–1949), šk. 33, ovoj 39/5. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Pomočniška izpitna komisija za okraj Ptuj, 1952, šk. 18, ovoj 48.

Lenti), opravljala jo je vsaj od 27. 5. 1960 do 1. 3. 1963.¹⁰⁴

- Franc ZABAVNIK, krojaški mojster. Obrt je opravljal od 14. 4. 1913 do 15. 10. 1940 v Ormožu 143. Leta 1914 se je priženil k hiši nasproti grajske vrtnarije (danes Ljutomerska cesta 11). Pri njem sta se učila Josip PODGORELEC iz Strezetine (leto prijave: 1921) in Franc TROP iz Ormoža (leto prijave: 1923). Zabavnik je bil cenjen mojster in tudi član izpitne komisije za krojaške pomočnike. Morda je bil to eden od razlogov za njegov vzdevek »Lisjak«.¹⁰⁵
- Andreas ZADRAVEC, krojač, vpis v obrtni register: 24. 3. 1902.¹⁰⁶

- Stanislav ŽIGER, čevlarsko obrt opravljal na naslovu Ormož 4; vpis v obrtni register: 1. 8. 1919.¹⁰⁷

Ormoški obrtniki okoli leta 1935 (prvi z desne stoji čevlarski mojster Franjo Šulek).¹⁰⁸
Hrani: Franc Šulek, Franjev sin.

-
- 104 Vera je bila hči sodarja Miroslava Vezjaka. SI_ZAP/0041, Občinski ljudski odbor Ormož 1955–1963, prenehanje obrti šiviljske stroke, št. 4, ovoj 4.
- 105 ZABAVNIK je stanoval v hiši, kjer se je do leta 1948 opravljala gostinska dejavnost (gostilna se je imenovala »Pri šlosarju«, »Zum letztem Grosch«, »Pri lipi« in »Gasthaus«). V hiši je bil leta 1893 rojen Rudolf Rakuša, utemeljitelj slovenske stenografije. Kukovec, Ormoški spomini, 1990, str. 38, 44. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3.
- 106 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2. SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtništvo v stari Jugoslaviji, spisi 1920–1921, 1923, 1924, 1926, 1929–1934, 1936, 1937, 1939–1941, šk. 33, ovoj 39/4.
- 107 SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961, Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2.
- 108 Združenje obrtnikov v Ormožu je delovalo pred drugo svetovno vojno (člani so bili obrtniki iz celotnega sodnega okraja Ormož). Sodni okraj je štel okrog 19.000 prebivalcev, obsegal je današnje Občine Ormož, Središče ob Dravi in Sveti Tomaž. Leta 1945 je bilo v okraju šestintrideset čevlarskih mojstrov (z dvajsetimi pomočniki in osemnajstimi vajenci), dvajset krojaških mojstrov (s šestimi pomočniki in petnajstimi vajenci) ter trinajst šiviljskih mojstric (zaposlovala so še eno pomočnico in štiri vajenke). Šulek, 2005, str. 352.

Mojstrsko izpričevalo iz 1936. leta.
Hrani: Gusti Heidenkumer, vnuk čevlarskega
mojstra Karla Heidenkumerja.

Kopita, ki jih je pri delu uporabljal ormoški čevljar
Karl Heidenkumer.
Foto: Manica Hartman, hrani: Gusti Heidenkumer,
Karlovnuk.

Krojaški likalnik s snemljivim lesenim ročajem,
teža: 4 kg 536 g. Uporabljal ga je krojač Alojz
Mertik iz Ormoža,
od približno 1940. do 1980. leta.
Foto: Nina Mertik, hrani: Karl Mertik, Alojzov sin.

Čevlarski mojster Franjo Šulek v delavnici pri
ormoški pošti, leta 1951. Z leve: Franc Perger,
mojster Šulek (stoji), Jožef Anderlič,
Vlado Čaherl, Anton Petek.
Hrani: Franc Šulek, Franjev sin.

Čevljarji, krojači, šivilje v Ormožu po letu 1960 do danes¹⁰⁹

- Danilo DAJČBAUER, Ormož: S krojaško obrtjo se je ukvarjal približno sedem let, v 80. in 90. letih preteklega stoletja (delavnico mu je oddajal v najem Jura Čurin na Ptujski cesti).
- Martina FERJUC, Šiviljstvo Anita, Ormož: Martina je začela z obrtjo leta 1991; najprej v Dolgi lesi, nato se je preselila v center Ormoža, Ilirska ulica 4, kjer še danes živi in ustvarja. Poklic tekstilno-obrtni konfeksionar je pridobila na Srednji tekstilni šoli v Celju v 80. letih preteklega stoletja. Šiva vsakdanja oblačila za moške, ženske in otroke, kot tudi za enkratne življenjske priložnosti, za birmo, obhajilo, poroko, maturo... Hudomušno, a ponosno pripomni, da je izdelala tudi zaščitno prevleko za letalo (dolžine 15 m), obleko za Dedka Mraza, obleke za pevske in folklorne skupine in še kaj. Svoj čas ljubeznivo in v veliki meri namenja tudi vnukinjama, ki sta posebej veseli njenih unikatno sešitih igrač. Iz vsega zapisanega lahko pritrdimo, da Martini šivanje ne predstavlja zgolj možnosti za zaslužek, ampak je tudi njena hrana za dušo.
- Grajska kavarniška popravljalnica Ormož: Izvajalec storitev je Center ponovne uporabe, ki zaposluje invalide zaposlitvenega centra EKO Ormož. Izpod njihovih rok nastajajo različni izdelki iz odvečnega tekstila in oblačil, npr. torbe, vrečke, nahrbtniki, predpasniki in drugo. V sklopu centra nudijo obiskovalcem možnost nakupa pri njih izdelanih izdelkov, kot tudi oblačil in vsakdanjih predmetov iz druge roke, pri čemer lahko ob nakupovanju doživijo še svojevrstno izkušnjo – kuhanje kave na peščenih kopeli.
- Zlatko (Janez) JAUŠOVEC, krojaški mojster, roj. 24. 1. 1937 v Šardinjah, umrl

2015. Poklicno šolo je obiskoval v Celju, nakar je leta 1961 opravil mojstrski izpit. Pet let (1961–1966) je vodil krojaško zadruho v Ormožu, nato je 1966. začel samostojno obrt in jo uspešno opravljal skoraj petdeset let. V tem času je izučil okrog 50 vajencev. V poznih šestdesetih in sedemdesetih letih so v delavnici opravljali večinoma klasična krojaško-šiviljska dela. Delali so izključno po meri, pri čemer je bilo jemanje mer, krojenje, nabava materiala in odprema končnih izdelkov na njegovih ramenih. Zaradi obilice dela je v delavnici preždel tudi po 16 ur na dan. Ves čas obratovanja je zaposloval delavce (tudi do 12), večinoma krojače. Po letu 1971 je začel zaposlovati še šivilje (v delavnici je šivala tudi žena Majda). Obratovalnica je bila znana po moškem in ženskem modnem krojaštvu. Prvi dve delavnici je imel v najemu na Ptujski cesti v Ormožu, v lastnih prostorih na Skolibrovi ulici 7 je delal od leta 1983. Zlatko je bil med soustanovitelji Obrtnega združenja Ormož, v letih 1991–1994 tudi njegov predsednik (za vse zasluge se mu je združenje oddolžilo z imenovanjem za častnega člana leta 1994). Velja tudi omeniti, da so v delavnici nastajala mnoga delovna in poklicna oblačila, moške in ženske obleke, ob tem pa tudi oblačilni dodatki npr. rokavice, pasi, šali, pentlje, kravate, mrežice za lase ipd. Tudi po upokojitvi je Zlatko svoje delo nadaljeval; podjetje ORM-Kroj, d. o. o., je prenehalo delovati leta 2015.¹¹⁰

- »Življenje je prekratko, da bi nosili dolgočasna oblačila«, je moto, ki spremlja Andreja ZAJŠKA od prvega srečanja s šivalnim strojem. Pri desetih letih je začel ustvarjati za punčke Barbie, kar je doprineslo, da so pod škarjami končale tudi mamine čipkaste zavesa ... Izobrazbo je pridobil

¹⁰⁹ Čevljarji in krojaški/šiviljski poklic sta bila nekoč cenjena, z masovno serijsko proizvodnjo obutve in oblačil, pa so morali obrt opustiti in zaslužek iskati drugje. Danes tako na širšem ormoškem območju čevljarja ali popravljalca čevljev ni, prav tako ne krojača, medtem, ko so šivilje s prijavitelno dejavnostjo zgolj tri.
Ustni viri: Andrej Zajšek, Martina Ferjuc, Janez Paušner, Jelka Dajčbauer, Edi Mertik, Irena Šešerko, Maks Pintarič in Branko Ranfl.

¹¹⁰ Obrtnik, januar 2010. Ustni vir: Majda Jaušovec, Zlatkova žena.

na Srednji tekstilni šoli v Mariboru – smer šivilja/krojač. Svojo poslovno pot je začel leta 2005 na Ptuj, z odprtjem Modnega krojaštva Andy. Šival je predvsem težko moško konfekcijo in poročna oblačila ter sodeloval pri projektih za Narodno gledališče Maribor in na modnih revijah. Leta 2014 se je preselil v Ormož in odprl Modni Atelje Andi. Lepe spomine na ta čas mu obudi večji

projekt, sodelovanje na festivalu Ormoško poletje, ko se je predstavil s svojimi oblačili za miss Ormoža na modni reviji (takšnih projektov bi si želel tudi v prihodnje). Leta 2020 je vrata svojega ateljeja zaprl, a ker je šivanje in ustvarjanje njegova strast in ljubezen, še vedno z navdušenjem izdela kak unikaten kos.

Mojstrska izpitna komisija v Mariboru

Zap. št. vpisnika 5/1961. Maribor, dne 13. 7. 1961.

Takse prosto po 7. točki
člena 6 zakona o taksah

MOJSTRSKO SPRIČEVALO

JAUŠOVEC JANEZ

roj. 24. 1. 1937. v (na) Sardinjah / Ormož

okraj Maribor Ljudska republika Slovenija

je dne 13. 7. 1961. napravil/a pred to izpitno komisijo

MOJSTRSKI IZPIT

iz obrti moško krojaštvo

Na podlagi drugega odstavka 27. člena o obrtništvu ga-jo
zato mojstrska izpitna komisija prizna za

obrtnega mojstra

iz navedene stroke in mu-ji o tem izda to mojstrsko spričevalo.

Člani izpitne komisije: Predsednik izpitne komisije:

Majda Baltazar Janja Jaušovec

Kos, Vito Janja Jaušovec

Janja Jaušovec Janja Jaušovec

Janja Jaušovec Janja Jaušovec

To 1494 58

Mojstrsko spričevalo Zlatka (Janeza) Jaušovca iz leta 1961.
Hrani: Majda Jaušovec, Zlatkova žena.

Unikatna fotografija modnega krojača Andyja.
Hrani: Andrej Zajšek – Andy, Dobrava.

Nevesta Katarina Bezjak v čudoviti poročni obleki
šivilje Martine Ferjuc iz Ormoža,
september 2024.
Hrani: Katarina Bezjak, Velika Nedelja.

Sklepne misli

Okoli 230 imen mojstrov, pomočnikov in vajencev, ki jih podajamo, predstavlja pomemben del mozaika bogate oblačilne preteklosti v mestu Ormož. Pri tem velja omeniti, da imajo nekateri izmed njih po zaslugi svojcev večje število lepo ohranjenih dokumentov, fotografij in obrtnih pripomočkov, kar daje prispevku tudi osebno noto.

Današnjih tovrstnih mojstrov je le za peščico, a tisti, ki vztrajajo, delajo s strastjo, ljubeznijo in predanostjo, kot so to počeli njihovi predhodniki.

Literatura, viri

- Gernot Fournier, Marija Hernja Masten: *Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož*. V: *Ormož skozi stoletja III*, Skupščina Občine Ormož, 1988.
- Boris Golec, *Ormož v stoletjih mestne avtonomije. Posestna, demografska, gospodarska, socialna, etnična in jezikovna podoba mesta ob Dravi. 1331–1849*, Založba ZRC, 2005.
- Nada Jurkovič, *Stanje obrti v Ormožu v letu 1834*. V: *Ormož skozi stoletja IV*, Skupščina Občine Ormož, 1993.
- Anton Klasinc, *Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov*. V: *Ormož skozi stoletja I*, Skupščina Občine Ormož, 1973.
- Peter Klasinc, *Popis vinske desetine gosposčine Ormož iz leta 1482 in urbar za ormoški okoliš iz leta 1486*. V: *Ormož skozi stoletja II*, Skupščina Občine Ormož, 1983.

- Rado Kukovec, *Ormoški spomini*, tipkopis 1990, original hrani: PMPO, OE Ormož.
- Irena Lačen Benedičič, *Vojaštvo na prelomu stoletja*. V: Ormož skozi stoletja IV, Skupščina Občine Ormož, 1993.
- Nina Šulek, Franc Šulek, *Obrtniki na ormoškem območju v prvi polovici 20. stoletja*. V: Ormož skozi stoletja V, Občina Ormož, 2005.
- Vlado Trop, *Po sledah zavednega ormoškega Sokola*. V: Zgodovinski zapisi XV, Zgodovinsko društvo Ormož, 2018.
- Borut Zemljčič, *Izseljenci iz Ormoža in njegove okolice leta 1941*. V: Ormož skozi stoletja IV, 1993.

Arhivski viri

Zgodovinski arhiv na Ptuj (SI_ZAP)

SI_ZAP/0041, Občinski ljudski odbor Ormož 1955–1963

- Prenehanje obrti (Amalija Horvat, Vera Vezjak), šk. 4, ovoj 4.
- Obrtno dovoljenje (Amalija Horvat, Jože Munda), šk. 23, ovoj 37.
- Prenehanje obrti (Peter Meško, Jakob Vaupotič), šk. 23, ovoj 193.
- Odločba o opravljanju obrti, Mirko Čurin, šk. 23, ovoj 193.

SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj 1889–1961

- Seznam krojačev in čevljarjev, šk. 9, ovoj 26.
- Matični list za rokodelske in njim slične proizvodne obrte (Franc Belšak, Jurij Čurin, Jakob Emeršič, Jakob Habjanič, Peter Meško, Ivan Moravec, Franc Šulek, Franc Trop, Ivan Trop, Jakob Vaupotič), šk. 9, ovoj 26.
- Vpisnik prijav za opravljanje pomočniških izpitov pri izpitni komisiji Ptuj 1952–1958, šk. 34, ovoj 40/2.
- Pomočniška izpitna komisija za okraj Ptuj, 1951, šk. 18, ovoj 47; 1952, šk. 18, ovoj 48; 1952, šk. 19, ovoj 49; 1953, šk. 20, ovoj 50; 1954, šk. 21, ovoj 51; 1955, šk. 22, ovoj 52; 1956, šk. 23, ovoj 53; 1957, šk. 24, ovoj 54, 1952–1958, šk. 27, ovoj 61.
- Mojstrska izpitna komisija za okraj Ptuj, 1957, šk. 27, ovoj 62.
- Obrtni register za mesto Ormož in ormoški okoliš 1899–1940, šk. 33, ovoj 39/2.
- Obrtni register za mesto Ormož do leta 1945, šk. 34, ovoj 40/3.
- Združenje obrtnikov v Ormožu, Potrdila o trajanju učenja 1946, šk. 26.
- Register pomočnikov z ormoškega področja 1900–1925, šk. 33, ovoj 39/3.
- Register učencev v gospodarstvu od 5. 4. 1946 (1946–1949), šk. 33, ovoj 39/5.
- Obrtništvo v stari Jugoslaviji, spisi 1920–1921, 1923, 1924, 1926, 1929–1934, 1936, 1937, 1939–1941, šk. 33, ovoj 39/4.
- Obrtna zadruga pri Veliki Nedelji: Zapisnik mojstrov 1900–1913, 1919–1926, šk. 34, ovoj 41/3.
- Skupna obrtna zadruga Mihalovci, zapisnik učencev 1903–1932, šk. 34, ovoj 41/4.

SI_ZAP/0078, Okrajni ljudski odbor Ptuj

- Obrtni register za Ormož, 1945, šk. 22, ovoj 146; šk. 22, ovoj 148.

SI_ZAP/0160, Mestni ljudski odbor Ormož 1945–1952

- Popis rokodelskih in industrijskih obrti, šk. 5, ovoj 25–26.

Ormož 1951–1970: Prlek blues

Leta 2023 je minilo 750 let od prve pisne omembe našega kraja, ki je danes povsem drugačen – mnogo lepši in prijaznejši – kot je bil še leta 1951, ko sem v njem privekal na svet. A tudi še leta 1969, ko je pri Založbi Obzorja Maribor izšla publikacija revije za kulturo in družbo Dialogi s pomenljivim naslovom »Siti in lačni Slovenci«, je bilo povsem drugače kot danes, pa še takrat se je ljudem v mestih zdelo, da to ne more biti res, da berejo fikcijo, da gledajo morast film (kot se zdi danes mnogim nemogoče tisto, kar razkriva v svoji pretresljivi knjigi »Ogenj, rit in kače, niso za igrače« publicistka Milena Miklavčič). Knjiga mi je prišla v roke v študentskih letih in me je osupnila, kljub temu da sem na svoje lastne oči pred tem videl takšne podobe v vaseh okrog Ormoža.¹¹²

A tako kot kraji, se spreminjamo tudi ljudje in, da zveš več ter si ustvariš popolnejšo sliko o kraju ali ljudeh, se je treba seznaniti s podrobnostmi in uvideti spremembe ter napredek. Tako bo moj tokratni prispevek namenjen spominom na Ormož in hkrati temu, da povem nekaj o sebi, zlasti o tem, kako me je čas otroštva zaznamoval in usmeril v prihodnost. Spomini so namreč vedno dobrodošlo dopolnilo gradivom in dokumentom časa, o katerih pričajo zaprašeni dokumenti v zgodovinskih arhivih.

Ključne besede: Ormož, zgodovina, učitelji, Nada Granduč, Vida Rajh, Radio Ormož, Radio Študent, blues

Zgodovina se ne ponavlja kot farsa, temveč kot tragedija. S to žalostno ugotovitvijo, lahko povežem spomin na čas od mojega rojstva do tega

trenutka, ko svet drvi v nasprotno smer od želja in pričakovanj naših prednikov in nas. Današnja stvarnost bo jutrišnja zgodovina, ki bo pričala z nizanjem dejstev, podkrepljenih z izjavami in spomini ljudi o času, ki ga živimo, in o ljudeh, nas samih. Na marsikaj smo ob pogledu na naša življenja lahko upravičeno ponosni, na kaj pa tudi ne. Soočenje z resnico je lahko boleče, a tudi očiščujoče, če nam pomaga k temu, da postanemo boljši ljudje in pomagamo ustvarjati pravičnejšo

Ormož nekoč (razglednica iz leta 1930) in danes (foto: V. Trop), pogled proti Vrazovi ulici s Kuharičevo hišo na levi strani.

¹¹¹ Vladimir Trop, pravnik, Komenda.

¹¹² Statistični podatki povedo, da je bilo v drugi polovici šestdesetih let prejšnjega stoletja v Sloveniji 62 občin, od tega se je Ormož uvrstil med tiste štiri, kjer je bilo največ, t. j. več kot 60 % kmečkega prebivalstva. Siti in lačni Slovenci, Založba obzorja Maribor, 1969, str. 7.

družbo za vse. O tem in še marsičem razmišljam, ko pogledam nazaj in se hkrati zazrem naprej. Naš veliki mislec in rojak dr. Anton Trstenjak je bil kot psiholog velik poznavalec človeške psihe, ki se je globoko zavedal vseh plati človeškega življenja. To je izpričal tudi v svojem delu »Misli o Slovenskem človeku«, s katerim mu (nam) je postavil svojevrsten spomenik. A vsiljuje se mi misel, da imamo pogosto o sebi (nas) – upravičeno ali ne – predobro mnenje. Zapletenost človeške psihe odseva zlasti v odzivanju posameznika na težke življenjske preizkušnje. V tej luči nam omogoči natančnejši vpogled razumevanja slovenskega človeka zgodovinarica Mateja Ratej, ki v nizu svojih strokovnih del obravnava življenja ljudi iz naših koncev skozi usodne zgodbe iz prve polovice XX. stoletja. Sam vedno s ponosom povem, da sem iz Ormoža in da smo Štajerci zelo v redu ljudje (odprti, topli, pridni, delavni ...), a zaboli, ko od verodostojnih ljudi izveš, da prav pri nas na Štajerskem nekateri niso (bili) dobrodošli. To bolečo izkušnjo (vezano na Ormož v času po 2. svetovni vojni) je v svojem dolgem pogovoru z Janezom Lombergarjem (urednikom oddaj Spomini) na TV Slovenija leta 2022 posebej omenila partizanska zdravnica dr. Zora Konjajeva (o povojnem letovanju otrok in neprijaznem sprejemu v naših krajih) ... Nesebične pomoči in razumevanja tudi ni bila deležna večina zavednih Slovencev, ki so se na Štajersko zatekli pred fašističnim nasiljem nad našimi primorskimi rojaki v času Mussolinijevega vzpona po končani 1. svetovni vojni. Grenkoba zavračanja ni manjša niti, če je opravičevana z lastnim pomanjkanjem. Tudi današnji migranti so ljudje, ki so daleč v stran od svojih domov in družin z razlogom, kar vse prevečkrat radi zelo poenostavljamo in s tem opravičujemo svojo nenaklonjenost tem tujcem na naših mejah. Koliko pomenita razumevanje in sprejetost ljudi v stiski, so znali vedno znova povedati naši ljudje, ki so jih Nemci ob okupaciji izgnali v Srbijo in drugam. Oče je nam otrokom

pripovedoval o tem in nas učil, kaj so prave vrednote – strpnost, razumevanje, pomoč, ponos in zavednost, prijateljstvo. Starši so (smo) prvi in najbolj odgovorni za vzgojo otrok, a človeka oblikujejo tudi nauki in zgledi iz šole, cerkve, političnih strank... In prav zanimivo je, kako zelo so si podobni nauki različnih religij in političnih strank, in še bolj, kako zelo različna stvarnost in življenje po teh naukih, ki jih večina spoštuje le deklarativno. Skoraj vsi otroci moje generacije smo hodili k verouku, kjer so nam vbijali v otroške glavice 10 božjih zapovedi. A kdo se jih še spomni, kaj šele da bi živel po njih? Tukaj trčimo na dvoličnost, ki je ena bistvenih karakteristik ljudi – tako posameznikov, kot skupin ali skupnosti, začenši s Cerkvijo kot ustanovo, pa do političnih strank.

V šolah današnje mlade generacije zvedo vedno manj in manj o 2. svetovni vojni, njenih razsežnostih in katastrofalnih posledicah. Še posebej boli potvarjanje zgodovine za potrebe političnega obračunavanja med ideološko različnimi strankami. V svojih predhodnih člankih¹¹³ sem že osvetlil problematiko Ormoža in 2. svetovne vojne (glej Zgodovinske zapise XVI–XVIII), zato tukaj le mimobežno omemba nekaterih zadev, ki so posledično vezane na konec 2. svetovne vojne, ko je država pod vodstvom komunistične partije začela uresničevati socialistične ideje po sovjetskem vzoru, z napakami vred.

Novinar Peter Colnar je to obdobje zelo na kratko in bolj ali manj točno povzel z navedbo poglobitnih značilnosti:

V prvih dveh letih po vojni je bila končana povojna obnova, nato pa je sledilo obdobje planskega razvoja socializma. 17. aprila 1947 je jugoslovanska vlada uzakonila prvo petletko. Pospešen razvoj industrije je bil v skladu s prepričanjem, da je le številen delavski razred porok in nosilec socializma. Z nacionalizacijama v letih 1946 in 1948

113 Po sledih zavednega ormoškega Sokola – Franc Trop, krojaški mojster, 1905–1983. V: Zgodovinski zapisi XV/2018, Zgodovinsko društvo Ormož, str. 29–47. Ormož(ani) in 2. svetovna vojna. V: Zgodovinski zapisi XVI/2019, Zgodovinsko društvo Ormož, str. 75–108; Ormož 1941–1945. V: Zgodovinski zapisi XVII/2020, Zgodovinsko društvo Ormož, str. 27–57.

so bili podržavljani skoraj vsi proizvajalni obrati in sredstva. V zasebni lasti so ostale le male in srednje kmečke posesti ter mala obrt. Racionirani preskrbi prebivalstva je sledila še prisilna oddaja presežkov kmetijskih pridelkov, ki je veljala do začetka leta 1952. Hude posledice je za mnoge prebivalce imela politika prisilne kolektivizacije.¹¹⁴

Vendar sta tako opevana industrializacija in napredek v Ormož prihajala zelo počasi, tako kot sicer na pretežno agrarno štajersko podeželje s Slovenskimi goricami, Prlekijo in Halozi vred. Razlogi so bili večplastni, a najbrž tudi v soodvisnosti z zaslugami oz. prispevkom v narodnoosvobodilnem boju in članstvom v Štajerski domovinski zvezi (Steirischer Heimatbund), v katero naj bi bilo leta 1941 včlanjenih skoraj 70 % prebivalstva Spodnje Štajerske.¹¹⁵

A za vse težave zaostajanja niso vedno krivi samo drugi. Ormož se je prislovično pritoževal in počutil zapostavljen, ko se je primerjal s Ptujem, Celje z Mariborom, Maribor z Ljubljano ... Na to (resnici na ljubo ne samo

slovensko lastnost zavidanja uspešnejšim) je opozoril v nekem intervjuju v časniku Delo tudi pisatelj Tone Partljič:

»V Ljubljani sem se dobro počutil, tam so bili fini ljudje in jezen sem na Štajerce, ki jim je vedno nekaj kriva Ljubljana.«¹¹⁶

Takšno stanje nerazvitosti bi moralo biti zlasti večja spodbuda v naših krajih, da s samozvestjo in z delavnostjo ter vztrajnostjo skušaj čim prej nadoknaditi zaostanek. A tu so v spregi z zavistjo tudi slaba samopodoba brez samozvesti, pomanjkanje ambicij in kar je še takega iz novodobnega nabora lastnosti in kompetenc za uspešnost v življenju. Prepričan sem, da bi bilo za mlade Slovence koristnejše med obvezno čtivo v šolah namesto Grumovega »Dogodka v mestu Gogi« uvrstiti že iz časa starih Grkov Teofrastove »Značaje«, pa obvezno Georga Orwella (vsaj Živalsko farmo), ki nam mnogo bolje razgalijo človeške značaje in vrednote. Skrajno resno pa dodajam še nesmrtni Butalce Franceta Milčinskega. Vsa ta literarna dela namreč skrajno nazorno pokažejo, kakšni naj ljudje ne bodo!

Delovna sila v zasebnem kmetijstvu. Slovenija 1969 (okolica Ormoža) Foto: D. Skofič

Kmetova »mehanizacija« v Sloveniji 1969 (Haloze) Foto: D. Skofič

Leta 1969 izdana knjiga resnice o Sloveniji... prikaže revščino in težko življenje na podeželju – v okolici Ormoža (levo) in v Halozah (desno). V sredini: naslovnica.

114 Dostopno na: <https://vipavska.javnost.si/2021/04/17/17-april-1947-prva-jugoslovanska-petletka/>.

115 Jan Schaller – Kdaj o priznanju nemško govoreče manjšine v Sloveniji?, Sobotna priloga Dela, 16. 3. 2024, pisma bralcev, str. 30.

116 <https://www.delo.si/nedelo/tone-partljic-rad-imam-ljubljano-a-tam-nisem-napisal-ene-vrstice/>.

»Ormožanec« sem: Spomini na otroštvo in mladost v Ormožu (1951–1966/1970)

Feri Lajnšček v svoji avtobiografski trilogiji Kurji pastir opisuje – tudi naše – kraje in ljudi ter (v materialnem smislu) težko življenje siromašnih otročkov. Čeprav se danes marsikdo ne more poistovetiti s takim položajem, je lepo slišati, če kdo s ponosom pove, od kod izvirata on in njegov rod, še posebej, če vemo, da izvira od tu marsikak znan Slovenec. Med nami so uspešni posamezniki na različnih področjih gospodarskega in kulturnega udejstvovanja, na katere smo lahko upravičeno ponosni, saj so (bili) hkrati tudi častivredni ljudje. Zato preseneča in ni na mestu, da nekateri sodobniki danes namenjajo več raziskovalne pozornosti proučevanju življenja in dela ter poudarjanju zaslug nekaterih sicer uspešnih posameznikov, za katere pa ni moč trditi, da so bili zavedni in ponosni (in – če sploh) Slovenci. Primerneje je imeti v aleji znanih rojakov kak spomenik manj, kot pa postaviti spomenik moralno in etično spornim posameznikom, ki jim slovenstvo ni bila prva in največja skrb. Ker kot človek ne maram slepomišenja, moram povedati, da imam tukaj v mislih takšno neprimerno ohranjanje spomina na pisatelja Ruda Jurčeca, doktorja Majeriča, zadnjo ormoško grofico in še koga, kjer se ob njihovi omembi in povelečevanju ne pove jasno tudi tega, kar ni bilo v redu (npr. privrženost nemštvu, izkoriščanje podrejenih, kolaboracija in izdajstva ipd.). Z grenkobo pripominjam, da je glede na sedanje stanje duha in vrednot še dobro, da v Ormožu še vedno stoji kip tukajšnjemu narodnemu heroju Jožetu Kerenčiču in da so imena okupatorjevih žrtev na spomenikih v Ormožu še vedno vidna, čeprav večina prebivalcev o njih ne ve prav nič, a bi morala, saj so žrtvovali svoja življenja zato, da mi danes živimo v svobodni in samostojni državi in da lahko uporabljamo svoj materni jezik. Živeti svoboden na lastni zemlji in govoriti v jeziku slovenske matere – to ni samoumevno in pomen vsega naštetega nas mora

spremljati od rojstva do smrti, od ranega otroštva in prvih šolskih let naprej.

Kronika mesta Ormož¹¹⁷ navaja, da je bilo ob koncu 2. svetovne vojne izrazito pomanjkanje kvalificiranega (a ne samo) učiteljskega kadra, kar se je le počasi izboljševalo s postopnim prihodom mladih tovarišev in tovarišic (kot smo takrat nagovarjali današnje gospode in gospe učiteljice) iz učiteljišč. To so bile 5-letne srednje šole, ki so jih sredi šestdesetih let nadomestile gimnazije pedagoške smeri kot izhodiščne srednje šole za izobraževanje na pedagoških akademijah kot 2-letnih višjih šolah za izobraževanje učiteljev z diferenciranimi znanji. Čeprav je ormoški narodno osvobodilni odbor že takoj ob koncu vojne ustanovil otroški vrtec, ga večina otrok ni obiskovala, saj je takrat življenje potekalo povsem drugače kot danes in v večini družin nista bila zaposlena oba starša, ker niti ni bilo toliko zaposlitvenih možnosti. Odraž takšne situacije je bil tudi relativni egalitarizem s čim manjšimi socialnimi in ekonomskimi razlikami, saj še ni bilo ne duha in ne sluha o tem, da bi bili – tako kot danes – nekateri ekstremno bogati (t. i. »elita« naroda vs. »amorfni« množici), pa tudi družbeni sistem je bil naravnán tako, da bi naj bile omogočene enake možnosti vsem. Tako smo bili vsaj nekje do sredine osnovnošolskih let na začetku šestdesetih let vsi večinoma bolj revni kot ne. Z današnje perspektive si je skoraj nemogoče predstavljati, da sploh lahko stvari potekajo drugače in da so celo funkcionirale – z manj predpisi in bolj fleksibilnimi rešitvami, kar v obeh primerih omogoči tudi razne odklone v obe smeri. Za ilustracijo zgolj anekdota o legendarnem ormoškem zdravniku dr. Juriju Čarfu, ki je ob oceni sposobnosti za vstop v osnovnošolski proces (takrat s sedmimi leti – v šolskem letu 1958/1959) za »po normativih« preslabotnega otroka (po višini in teži) samo zamahnil z roko in napisal pozitivno mnenje, saj je bil »fantek več kot zadosti razvit v glavi, tako da bodo v šoli imeli težave kvečjemu drugi«. Ta za glavo manjši in suhčen fantek sem bil prav jaz.

117 Kronika mesta Ormož, 1877–1956, Zgodovinski arhiv na Ptuj, SI_ZAP/0070, Rokopisna zbirka, zapisal dr. Alojzij Trstenjak.

A to je bilo v drugi polovici petdesetih let, ko je avtoriteta (učitelja, ali pa zdravnika in sodnika) še kaj štela in ko učitelji razen tega, da so skušali v otroške glavice spraviti čim več znanja in jih naučiti primerne obnašanja, še niso imeli množice drugih skrbi (ena od teh je obramba pred preveč zaščitniškimi starši, ki otroku preveč dopuščajo oz. jih ne omejujejo).

Ko smo mi gulili šolske klopi v hardeški osnovni šoli, so zelo konkretno ocenjevali znanje in vedenje (z enico nisi mogel napredovati), pri nalogah se je ocenjevalo delo in obliko, kar pomeni, da si se moral potruditi tudi glede pisave. Kot odličnjak pa si lahko bil posebno ponosen, če si bil kot vzoren učenec deležen javne in pisne pohvale za pomoč pri učenju sošolcem. Takrat še ni bilo plačanih inštrukcij in se je spodbujalo in pričakovalo, da bodo boljši učenci pomagali tistim, ki jim ni šlo. Otroška nagajivost in še posebej pretirana svojeglavost in divjaštvo pa sta bila »nagrajena« dvakrat: starši niso oddrveli v šolo nad učitelja, ampak so svojega potomca praviloma »naklestili« doma še sami. Nekega povsem neukrotljivega sošolca je prvi dan

šolskega leta s krepko klofuto prizemljila nova učiteljica tako močno, da je malo bolelo še nas. A ne boste verjeli, postal je policaj in potem druge učil kozjih molitvic. Malo za šalo, pa ne da podpiram takšne prijeme; pravim le, da neki red mora biti in da je treba pravila obnašanja v družbi spoštovati, če se nočemo pobiti med seboj. Pogled na današnje stanje pa razkrije, da ta prizadevanja ne vodijo nujno k uspehu.

Učitelji so se, tako kot učenci, zelo razlikovali med seboj in oboji smo drug drugemu lahko ostali v različnem spominu. Učitelji, ki dojemajo svoje delo z otroki kot poslanstvo, so praviloma uspešnejši (naučijo več in imajo manj težav z obvladovanjem otrok) od tistih, ki jim je opravljanje tega poklica le delo kot vsako drugo. Imeli smo zahtevne in stroge, blage in nepopustljive učitelje, razumevajoče in zafrustrirane, praviloma pa so bili odnosi med učitelji in učenci na ravni posameznika rezultat tega, kar je kdo vložil (to je dobil nazaj). Tisto, kar danes na tej relaciji verjetno najbolj šepa, je ravno vzgojni vidik šolanja, a je vendarle pri tem najpomembnejša vloga staršev, ki je ne

Prva čitanka – z ilustracijami slikarja Toneta Kralja. Foto: V. Trop.

Črke »D« sem se še lažje naučil zato, ker je moji sestri prav tako ime Danica (in vse napisano je držalo tudi zanjo). Foto: V. Trop.

Ta fantiček sem jaz.

more nadomestiti nihče. Moj oče si sicer ni želel mevžastega sina, a nam otrokom je jasno postavil meje dopustnega in mi zabičal, da se je treba do učiteljev obnašati dostojno. Še posebej spoštljivo do žensk in še prav posebej do starejših (recimo do gospe, ki je veliko pretrpela v medvojnem izgnanstvu). Vzgojne metode za discipliniranje mladeži so bile za današnje pojme marsikdaj vprašljive, če že ne povsem nesprejemljive. Ker sam nisem sodil v kategorijo vedenjsko izrazito problematičnih otrok in ker sem bil dober učenec, moj spomin neguje pretežno lepe spomine na čas guljenja osnovnošolskih klopi, prežete s posebno hvaležnostjo in spoštovanjem do moje prve razredničarke in moje najljubše učiteljice.

Moja prva razredničarka je bila gospa **Vida Rajh**, ki je dve leti prej prišla z Runča v Ormož in najprej začela poučevati razredni pouk na Hardeku, kasneje pa nemščino in gospodinjstvo v višjih razredih v Ormožu. Vida je bila moja razredničarka tudi v šestem razredu, in kot oseba mi je bila ljuba vse življenje zlasti zaradi človeške topline, razumevanja in neposrednosti. Česar pa takrat še nisem vedel, mi je pa to razkrila ob najinih kasnejših občasnih srečanjih, ko sem se vračal v Ormož. Po upokojitvi je začela slikati in v slikah izražati ljubezen do narave in okolja, ki jo je obkrožalo vse življenje. A na moje veliko začudenje je bila istočasno zelo navdušena občudovalka nizozemskega slikarja Pietra Bruegela, nad katerim sem bil svoj čas tudi sam zelo očaran. Kdo ve, morda kaj pomeni tudi to, da me je Vida učila abecede iz Prve čitanke, ki je bila opremljena z ilustracijami velikega slovenskega umetnika Toneta Kralja, ki ga osebno štejem za enega največjih slovenskih slikarjev, še posebej zaradi njegove ponosne drže zavednega Slovenca, ki je v svojih umetniških delih zelo jasno in izjemno pogumno izpričal svoj odpor do okupatorjev slovenske zemlje. Ko razmišljam

o nevidnih povezavah in vplivih med ljudmi in dogodki: jaz sem po upokojitvi začel proučevati zgodovino našega mesta in napisal tri strokovne članke o času druge svetovne vojne in Ormožu, ki so dejansko prvi obsežnejši pisni izdelek na to temo, kar me je osupnilo in še posebej spodbudilo k iskanju arhivskih dokumentov in študiju obstoječe literature. Po skoraj sedmih desetletjih sem tako zanamcem omogočil seznanitev z razmerami, ljudmi in dogodki, ki so usodno zaznamovali tisti čas. Za eno knjigo teksta in fotografij (objavljenega v omenjenih treh člankih) naj tako prepreči, da bi šlo to sramotno obdobje medvojne ormoške zgodovine v pozabo. To sem naredil iz ljubezni do mojega rojstnega kraja in spoštovanja njegovih zavednih ljudi in predvsem iz ljubezni do resnice. Te vrednote so mi vcepili starši in nekateri (tukaj posebej omenjeni) učitelji, ki so pomembno vplivali na oblikovanje moje osebnosti.

Vida je na starost s čopičem spregovorila o svojih spominih in dojemanju sveta ter slikala kajže, viničarije in klečaje¹¹⁸ iz njene mladosti med goricami okoliških vinorodnih hribčkov. Jaz pa sem v zgodovinskih člankih spregovoril o spominu na ljudi in čase v mestu Ormož, ki jih večinoma že dolgo ni več med nami in ki so živeli ter delali takrat, ko je bila podoba mesta povsem drugačna od današnje, pa tudi bivanjske razmere take, da si jih današnje generacije težko predstavljajo. Ne pozabimo, da so bili vsi naši (bolj ali manj daljni) predniki nekoč »želarji«, ki so prebivali v skromnih ilovnatih bivališčih. Kar v življenju dejansko šteje, je le, kaj si sam naredil iz sebe in ustvaril z lastnim znanjem in s pridnostjo.

Kaj vse nevidnega in neizrečenega nas povezuje se pogosto niti ne zavedamo, se mi pa zdi zelo pomembno, da znamo ceniti človečnost in veličino ljudi, ki se nesebično razdajajo za druge.

118 Pomen izrazov je razviden iz vsebine teksta (za natančnejšo obrazložitev izrazov je treba pogledati v slovar slovenskega knjižnega jezika idr.). Želar – vzhodnoštajerski izraz za kajžarja, nekoga, ki živi v tuji hiši in dela za lastnika ter mu z delom odplačuje bivanje. Kajža – bajta, kočja ... je sinonim za slabo hišo. Viničar – zakupnik, ki je v deputatnem (delovnem) razmerju z lastnikom vinograda. Na amerškem jugu je ekvivalenten izrazu zakupnika »sharecropper«. Klečaja – izhaja iz besede klet, cimprana vinogradniška hišica za spravilo orodja v goricah. Cimprača – uborna hišica iz lesa ometana z blatom in prekrita s slamnato streho.

Tudi druga zelo pomembna oseba za oblikovanje moje osebnosti v času zgodnje mladosti je učiteljica. Gospa **Nada Granduč** je generacijam ormoške mladeži kot učiteljica slovenskega jezika vcepljala ljubezen do materinščine, literature in slovenstva. Nadica kot mlada tovarišica (in njen mož Jožek, učitelj tehničnega pouka, ki ga je ljubezen pripeljala v Ormož k družini Radoš in za našega učitelja) vsaj z mano ni imela težkega dela, saj sem rad bral knjige, recitiral in deklamiral pesmi na proslavah, bil v dramskem krožku, komaj čakal na kak obisk pisateljev in literarni večer v telovadnici ormoške osnovne šole ... Neizmerno lep in izpolnjujoč je občutek in spoznanje, da je odnos med učiteljem in učencem prerasel okvir enosmernega spoštovanja in prenosa znanja v tok medsebojne izmenjave misli in spoznanj med enakovrednimi, ki to nadgradijo v prijateljstvo. Hvaležnost učiteljem (in poznejšim t. i. »gurujem«) ni namenjena le za znanje, ki so ti ga posredovali, temveč še bolj za vzpodbudni navdih k nadaljnjemu poglobljanju tistega, kar so ti nakazali in te tako usmerili na pot uresničitve tvojih talentov. Učitelj, ki te navduši za svojo snov in te nauči razmišljati, je redek in vreden spoštovanja. Taki sta bili v mojem življenju ti dve gospe v osnovni šoli, v gimnaziji profesor zgodovine Ladislav Pavliha, na študiju prava pa prof. dr. Janez Šinkovec. Ta nam je nekoč na predavanjih dejal, da bo njegovo

Z Vido Rajh, mojo razredničarko v 1. in 6. razredu, poučevala je nemščino in gospodinjstvo.
Foto: V. Trop, 2018.

poslanstvo izpolnjeno, če nas bo »kot bodoče pravnike naučil razmišljati in razumeti pravo, da ne boste zakonov samo brali – to zna vsak ...«. Skratka: učitelj kot navdih – ne samo kot pedagog, temveč tudi kot človek! Takih skoraj ni, zato sta mi Vida in Nadica¹¹⁹ tako dragoceni osebi, ki sta izjemno pomembno vplivali na moje življenje, me spodbujali in se veselili mojih uspehov – tudi po tem, ko sem odšel iz Ormoža.

Nada Granduč, moja razredničarka v 5. in 8. razredu, poučevala je slovenski jezik in literaturo.
Foto: V. Trop, 2023.

Takrat v ormoški osnovni šoli še niso poučevali angleškega jezika, kar je bila najbrž posledica tega, da je primanjkovalo učiteljev, pa tudi tega, da so se na Štajerskem tako in tako tradicionalno učili nemščine (še najbolj prav je prišla gastarbajterjem – našim delavcem, ki so odšli s trebuhom za kruhom v tujino – zlasti v Avstrijo, Nemčijo in Švico). Danes si je to zelo težko predstavljati, a skoraj noben Ormožan in okoličan rojen pred letom 1960 ni znal angleško. To je kmalu postala precejšnja težava, ker se je naša domovina vedno bolj odpirala zahodnim državam, kjer je bila angleščina že kar udomačena kot prevladujoč tuj jezik, s katerim so se ljudje različnih narodnosti najlažje sporazumevali. Današnja stvarnost pa je, na žalost, da angleščina celo vedno bolj izrinja naš domači – materni jezik. Do slovenščine pa nimamo več dovolj spoštljivega odnosa niti sami in dovoljujemo nadvlado angleščine na vsakem koraku. A zavedati se moramo, da našo nacionalno identiteto določa prav naš jezik.

¹¹⁹ Nadica me še sedaj spodbuja k delovanju v okviru Zgodovinskega društva, lektorira moje tekste in me bodri v težkih trenutkih spopadanja z zdravstvenimi težavami.

IZKAZ
o uspehu in vedenju

Trop Vlado

Ocena za	5	4	3	2	1
uspeh	odlično	prav dobro	dobro	zadostno	ne zadostno
vedenje	odlično	prav dobro	dobro	zadovoljivo	nezadovoljivo

Opomba. Izkaz o uspehu in vedenju se izdaja polletno. Starši in njihovi namestniki ga pregledajo in podpisajo, nato ga vrnejo šoli. Če se učenec preseli, se pošlje izkaz o uspehu in vedenju šoli v kraju, kamor se preseli. Ko izstopi, postane njegova last.

516-540 t. knj. XVII. 7887 57 To 2809 57 Založila DZS — Obr. 1,28

Federativna ljudska republika Jugoslavija
Ljudska republika Slovenija

Sola: Gemeinsch. šola - Ormož

Trop Vlado
sin (hči) Franka in Marije
(oče) (mati)

rojen(a) 13. junija 1951

v kraju Ormož občina Ormož

okraj Kanibor repu- leo.
blika

materin jezik slav. držav- S.L.R.J.
ljanstvo

Leto in kraj prvega 1958 - Ormož
vstopa v šolo

dne 20. januarja 1959
Vlado Kralj
(razrednik)

Sola: Osnovna šola Ormož

Pohvala

Trop Vlado

učenec št. 86 razreda je odlično

pohvala za odlični uspeh in kakovostno
pomag pri uspehu

Ormož, dne 26. maja 1959

Nada Gaudes (razrednik) Kovančič (razrednik)

Sola: Gemeinsch. Ormož
Šolsko leto 1958/59 Stev. matičnega lista: 84
Razred: I Vporednica: a

IZKAZ O USPEHU IN VEDENJU

Predmet	Polletni uspeh		Letni uspeh	
	I.	II.	I.	II.
Slovenski jezik	odlično (5)	odlično	odlično	odlično
Matematika	odlično (5)	odlično	odlično	odlično
Arhitektura ali hrvatski jezik				
Zgodovina				
Zemljepis	odlično (5)	odlično	odlično	odlično
Matematika s geometrijo	odlično (5)	odlično	odlično	odlično
Sposobnosti pri- rode in družbe				
Sposobnosti družbe				
Fizika				
Kemija				
Likovni pouk	prav dobro (4)	prav dobro	prav dobro	prav dobro
Pisane				
Tehnični pouk				
Glasbeni pouk	prav dobro (4)	prav dobro	prav dobro	prav dobro
Telesna vzgoja	odlično (5)	odlično	odlično	odlično

Učence(k) je obiskoval(a) v tem šolskem letu
prvi krat I. razred in ga je izdelal(a)
v Ormožu dne 26. 6. 1959
Razred: I. polletje Trop Vlado
II. polletje Kovančič
Podpis staršev ali namestnikov:
Prof. Franka Prof. Marije
Opomba:

Sola: Osnovna šola Ormož
Šolsko leto 1958/59 Stev. matičnega lista: 84
Razred: I Vporednica: a

IZKAZ O USPEHU IN VEDENJU

Predmet	Polletni uspeh		Letni uspeh	
	I.	II.	I.	II.
Slovenski jezik	prav dobro (4)	odlično (5)	prav dobro	odlično
Matematika	odlično (5)	odlično	odlično	odlično
Arhitektura ali hrvatski jezik				
Zgodovina	prav dobro (4)	prav dobro	prav dobro	prav dobro
Zemljepis	prav dobro (4)	odlično (5)	prav dobro	odlično
Matematika s geometrijo	prav dobro (4)	odlično (5)	prav dobro	odlično
Sposobnosti pri- rode in družbe				
Sposobnosti družbe				
Fizika	prav dobro (4)	odlično (5)	prav dobro	odlično
Kemija	prav dobro (4)	odlično (5)	prav dobro	odlično
Likovni pouk	prav dobro (4)	prav dobro	prav dobro	prav dobro
Pisane				
Tehnični pouk	odlično (5)	odlično	odlično	odlično
Glasbeni pouk	odlično (5)	odlično	odlično	odlično
Telesna vzgoja	prav dobro (4)	prav dobro	prav dobro	prav dobro

Učence(k) je obiskoval(a) v tem šolskem letu
prvi krat uspeh razred in ga je izdelal(a)
v Ormožu dne 26. 6. 1959
Razred: I. polletje Nada Gaudes
II. polletje Nada Gaudes
Podpis staršev ali namestnikov:
Prof. Franka Prof. Marije
Opomba:

Moje osnovnošolsko spričevalo (izkaz o uspehu in vedenju) in pohvala. Foto: V. Trop.

Tega so se včasih očitno mnogo bolj zavedali, pa čeprav prenekateri odrekajo socializmu in komunistom marsikatero od njegovih pozitivnih stvari. Vpogled v Prvo čitanko¹²⁰ iz začetka petdesetih let nam razkrije, da so nam ljubezen do slovenske besede in naše domovine začeli vcepljati že v prvem razredu osnovne šole.

Čeprav so Nemci med 2. svetovno vojno iz knjižnice odstranili vse slovenske knjige, je nova oblast po vojni začela počasi ustvarjati fond knjig za ljubitelje domače lepe besede. S tem sem se hitro okužil.

Doma nam je pogosto primanjkovalo denarja za druge dobrine, a se je vedno našel za nakup revij in knjižnih zbirk za šolsko mladino (Ciciban, Pionirski list, knjižni zbirki Čebelica in Sinji galeb, pa Kondor). Novo spodbudo je pomenil tudi prihod gospe **Nežke Vaupotič** za knjižničarko v

ormoško knjižnico. K nam je prišla s Ptuja, kamor jo je pred tem zanesla pot iz rodni Haloz.

Ta gospa je pomembna za moje življenje tudi zato, ker je bila predana zbiralka avtentičnega ljudskega ustvarjanja in je tako skrbela za ohranjanje kulturne dediščine. Za svoje požrtvovalno delo je prejela več priznanj, ki so ji bila najbrž toliko bolj pomembna tudi zato, ker je temu posvetila vse svoje življenje, saj si družine ni ustvarila. Kot sodelavka Glasbenega narodopisnega inštituta v Ljubljani (dr. Zmaga Kumer) je posnela na magnetofonski trak nešteto veliko starih pesmi s področja Haloz in Slovenskih goric, ki so jih ljudje (ljudski pevci in godci) prepevali ob različnih priložnostih (npr. ob ličkanju) in prigrudah. Ker sem kazal zanimanje za pesmi in glasbo, me je v mojih gimnazijskih letih med počitnicami nekajkrat vzela s seboj na teren po okoliških

120 Prva čitanka, Državna založba Slovenije, 1955, ilustriral Tone Kralj (osnovni učbenik za 1. razred osnovne šole, ki je bil v obtoku od leta 1951 do 1958 kot prvo berilo), str. 166.

Nežka Vaupotič, mala gospa širokega duha in dobrega srca, je prišla za knjižničarko v Ormož leta 1963.¹²²

Moj »drugi dom« do leta 1970 – v pritličju te zgradbe je bila v času moje mladosti knjižnica.
Foto: V. Trop.

vaseh, kjer sem ji pomagal nositi opremo in ob snemanjih rokovati s prenosnim magnetofonom in mikrofonom znamke Uher.

Ob tem mi pridejo na misel številni zbiralci ljudskega ustvarjanja, ki so na ameriškem podeželju iskali in snemali pevce bluesa ter tako ohranili blues živ tudi za zanamce. Več o teh podobnostih in povezavah med lokacijami in ustvarjalci kasneje, ko bom pojasnil del naslova tega članka – Prlek blues. Na tem mestu pa naj povem, da je bilo moje zanimanje za blues tako veliko, da sem se z leti povsem sam naučil angleškega jezika, ker sem želel razumeti tudi samo vsebino pesmi in izvedeti čim več o glasbi tudi iz literature, ki pa je bila pretežno v angleščini.¹²¹

Ko primerjam današnji čas s tistim pred petdeset in več leti, ugotavljam veliko podobnosti, a tudi razlik. Vsekakor pa moram poudariti, da so »poganjali motor« kulturnega dogajanja v Ormožu takrat izključno prosvetni delavci, ki so organizirali proslave, na katerih so nastopali mladi pod njihovim mentorstvom. Šolski krožki so bili dragocena oblika neobveznega nadgrajevanja vsebin, ki so bile predmet učnega načrta.

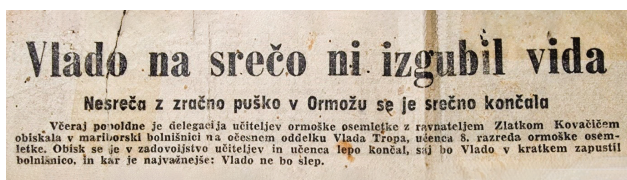
Medtem ko danes starši vozijo otroke v šolo in iz šole z avtomobili in ob popoldnevih hitijo od ene do druge množice izvenšolskih dejavnosti, pri

katerih naj bi njihov otrok zablestel in uresničil njihove želje, je bila izbira takrat mnogo bolj skromna in skrčena na obisk glasbene šole in igranje pri godbi na pihala, telovadbo pri telovadno športnem društvu TVD Partizan, lahko si se včlanil h gasilcem, igral nogomet (na območju današnjega bazena) ali rokomet v mestni grabi (ormoški junaki so bili tisti čas upravičeno rokometaši, saj so bili med najboljšimi v Sloveniji), šel konec tedna v kino ... Ker ni bilo mladinskega doma oz. kluba, je tako marsikomu preostala ulica, gostilne z biljardom ... ajnc in tarok v Mestni grabi ali pa v parku pri gradu pa sta nadomestila učenje ...

Šolskih psihologov, svetovalcev in podobnega iz nabora sedanje plejade možnosti za prepoznavo otrokovih znanj, sposobnosti, talentov, nadarjenosti, z izjemo smisla za šport, še ni bilo. Zato so mnogi talenti ostali neizkoriščeni, običajno se je bilo treba čim prej usposobiti za kak uporaben poklic in začeti služiti, dekleta pa poročiti. Revščina in alkoholizem sta hodila z roko v roki in ukradla marsikatero življenje. Do leta 1960 si lahko v Ormožu preštel družine z osebnim avtomobilom na prste ene roke, tiste s televizorjem pa na prste obeh rok, še radijski sprejemniki so bili redkost. Ormož v šestdesetih

¹²¹ Danes se tako lahko brez težav sporazumevam tudi v angleškem jeziku in prebiram knjige ter revije o umetnosti, ki jih je na mojih knjižnih policah kar precej.

¹²² Dostopno na: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/vaupotic-nezka/>.

»Novinar« Večera je januarja 1966 raje prodajal laži kot resnico ... ker imajo ljudje pač raje dobre novice s srečnim koncem, je mirne duše potvoril dejansko stanje. Če zaznavaš le svetlobo in temo ter razločiš le zelo grobe obrise na pol metra, temu res ne moreš reči, da nekdo vidi. Res pa je, da se fantu oko ni razlilo, in je (če pikro pripomnim in obrnem malo na šalo, da je zadeva manj tragična) ostal vsaj lep – če že slep. Foto časopisnega izrezka: V. Trop.

letih še ni imel niti svojega tiskanega medija, niti lokalne radijske postaje... Je pa že takrat obstajal fenomen lažnih oz. prikrojenih novic, tudi v bolj resnih časnikih, kot je Večer.¹²³ Ko je neki sedmošolec iz otroške razigranosti (?) z zračno puško poškodoval oko eno leto starejšemu sošolcu, so prostodušno zapisali laž, da »Vlado ne bo slep«, čeprav ni nikoli več videl na to oko in so mu bile v hipu uničene otroške sanje, da bi postal zdravnik. Laž in manipulacija z resnico za večjo všečnost in boljšo prodajo, žrtve pri tem niso pomembne? Ljudstvo namreč od nekdanj rabi kruha in iger, dajmo jim vsaj igre ... in pijačo, pa kako veselico in narodno zabavno glasbo.

Vendar pa so se začele stvari obračati na bolje v drugi polovici šestdesetih let, ko je nastala Tovarna Jože Kerenčič, ko je mestni arhitekt Dušan Moškon začel spreminjati Ormož v sedanjo lepšo podobo (stanovanjski bloki s stanovanji in z vodovodom ter lastnimi sanitarijami, ki so nadomestile skupna stranišča na štrbunk in studence z vodo na dvoriščih), ko so v naslednjem desetletju zaživele sanje o ormoški tovarni sladkorja, ki je posledično spremenila podobo agrokulturne krajine ... Vse to je izboljšalo zaposlitvene in bivanjske možnosti, da je ostalo več mladih pametnih ljudi v domačem okolju, ki je z novimi možnostmi postalo privlačno tudi za ljudi iz drugih krajev.

V petdesetih letih je bil glavno prevozno sredstvo vlak, s katerim so se delavci tako rekoč sredi noči vozili na delo v oddaljene kraje s tovarnami (Ptuj, Kidričevo, Maribor), od koder so se vračali pozno popoldne ali šele zvečer, in nato postorili še vse potrebno doma. Nekajkrat na dan se je dvignil prah za starinskimi avtobusi, ki so odpeljali tudi v druge kraje, po cesti, ki se je pri t. i. žajfariji (danes Center Jurkovič), ki je bila takrat zadnja hiša v Ormožu, na križišču razcepila proti Ljutomeru in Središču ob Dravi. Osebni avtomobili so bili prava atrakcija vse do začetka šestdesetih let, ko so se začeli bolj množično pojavljati fički in Škode, ljudje pa so začeli bolje spoznavati svet in domovino ...

Mene je leta 1966 pot vodila najprej v Celje, kjer sem obiskoval gimnazijo pedagoške smeri, nato pa leta 1970 na Ljubljansko univerzo, kjer sem se vpisal na Pedagoško akademijo in tam absolvirati iz specialne pedagogike z opravljeno prakso na novo nastajajoči »posebni« šoli v Ormožu. Na dopuste seveda takrat običajni ljudje niso hodili, zato smo številni otroci prvič videli morje s pomočjo Rdečega križa, ki je v počitniške / zdravstvene kolonije v Punat na otok Krk poslal slabotnejše otroke iz socialno šibkejših družin. Zato je prav, da se ta solidarnost ne pozabi in ohranja in da tudi danes ljudje po svojih močeh z donacijami Rdečemu križu in Zvezi prijateljev mladine pomagamo pri njihovem plemenitem poslanstvu. Čas počitnic sem zato seveda večinoma preživel v Ormožu, kamor sem se iz 100 kilometrov oddaljenega Celja nekajkrat pripeljal kar s kolesom. Ker je bilo denarja (pre) malo, sem začel kmalu delati med počitnicami, da sem imel vsaj kak drobiž zase in s tem pomagal staršem, ki so mi omogočili šolanje. Na pomoč je priskočil tudi starejši brat, pri katerem sem stanoval v Celju. Tudi tukaj sem imel odličnega učitelja (čeprav se je pisal Pavliha, ni bil prav nič smešen, temveč sila resen in spoštovanja vreden gospod), ki nas je znal motivirati in me je z leto starejšima sošolkama vključil v ekipo za

¹²³ Večer, Maribor, januarja 1966.

sodelovanje v televizijskem kvizu iz zgodovine na slovenski televiziji. V kvizu »Niti našega življenja«, ki sta ga v šolskem letu 1968/69 vodila Nataša Dolenc in Borut Mencinger, režiral pa Fran Žižek, smo zmagali ter za nagrado prejeli vsak enoletno štipendijo, ki je prišla še kako prav. Ker v tistem času nismo mogli gledati prav veliko televizijskih postaj, je tudi ta kviz gledalo precej ljudi in prav ponosen sem bil, da so me ljudje (zaradi znanja) prepoznali na ulici in celo ogovorili. To so še bili časi, ko so se ljudje navduševali nad znanjem in pametjo ter pridnostjo, za razliko od danes, ko lahko na družbenih omrežjih in v politiki navdušujejo ljudi, ki razen bolj ali manj všečne zunanosti in izrazite plehkosti, podprte z nekritičnostjo in prevelikim egom ne premorejo ničesar drugega. Pa še plačujejo jim za to.

»Kdo to tam poje?« ... Igralo in pelo se je ob različnih prilikah, tudi v gostilni Horvat. Fotografiji neznanih avtorjev, prva iz leta 1946, druga še izpred 2. svetovne vojne.

V ta čas sodi tudi moje navdušenje nad glasbo, ki po svoje poveže tudi kraje mojega bivanja Celje z Ormožem in nato Ljubljano.

V Celju sem se začel intenzivneje zanimati za

popularno glasbo – ne toliko popevke, kot rock in vedno bolj rhythm and blues ter soul. Ne vem, od kod izvira to moje navdušenje nad glasbo, a oče in brat nista bila prav nič navdušena nad to mojo novo ljubeznijo, ko sem si na skrivaj tlačil bananco od slušalke malega zelenega tranzistorja znamke Koyo v uho in poslušal tisti čas zelo popularen Radio Luxemburg. Mogoče pa imam smisel za glasbo po očetovem stricu Francu Tropu,¹²⁴ ki je bil kot duhovnik znan slovenski kanonik in skladatelj, ki se je izobraževal in deloval tudi v tujini. So ga pa gotovo navdihovale povsem drugačne harmonije in melodije (mene tudi muze) kot mene. Pokopan je na centralnem delu pokopališča v Rimskih toplicah, kjer si deli prostor še z dvema duhovnikoma.

Kot vemo, mora imeti vsak Slovenec tisto, kar ima sosed. In seveda mora imeti vsak kraj tisto, kar ima sosednja vas, še posebej pa mesto, kot je Ormož. Zato je bila – na krilih vedno bolj popularne narodno zabavne glasbe – konec šestdesetih let ustanovljena tudi lokalna radijska postaja **RADIO ORMOŽ** (danes Radio Prelek). Nestrpnost čakanja na začetek oddajanja v letu 1970 je bila velika – tudi pri meni, ki sem želel svoje navdušenje nad glasbo deliti z drugimi. Tukaj – v prostorih ormoškega gradu – sem doživel svoj radijski krst, saj se je prav tu začela moja pot radijca. Tako sem, še pred uradnim začetkom poskusnega obratovanja, nekajkrat (ob pomoči vrstnika Lazarja, ki je dobil ključ in vklopil oddajnik ter rokoval z aparaturami) na pol ilegalno predvajal glasbo iz mojih plošč in tako postal prvi dee-jay zabavne glasbe.

Glas o občasnem vklopu se je hitro razširil med ljudmi in so kar spraševali, kdaj bo začel radio končno tudi redno oddajati. Tehnična opremljenost je bila skromna, spomnim se, da je bil gramofon (angleške) znamke Garrard, magnetofon pa Grundig. Za tehnično opremljenost je poskrbel Ivan Švajgl, ki je kot ljubitelj narodnozabavne glasbe nekajkrat na podoben način odvrtil muziko svojih plošč. Meni pa še zdaj odzvanjajo v glavi skladbe *Wild*

124 Slovenski biografski leksikon: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi724547/>.

Thing in I can't control myself skupine Troggs, *Eve of destruction* pevca Barryja McGuireja ter *Sitting on the dock of the bay* Otisa Reddinga, ki sem jih takrat ob nekaterih drugih izvajalcih vrtel s svojih plošč. Pa naj še kdo reče, da Ormožani niso bili na tekočem.

Jeseni 1970 sem začel študirati v Ljubljani in že kmalu stopil tudi v klet osmega bloka v Študentskem naselju, kjer je eno leto prej začel oddajati RADIO ŠTUDENT. Naslednjih 15 let sem kot sodelavec v glasbeni in kulturni redakciji ustvaril številne avtorske oddaje in pustil omembe vredno sled v zgodovini te študentske radijske postaje. To je zapisano tudi v leta 2023 pri MK izdani knjigi Radio Študent – brez nagobčnika,¹²⁵ kjer so posebej poudarili mojo ljubezen do (sinteze) poezije in glasbe, s čimer sem se aktivno ukvarjal nekaj let, ter

moje »očetovstvo« druge najstarejše oddaje na tem radiu, saj oddaja »Razširjamo obzorja« še vedno ostaja na programu in sledi konceptu, ki sem ga postavil pred 47 leti. O mojih radijskih letih in ljubezni do glasbe bi sicer lahko napisal poseben članek, saj sem imel v osemdesetih letih več sto oddaj in prispevkov tudi na osrednjem slovenskem radiu. Ponosno lahko rečem, da sem prvi Ormožan, ki je imel svoje samostojne radijske oddaje na Radiu Slovenija, še več, edini Ormožan, ki je kadar koli delal na Radiu Študent. Kot avtor sem podpisan pod 670 različnih prispevkov o jazzu, bluesu in etno glasbi.

" POEZIJA + GLASBA "		1975	/Sobota, 12:00-15:00 25,00 KD
28. 6. 1975	- " HAIKU "	+ Walter Carlos/Terry Riley/ John + Alice Coltrane	
12. 7. 1975	- Pablo NERUDA	+ Gato Barbieri/Airto Moreira/ Urubamba/Indios De Sica/ Baden Powell	
19. 7. 1975	- " OLOVKA PIŠE SRCEM "	+ Keith Jarrett	
16. 8. 1975	- Teofrast: " ZNAČAJI "	+ Miles Davis	
30. 8. 1975	- " ANAKREONTIKE "	+ KITARISTI : Ralph Towner/John Fahey Terje Rypdal/Larry Coryell/Manitas Plata/John McLaughlin/John Abercrombie	
13. 9. 1975	- MIRZA ŠAFI	+ SAKSOFONISTI : Gato Barbieri/John Coltrane/Joe Henderson/Pharoah Sanders/R. Roland Kirk/Billy Harper Yusef Lateef/Jan Garbarek/Dave Liebman	
27. 9. 1975	- Nazim HIKMET	+ PIANISTI : McCoy Tyner/Herbie Hancock/Chic Corea/Steve Kuhn/ Keith Jarrett/Mal Waldron/Bobo Stenson/Dollar Brand	
18. 10. 1975	- " MUSHI MUSHI "	+ Tangerine Dream/Peter Walker/ Paul Horn + Jeremy Steig + Jim Pepper	
23. 11. 1975	- Omar Hajam: "RUHAJATI"	+ Rehsaan Roland Kirk	
29. 12. 1975	- Neapet KUČAR	+ "Skandinavski jazz"	

Levo zgoraj je naslovnica knjige o Radiu Študent, kjer sem naveden kot avtor odmevnih ciklusov oddaj »Poezija in glasba« (desno je navedenih nekaj oddaj iz leta 1975) in »Razširjamo obzorja«. Moja članska izkaznica v Društvu glasbenih delavcev Slovenije iz leta 1974. Foto : V. Trop.

125 Radio Študent brez nagobčnika, Mladinska knjiga Ljubljana, 2023, str. 42, 51, 52.

Sklepne misli

*Moje zanimanje v glasbi se je na začetku sedemdesetih let usmerilo v jazz, blues in t. i. etno glasbo. A še posebej **blues** – ta izvirna glasba temnopoltih ljudi s siromašnega juga ZDA – me je popolnoma prevzel in sem mu posvetil največ raziskovalne pozornosti in proučevanja, saj je bil pri nas tako rekoč popolna neznanka. Čeprav na njem temelji večina sodobne »zabavne« glasbe, sem bil v Sloveniji dejansko prvi, ki je to glasbeno zvrst in njene izvajalce sistematično in obsežneje predstavil na radijskih valovih in sčasoma zanj navdušil tudi druge, mlajše zanesenjaške ljubitelje glasbe ter tako pomagal k populariziranju in prepoznavnosti pomena te glasbe in njenih ustvarjalcev za svetovno glasbeno zakladnico.*

Morda sem tako intenzivno začutil blues ravno zato, ker izviram iz teh krajev in ker sem »podeželski fant, ki je bil daleč od doma« (kot pravi znana pesem bluesa) ... Ljudski godci in pevci, ki sva jih posnela z Nežko Vaupotič, so naša različica tistih podeželanov z ameriškega juga, ki so jih tam iskali in snemali na terenu njihovi etnomuzikologi (t. i. folkloristi) in razni zanesenjaki.

Blues predvsem začutiš in te posrka ter pretrese s svojo neposrednostjo, saj je to preprosta, iskrena, vsakdanje življenjska, brutalna pesem o vsakdanu, osamljenosti, revščini, veselju, žalosti, nasilju, ljubezni, smrti, vraževerju, težkem življenju, zaničevanju, materinski ljubezni, upanju ... Govori o stiskah in tegobah ter drobnih radostih in redkem veselju ljudi z obrobja, ki jih najdemo povsod. Reveži iz ameriškega juga in naše Prlekije imajo marsikaj skupnega, še posebej, če primerjaš družbene in socialne okoliščine obojih sredi prejšnjega stoletja. Enoprostorne lesene kočice med bombažnimi polji (sužnjelastniškega) juga ZDA in iz gline zbite ter s slamo krite kajžice naših viničarjev v še polfevdalnih Halozah in Prlekiji so si nadvse podobne. Enaka so bila tudi hrepenenja in žalost teh izkoriščanih ljudi brez lastnine, ki so delali na tuji zemlji za drugega in bili deležni le osnovnih oblačil in hrane za preživetje iz dneva v dan, iz rok v usta – ravno toliko, da se jih je ohranjalo pri življenju in v takšnem stanju, da so lahko delali.

Zato spoštujem vse, ki se jim je uspelo izvleči iz revščine z delavnostjo, znanjem in preseči razmere, v katerih so živeli njihovi predniki. Prleški viničarji so živeli v okoliških vasicah in zaselkih po raztresenih hribčkih in grapah med vinogradi, njihovi otroci pa so bili v času moje mladosti naši sošolci. Ja ... Prlek blues ... naslov je nadvse primeren.

Literatura, viri

Označeni sproti v tekstu.

Fotografije

- Vladimir Trop – lastnik črno-belih in barvnih fotografij, razen tistih, kjer je označeno avtorstvo drugih.

Krajevno načelstvo Narodne milice Hardek–Dobrava

V prispevku predstavljamo med 2. svetovno vojno osnovano narodno zaščito, iz katere se je takoj po vojni razvila narodna milica. Zadnja je delovala tudi v Ormožu kot okrajni odbor Narodne milice. Okrajni odbor je imel pod sabo več krajevnih odborov, saj je skoraj vsak kraj imel svojega. Predstavljamo dopise, poslane krajevni odboru Hardek–Dobrava, in naloge ter navodila, ki jih je krajevni odbor Hardek–Dobrava prejemal.

Ključne besede: narodna zaščita, narodna milica, okrajni odbor Narodne milice Ormož, krajevni odbor Narodne milice Hardek–Dobrava

Uvod

Narodna zaščita je bila osnovna ob začetku 2. svetovne vojne. Vključevala je posameznike, ki so ob vojaškem narodnoosvobodilnem gibanju skrbeli za obrambo naroda pred nasiljem okupatorja. Proti koncu vojne je zaradi reorganizacije organov notranje oblasti narodna zaščita prešla v odsek za notranje zadeve in se preimenovala v narodno milico. Naloge narodne milice so bile opredeljene z odloki in navodili, najpomembnejša naloga pa je bila skrb za javni red in mir, skrb za varnost prebivalstva in boj proti kriminalu.

Ministrstvo za notranje zadeve je bilo krovni organ, ki je nadzoroval delo narodne milice in ji dajal ustrezna navodila. Nadalje se je narodna milica delila na okrožne, okrajne in krajevne odbore.

V Ormožu je deloval Okrajni odbor narodne milice Ormož, ki je skrbel za delo 64 krajevnih odborov. Krajevni odbori na področju Ormoža so najverjetneje delovali od konca maja 1945 do

konca avgusta 1945 oziroma dobre tri mesece.

S pomočjo poveljnika krajevne milice Hardek–Dobrava so se ohranili dokumenti, ki jih je prejel njihov odbor, in knjižica z vpisanimi podatki o prejetih dokumentih, vlogah za izdajo potnih dovolilnic in izdanih potnih dovolilnicah.

V prispevku je prikazano predvsem, kako se je osnovala narodna zaščita in narodna milica v medvojnem in povojnem času ter kateri dokumenti so bili sprejeti na krajevni odboru Hardek–Dobrava.

Osnovanje narodne milice

Kmalu po začetku druge svetovne vojne, natančneje 17. 10. 1941, je vojaško in politično vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja (NOG) izdalo odlok o ustanovitvi narodne zaščite (NZ). Sprva je bila opredeljena kot sestavina oborožene sile za obrambo slovenskega naroda proti nasilju okupatorjev. Zasnoval jo je centralni komite Komunistične partije (CK KP), z namenom organizirati vaško zaščito na podeželju in narodno zaščito v mestih za pomoč partizanom. Vsaka vas naj bi imela svojo vaško zaščito, v katero bi lahko vstopili vsi vaščani, ne glede na politično prepričanje.¹²⁷ Naloga NZ je bila preprečevati aretacije, rekvizicije živeža in živine, preseljevanje Slovencev in naseljevanje tujcev, požiganje slovenskih vasi in vsa druga nasilna dejanja proti slovenskemu ljudstvu. Zraven omenjenega so v času vojne nadzirali gibanje prebivalstva, zagotavljali izvajanje odlokov o obvezni prijavi zalog, o dajanju premičnih vrednosti na voljo narodnoosvobodilni borbi, o prepovedi izvoza življenjskih potrebščin iz osvobojenih krajev.¹²⁸

¹²⁶ Ana Kaučič, prof. angleščine in zgodovine, predsednica Zgodovinskega društva Ormož.

¹²⁷ Griesser-Pečar, str. 347, 348.

¹²⁸ Razvoj NZ in LM od ustanovitve do danes, Strokovni list, št. 5, 1964, str. 275, 277.

Komunistična partija (KP)¹²⁹ je začela reorganizacijo organov notranjih zadev in obveščevalne službe v Sloveniji in Jugoslaviji spomladi 1944. Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS)¹³⁰ je na zborovanju v Črnomlju¹³¹ razpustil obveščevalno službo slovenskega osvobodilnega gibanja – Varnostnoobveščevalno službo (VOS). To delo je v prihodnje opravljal Odsek za notranje zadeve predsedstva SNOS. Odsek se je razdelil na dva oddelka, na oddelek državne varnosti in oddelek za narodno zaščito (NZ) oz. prihodnja milica. Z odlokom, izdanim 1. 3. 1944, so se po okrožjih začele ustanavljati izpostave odseka za notranje zadeve, začela se je tudi organizacija narodne zaščite na osvobojenem in deloma neosvobojenem ozemlju.¹³²

V vsakem okrožju se je osnovalo okrožno načelstvo NZ, ki ga je vodil okrožni načelnik s pomočnikom. Za svoje delo je okrožni načelnik odgovarjal okrožnemu NOO¹³³ in odseku za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS. V okrajih so se osnovala okrajna načelstva NZ, ki so jim načelovali okrajni načelniki. Okrajni načelnik je za svoje delo odgovarjal okrajnemu NOO in okrožnemu načelniku NZ. Nadalje so delovala še krajevna načelstva pod vodstvom krajevnih poveljnikov. Za svoje delo so odgovarjali okrajnemu načelniku.¹³⁴

Poleg NZ je predsedstvo SNOS ustanovilo posebne oborožene enote, imenovane Vojska državne varnosti (VDV) in oddelek državne varnosti oz. obveščevalni oddelek.¹³⁵ 13. maja je bil ta odsek izločen iz poverjenišтва za notranje zadeve in z uredbo podrejen poverjeništvu za narodno obrambo Nkoj¹³⁶ kot Odsek za zaščito naroda (OZNA).¹³⁷ V pristojnosti slovenske civilne oblasti oziroma odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS je ostala le NZ, ki je skrbela za javni red in mir, za osebno in imovinsko varnost prebivalstva ter za boj proti kriminalu. NZ je bila tako razdeljena na več oddelkov in njen kriminalistični oddelek je bil pristojen za preganjanje tihotapcev, črnoborzijancev, špekulantov in saboterjev NOV. V letu 1944 je bila glavna naloga NZ iskanje skrivačev in dezerterjev, preganjanje tihotapcev in izdajanje potnih dovolilnic. Prav tako je NZ dobila navodila poiskati zaupne poročevalce – informatorje in popularizirala sistem množičnega obveščanja. NZ se je kasneje preimenovala v Narodno milico. Avgusta 1944 je poverjenišтво Nkoj za notranje zadeve zahtevalo organiziranje ljudske milice po enotnih načelih za vso državo z nalogo skrbeti za javni red in mir. NZ je zbirala podatke o razmerah na terenu, zbirala pripombe, ugotavljala politične posledice raznih ukrepov

129 V knjigi *Prevzem oblasti 1944–1946* je avtorica Jera Vodušek Starič opisala socialistično revolucijo in politiko Komunistične partije (KP) in kako je KP po letu 1944 obvladovala celotno osvobodilno gibanje. Avtorica je na podlagi pregledane dostopne dokumentacije opisala, kako je KP načrtovala in izpeljevala prevzem oblasti, tako da je prevzemala vse državne, politične in druge ustanove, organizacije in društva. To je počela tako, da je vanje postavila svoje kadre ali jih ukinila in nadomestila s primernejšimi oblikami. Z novimi političnimi prijemi je prevzemala tudi nadzor nad javnim in zasebnim življenjem ljudi, prevzem pa je temeljil na ustrahovanju ljudi. Vodušek Starič, str. 5.

130 **Slovenski narodnoosvobodilni svet** je deloval med februarjem 1944 in oktobrom 1946 kot vrhovni in zakonodajni organ narodnoosvobodilnega gibanja in Socialistične Republike Slovenije. Nasledil je Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO), ki je deloval kot političnoprredstavniški organ Osvobodilne fronte od septembra 1941 do februarja 1944. Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenski_narodnoosvobodilni_svet.

131 **Zborovanje SNOS** v Črnomlju je potekalo od 19. do 20. 2. 1944. Na tem zborovanju se je SNOO preimenoval v SNOS. Vodušek Starič, str. 28–30, 33.

132 NOO – Narodnoosvobodilni odbor (op. avtorice).

133 Razvoj NZ in LM od ustanovitve do danes, str. 283.

134 Vodušek Starič, str. 27; Razvoj NZ in LM od ustanovitve do danes, str. 283.

135 **Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije** (Nkoj) je bilo politično telo, ki ga je imenovalo Predsedstvo AVNOJ-a na 2. zasedanju novembra 1943 v Jajcu v Bosni. Imel je vlogo jugoslovanske vlade, čeprav ni bil mednarodno priznan. Nkoj je bil razpuščen 7. 3. 1945.

Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Narodni_komite_osvoboditve_Jugoslavije

137 **Odsek za zaščito naroda (OZNA)** je bil ustanovljen 13. 5. 1944. Slovensko OZNO je vodil Ivan Maček – Matija. Po koncu 2. svetovne vojne je OZNA organizirala in upravljala koncentracijska taborišča za internacijo pripadnikov nemške in madžarske narodne manjšine, pripadnikov protikomunističnih vojaških formacij (domobrancev, četnikov, ustašev) in kolaborantov z nacisti in fašisti. OZNA je ujetnike zasliševala in jih veliko poslala v usmrteve.

Vir: <https://sl.wikipedia.org/wiki/OZNA>.

in učinkovitost njihovega izvajanja ter redno poročala CK KPS.¹³⁸

Poverjenik za notranje zadeve Vlada Zečević¹³⁹ je septembra 1944 izdal okrožnico, po kateri je področje notranjih zadev urejala vsaka federalna enota zase, vendar so morali na vseh ravneh imeti upravni odsek in odsek narodne milice. V okrožnici je bilo predpisano, da se narodna milica deli na kazenski in preiskovalni oddelek, prometno milico, arhiv in zapore. Vse skupaj je bilo februarja 1945 preimenovano v oddelek narodne varnosti, narodna milica pa je postala del tega oddelka. Odsek za notranje zadeve predsedstva SNOS je marca in aprila izdal natančna navodila o pristojnostih Narodne zaščite.

Med nalogami, ki so jih pridobili organi za notranje zadeve, so bile izdaja novih osebnih izkaznic in prepustnic za potovanja ter izdaja potrdil o vedenju (karakteristika) za zaposlitve. Podatke o prosilcih potrdil so zbirali skupaj z Ozno, vendar jih je podpisal samo poverjenik za notranje zadeve. V potrdilu so bili zbrani vsi podatki o delu in vedenju prosilca od dneva kapitulacije Jugoslavije do dne izdaje potrdila.¹⁴⁰ Sredi maja 1945 je minister za notranje zadeve Zoran Polić¹⁴¹ izdal odlok o začasnih osebnih izkaznicah in omejitvi gibanja po Sloveniji. V začetku julija je ukazal milici, da mora poostriti kontrolo gibanja civilnega prebivalstva in takoj aretirati neznane osebe brez dovolilnic, še posebej pa poostriti nočno kontrolo. Kontrola gibanja je bila način iskanja domobrancev, ustašev, četnikov in kočevarjev, ki so se poskušali vrniti domov. Vse te naj bi milica aretirala in predala

sodišču. Prav tako je bila naloga milice paziti na zaplenjene hiše narodnim izdajalcem, da se ne bi vanje naselil kdo brez dovoljenja. Iskati so morali tudi vse tiste, ki bi lahko skrivali vojne ujetnike in jih predati Knoju. Takoj po končani vojni je ministrstvo za notranje zadeve zahtevalo od krajevnih organov oblasti, da pošiljajo redna tedenska poročila o svojem delu. Milica je morala biti pozorna tudi na politične zločine, kot so protidržavna propaganda, širjenje alarmantnih vesti, širjenje rasne, verske in narodne mržnje ter vsa dejanja, naperjena proti glavnim pridobitvam NOB. Te zločine in politične osumljence je morala prijaviti pristojnemu organu Ozne.¹⁴²

Konec maja 1945 so odbori OF postopoma prevzemali oblast od vojske in ena prvih nalog je bila priprava volitev v narodnoosvobodilne odbore. Del teh priprav je bila likvidacija vseh predvojnih društev in vzpostavitev novih. Tako je bila npr. razpuščena Gasilska zveza Jugoslavije, nato pa so po lokalnih odsekih po pravilih milice postavili novo poklicno in amatersko gasilstvo, ki je dobilo v last vse imetje nekdanjih gasilskih društev.¹⁴³

V Sloveniji naj bi bilo ob koncu vojne okrog 15.000 pripadnikov NZ, ki so se preimenovali v narodno oz. ljudsko milico. V tem času so začeli tudi z načrtnim šolanjem in s strokovnim usposabljanjem vseh pripadnikov, da bi bilo njihovo delo čim boljše in v duhu nove revolucionarne zakonitosti.¹⁴⁴

Z reorganizacijo postaj ljudske milice je bilo ukinjenih veliko število krajevnih poveljstev, v

138 Vodušek Starič, str. 28–30, 33.

139 **Vlada Zečević** (21. 3. 1903–26. 10. 1970) je bil srbski ortodoksni duhovnik in kasneje član KP. Bil je prvi jugoslovanski minister za notranje zadeve, funkcijo je opravljal od 7. 3. 1945 do 2. 2. 1946. Kasneje je bil minister za gradnjo in promet v vladi Republike Srbije (1952–1953); predsednik Zveznega sveta Zvezne državne skupščine (1954–1960); predsednik odbora Zvezne skupščine za organizacijo oblasti in uprave.
Vir: https://hr.wikipedia.org/wiki/Vlada_Zečević.

140 Vodušek Starič, str. 192–194.

141 **Zoran Polić** (20. 12. 1912–12. 6. 1997) je bil slovenski pravnik, partizan, prvoborec in politik. Od leta 1941 je sodeloval v NOB, leta 1943 je bil kooptiran v izvršni odbor OF in postal član Predsedstva SNOS. Od leta 1945 do 1955 je bil član slovenske vlade (do leta 1945 kot minister za notranje zadeve in nato kot minister za finance). Od 1955 do 1982 je deloval na različnih političnih funkcijah v Beogradu.
Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Zoran_Polić.

142 Vodušek Starič, str. 255, 256, 282.

143 Vodušek Starič, str. 284.

144 Razvoj NZ in LM od ustanovitve do danes, str. 284.

večjih mestih in vaseh pa so bile organizirane postaje milice z določenim teritorialnim območjem. Za opravljanje svojih nalog je milica dobila pravne temelje, ko je Ljudska skupščina FLRJ decembra 1946 sprejela zakon o ljudski milici. S tem so se uzakonile njena organizacija, dolžnosti in pravice.¹⁴⁵

Šola Narodne milice v Ljubljani.¹⁴⁶

Delovanje Okrajne narodne milice Ormož in krajevne milice Hardek–Dobrava¹⁴⁷

Z oblikovanjem narodne milice se je vzpostavilo okrajno načelstvo Narodne milice Ormož, ki je delovalo do 28. 8. 1945, ko je bilo razpuščeno in razdeljeno med načelstvi Ptuj in Ljutomer.

Okrajno načelstvo NM Ormož je vodil poveljnik Alojz Hergula. V času delovanja je

Iz ohranjenega dokumenta je razvidno, da so imeli miličniki redne in obvezne sestanke.

okrajno načelstvo imelo oddelek za javni red, ki sta ga vodila Mirko Antolič in kriminalni oddelek, za katerega ni znano, kdo ga je vodil (zanj sta dokumente podpisovala Mira Skoliber ali Zvona Medik). Okrajno načelstvo Narodne milice Ormož je spadalo pod Okrožno načelstvo narodne milice Maribor, pod sabo pa je imelo krajevna poveljstva narodne milice, ki so obsegale Ormož, Hardek, Pavlovce, Pušence, Hum, Sveti Miklavž, Vuzmetince, Hermance, Ilovec, Plešivico, Vinski Vrh, Brebrovnik, Veličane, Veliki Brebrovnik, Pavlovski Vrh, Libanjo, Cerovec, Ivanjkovce, Mihalovce, Žerovince, Središče ob Dravi, Obrež, Šalovce, Godenince, Veliko Nedeljo, Trgovišče, Hajndl, Senežice, Vičance, Sodinice, Šardinje, Kog, Gomilo, Jastrebce, Vodrance, Vitan, Lačaves, Sejance, Mezgovce, Savce, Rakovce, Trnovce, Malo Vas, Bratonečice, Ključarovec, Rucmance, Sveti Tomaž, Koračice, Hranjigovce, Senik, Lahonce, Peršetince, Žvab, Podgorce, Cvetkovce, Osluševce, Sterjance, Bresnico, Loperšice, Frankovce, Litmerk, Lešnico, Stanovno in Runeč.¹⁴⁸

Krajevnomu načelstvu Narodne milice Hardek–Dobrava je poveljeval Ivan Hanželič,

¹⁴⁵ Razvoj NZ in LM od ustanovitve do danes, str. 284.

¹⁴⁶ Tovariš, letnik 3, št. 34, 1947, str. 22.

¹⁴⁷ Ohranjene dokumente in knjižico, v kateri je voden seznam potnih dovolilnic, prošnje za izdajo potnih dovolilnic in seznam dopisov je uredil in predal Zgodovinskemu arhivu Ptuj Slavko Petek s Hardeka. V Zgodovinskem arhivu so dokumenti vodeni pod oznako SI_ZAP 0617 Okrajno načelstvo narodne milice Ormož. Nadaljnje besedilo je povzeto po teh dokumentih in niso posebej citirani v opombah.

Prispevek o tej temi je nastal na pobudo Slavka Petka.

¹⁴⁸ Senežice, Sterjanci in Peršetinci (danes Senešci, Strjanci in Pršetinci).

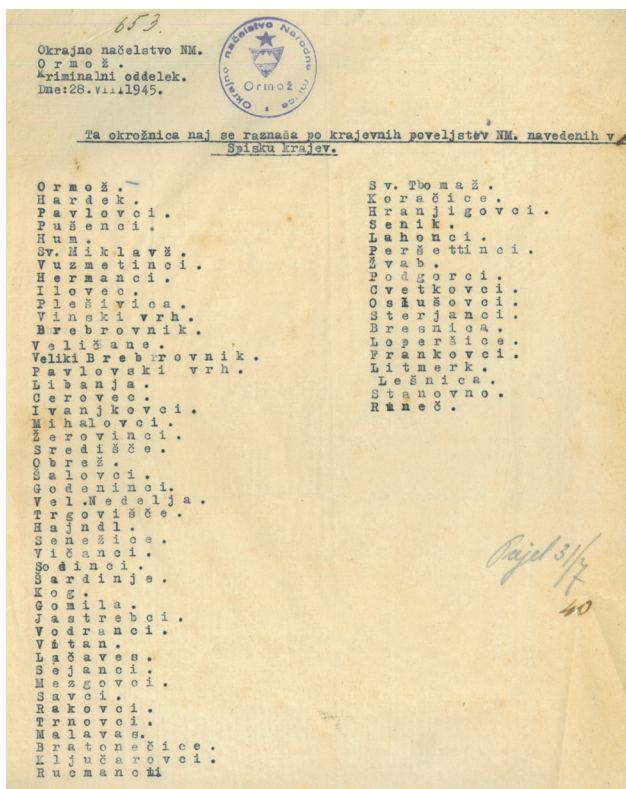
rojen 18. 8. 1902, stanujoč na Hardeku 23. Kot miličnika sta delovala Ivan Hanželič, rojen 22. 10. 1908, stanujoč na Hardeku 19 in Otmar Šoštarič, rojen 12. 11. 1911, stanujoč na Dobravi 18. Ni znano, ali je bilo miličnikov za ta okraj še več. Krajevno načelstvo je delovalo od 30. 5. 1945, trojica omenjenih pa je dobila pooblastila do 1. 7. 1945. Uradno je bilo krajevno načelstvo, skupaj z okrajnim načelstvom Ormož, razpuščeno 28. 8. 1945. Ivan Hanželič je kot poveljnik dobival navodila za delovanje z okrajnega načelstva Ormož. V času med 25. 5. in 28. 8. 1945 je krajevno načelstvo Hardek-Dobrava prejelo

68 dopisov, med 1. 6. in 28. 8. je prejelo 43 prošenj za izdajo potnih dovolilnic in izdalo 43 potnih dovolilnic. Med ohranjenimi dokumenti najdemo osebne izkaznice poveljnika Ivana Hanželiča in miličnikov Otmarja Šoštariča in Ivana Hanželiča.

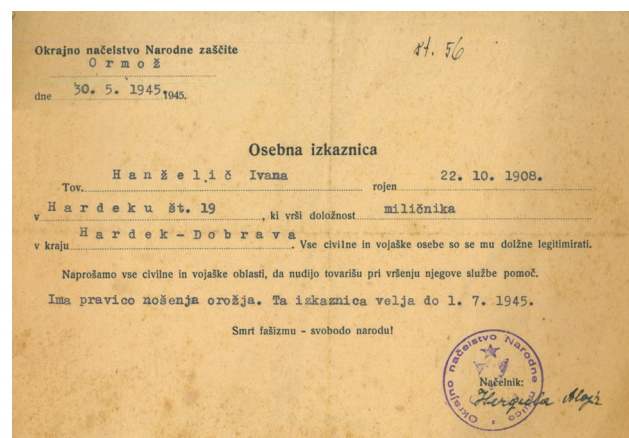
Prejete dokumente je poslalo Ministrstvo za notranje zadeve, Okrožno načelstvo NM Maribor in Okrajno načelstvo NM Ormož (največ jih je bilo od tod). Vmes je še nekaj dokumentov, ki jih je poslal Okrožni odbor OF Maribor in Okrajni odbor OF Ormož.

Največ dokumentov je poslalo Okrajno načelstvo NM Ormož. Prvi dokument predstavlja uredbo z dne 26. 5. 1945. V njej so zapisana splošna navodila za delovanje miličnikov v krajevnih odborih. Ker nam daje vpogled v njihovo delo, je njen prepisan del podan v celoti.

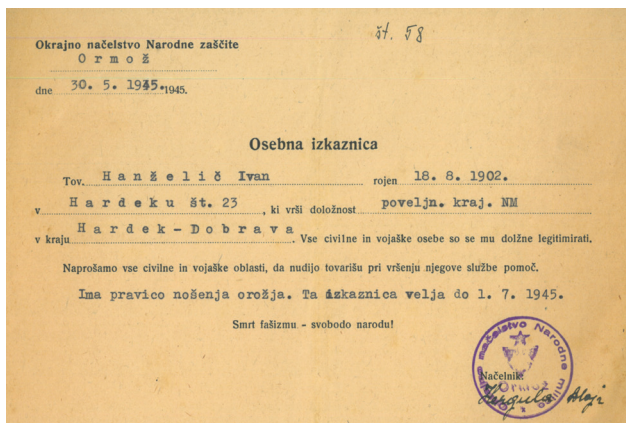
»Zbirajte in pošiljajte podatke in poročila o sadržanju oseb, ki so za časa okupacije

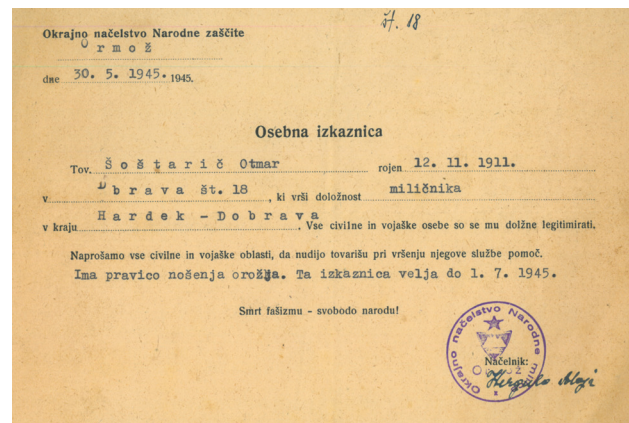
Spisek krajev, ki so imeli svoje krajevne odbore.

Osebna izkaznica miličnika Ivana Hanželiča.

Osebna izkaznica poveljnika Ivana Hanželiča.

Osebna izkaznica miličnika Otmarja Šoštariča.

posedovali rdeče legitimacije.¹⁴⁹

Kontrolirajte vse ceste in prometne zveze. Vsa vozila se morajo zaustavljati in kontrolirati njihove potne dovolilnice in potrdila za pravico uporabe istih, katera je pooblaščenca izdajati edino le Komanda vojnega področja za Štajersko. Vse osebe, ki potujejo brez potne dovolilnice, naj se v težjih slučajih aretirajo, v lažjih pa se jih naj opozori. Osebam, ki posedujejo motorna vozila brez dovoljenja Komande vojnega področja za Štajersko, se mora vozilo zapleniti, njih se popiše, od kod so, iz katere edinice so, kar se javi na Okrajno načelstvo Narodne milice.

Objasnite civilnim prebivalcem, da se potne dovolilnice iz okraja v okraj ne izdajajo, le v izvanrednih slučajih se sme dati potno dovolilnico.

Ponovno vam sporočamo, kateri še niste poslali podatkov članov Narodne milice, da to storite takoj in se vam nato izstavijo orožni listi. Pri tem tudi premislite, koga boste izbrali, da bo nosil orožje.

V vseh krajih, kjer se pojavijo kužne bolezni, morate takoj podvzeti vse, da se iste takoj prepreči.

Ako pa ni razglašeno vsepovsod o pasjem zaporu, poskrbite da bo takoj obveščen vsak lastnik psa in da se odlok vsepovsod točno izvrši. Za izvršitev odgovarja Narodna milica.

Vsak, ki bo oddajal kakršnakoli orožja, naj istega prinese na Okrajno načelstvo Narodne milice v Ormožu in ne na Komando mesta.»

Kasneje so prejeli še splošna navodila z opredeljenimi 15 točkami za uspešno opravljanje službe, med njimi, da je NM izvršni organ narodne oblasti za izvrševanje javnega reda in miru ter varnosti prebivalstva, da je odgovorna svojim nadrejenim, da naloge dobiva od pristojnih NOO, da ni podrejena vojaškim oblastem, vendar pa mora opravljati ukaze v interesu javne varnosti (zasledovanje vojaških beguncev in skrivačev), da mora biti z ljudstvom prijazna, nepristranska,

pravična v službi, resna in dostojna, da mora biti predana NOG, nepodkupljiva in kremenitega¹⁵⁰ značaja, da ne sme ljudstva šikanirati in s svojim nastopom izzivati pri ljudstvu nejevolje, da se mora odlikovati v moralnih vrednotah, kot so: poštenost, nepodkupljivost, resnicoljubnost, vestnost v službi, molčečnost o uradnih tajnostih, da mora za uspešno in smotrno delovanje poznati prebivalstvo svojega kraja (poklic, značaj, moralne vrednote, navade in karakterne lastnosti), vse ustrezne voditelje na lokalni in federativni ravni, predstavnike vojaških oblasti in glavne politične voditelje OF in vse sumljive osebe, ki po svojem značaju ali narodnem rovarjenju rušijo javni red in mir, da mora biti dobro poučena o vseh krajevnih prilikah in budno paziti na vsa dogajanja, pravilno izvajanje zakonov in imovinsko in osebno varnost državljanov in drugo. Nekateri dokumenti so bili vsebinsko krajši in so pripadnikom NM dodelili nalogo, kot npr. da poiščejo mrtvece in mrtve živali ter jih pokopljejo, da bi preprečili širjenje kužnih bolezni. Prav tako so morali označiti minska polja in zaminirane mostove, da bi jih minerski vodi ustrezno odstranili.

V juniju je potekalo tudi popisovanje prebivalstva, iz izdanega dokumenta je možno razbrati, da miličniki svojih nalog niso opravljali dovolj vestno. Tako so dobili nalogo, naj natančno popišejo prebivalce po naslednjih kriterijih: ime in priimek, datum in kraj rojstva, stalno bivališče in hišna številka ter poklic.

Takoj po vojni je bilo treba poskrbeti za zaloge živil. V dokumentu je zapisano: »Vedno še se dogaja, da imajo razni proti državni elementi skriti cele zaloge živil, katere iz kakršnikoli razlogov niso prijavili. Da se to čimpreje prepreči in da pridemo krivcem na sled, opozarjamo vsa krajevna poveljstva NM, da pri preiskavah in zasledovanju takih oseb sodelujete z OF odbori in jim v takih slučajih nudite pomoč. Vse zaloge, katere boste našli, se zaplenijo in predajo

149 Za ponemčenje prebivalstva Štajerske je bila maja 1941 ustanovljena posebna politična stranka Štajerska domovinska zveza (ŠDZ) s sedežem v Mariboru. Vsi odrasli prebivalci naj bi se vpisali v ŠDZ, pred tem pa so jih rasno in politično pregledali. Vsi, ki so v celoti ustrezali političnim in rasnim merilom, so postali nemški državljani in dobili rdečo legitimacijo.

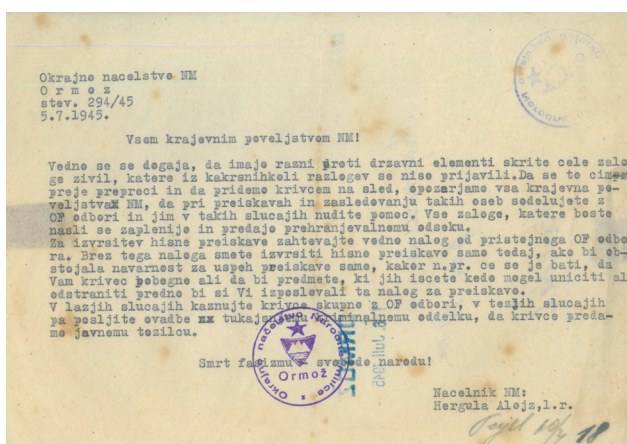
Vir: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/v-obdobju-okupacije-1941-1946/>.

150 Odločen, trden, neustrašen (op. avtorice).

prehranjevalnemu odseku.

Za izvršitev hišne preiskave zahtevajte vedno nalog od pristojnega OF odbora. Brez tega naloga smete izvršiti hišno preiskavo samo tedaj, ako bi obstojala nevarnost za uspeh preiskave same, kakor n.pr. če se je bati, da Vam krivec pobegne ali bi predmete, ki jih iščete kedo mogel uničiti ali odstraniti, predno bi si Vi izposlovali ta nalog za preiskave.

V lažjih slučajih kaznujte krivce skupno z OF odbori, v težjih slučajih pa pošljite ovadbe tukajšnjemu kriminalnemu oddelku, da krivce predamo javnemu tožilcu.»

Ohranjen dopis o skrivanju zalog živil.

V juniju so krajevni odbori milic dobili navodila, da vzpostavijo gasilstvo v svojem kraju. Na okrajni odbor so tako morali poslati seznam oseb, ki so prevzele gasilstvo. Pri tem niso smeli pisati podatkov moških, ki so bili pred kratkim mobilizirani. Prav tako so morali točno popisati inventar v gasilskih domovih, kaj je bilo last okupatorja in kaj poškodovano oz. uničeno ter kakšen je bil inventar v gasilskih domovih pred izbruhom katastrofe.

Veliko nalog je bilo vezanih na izsleditev oseb, ki so jih iz različnih razlogov preganjali. Tako je

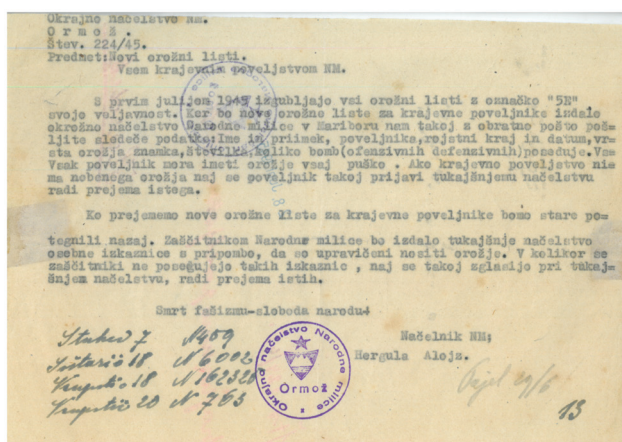
zanimiv primer, ko so razpisali zasledovanje za nekim moškim. Takole je zapisano v okrožnici: »V partizanskih oblekah se pojavljajo najrazličnejši tipi, kateri si pod to krinko marsikaj privoščijo. Tako je n. pr. dne 5. 6. 1945 in pozneje hodil po vaseh neki Bratuša Jožef, baje s Huma, po domače Vrabel, glede izprememb hišnih števil in za nove tablice vnaprej pobiral denar. Špendija Terezija, posestnica z Vitana št. 49, sama sirota, ki ji je vse pogorelo, mu je dala 102.50 RM,¹⁵¹ Alojzija Perc, posestnica v Pušencih 34, pa mu je dala 15 RM, ne ve se pa, koliko drugih je še nabrisal. Ker se pozivu tuk. načelstva imenovani Bratuša Jožef ni odzval in se v Ormožu ne najde v imeniku partizanske straže niti miličnikov in tudi okrajni in Mestni odbor OF ni nikogar poslal glede sprememb predmetnih tablic, gre za čisto navadno potegavščino. Imenovani je po izpovedi prič bolj majhen, ima temno blond lase, star je okrog 27 let, gladko obrat, z umetnimi zobmi, na glavi ima več sledov od kugel.«

Ogromno je bilo kraj koles, predvsem po Mariboru, navodila za izsleditev pa so bila poslana tudi v Ormož. Zanimiv je primer z ljutomerskega področja. Takole piše: »Dne: 7. 7. 1945 je na raspotju v Noršincih bilo s silom odvzeto žensko kolo Laspuclna Ivana, posestniškega sina iz Stroče vasi, star 11 let, in je od nekega neznanega partizana, kateri se je z istim odpeljal v smer Križovci. Dotični partizan je imel nemško uniformo, sivo kapo, desno roko je imel močno obvezano in na licu je imel ispuščaje. Govoril je slovecko s prleškim narečjem. Kolo je znamke »JUNIOR« brez številke, črno pleskano, plašči so še v dobrem stanju, sedlo iz rjavega usnja.«¹⁵² Konec junija so prejeli obvestilo, da jim s 1. julijem potečejo orožni listi z označbo »5E«, zato

¹⁵¹ Reich mark (RM) je bila nemška denarna valuta od 1924 do konca 2. svetovne vojne. V času vojne je bila kot denarna valuta uvedena tudi v okupiranih ozemljih, se pravi na delu današnje Slovenije. Po vojni je zamenjava bankovcev RM v dinarje potekala na podlagi zakona o odvzemu iz obtoka in zamenjavi okupatorskih bankovcev z dne 5. 4. 1945. 19. 4. 1945 je bil objavljen zakon o tečajih za odvzem okupacijskih bankovcev iz obtoka in o poravnavanju obveznosti, na podlagi katerega je bila v dneh 20.–30. 4. 1945 izpeljana zamenjava na tedaj že osvobojenih območjih Jugoslavije. 26. 6. 1945 je bil objavljen zakon o tečajih za odvzem okupacijskih bankovcev iz obtoka in o poravnavanju obveznosti na denarnih področjih italijanske lire, nemške marke in penga (Slovenija). Zamenjava je tukaj potekala med 30. 6. in 9. 7. 1945.
Vir: <https://en.wikipedia.org/wiki/Reichsmark>, <https://www.bsi.si/statistika/devizni-tecaji-in-plemenite-kovine/zgodovina-deviznih-tecajev-1945-1998>.

¹⁵² Napake v besedilu so v originalu (op. avtorice).

so morali posredovati svoje podatke za pridobitev novega orožnega lista.

Ohranjen dopis za izdajo novih orožnih listov in prijavo orožja.

Ministrstvo za notranje zadeve (MNZ) je pošiljalo razne uredbe in navodila o zaščiti na okrožne odbore, ki so potem dopise pošiljali naprej do okrajnih in krajevnih odborov. Tako lahko izvemo, da je 27. maja 1945 MNZ izdalo okrožnico o zaščiti narodne imovine. V njej piše, »da posamezniki in razne vojne edinice raznašajo ali uničujejo imovino, ki spada po Odloku AVNOJA, z dne 21. 11. 1943¹⁵³ pod upravo Komisije za upravo narodne imovine.¹⁵⁴ Tu je zapopadena vsa imovina Nemcev, Volksdeutscha, narodnih izdajalcev, kakor tudi imovina internirancev in drugih izgnancev od okupatorske oblasti. ... To imovino je treba takoj zastražiti, prostore zapečatiti in o tem obvestiti pooblaščenca OZNE oz. pooblaščenca komisije za upravo narodne imovine.« Na koncu dopisa je še zapisano: »Vsaka samovoljna prilastitev Narodne imovine se smatra kot tatvina in se bo postopalo po zakonu.«

Naslednji zanimiv dokument so Navodila za uspešnejše preganjanje oboroženih tolp, izdan 19. 6. 1945. Med drugim piše: »da se pojavljajo ... še vedno raztepene tolpe okupacijske vojne

in domačih izdajalcev. Ponekod so postale že tako drzne, da z orožjem napadajo organe naše oblasti in ropajo živež pri civilnem prebivalstvu. ... Ena prvih nalog NM, kot vojaško organiziranje izvršne institucije narodne oblasti, da z neizprosno, vztrajno borbo proti tem elementom čuva in obvaruje vse pridobitve naše štiriletno osvobodilne borbe. ... Nujno in neobhodno je potrebno, da povsod, kjerkoli se pojavijo, stopi Narodna milica v oboroženo akcijo proti njim. ... Povezati se treba za vsemi formacijami JA in KNOJ-a ter skupno z njimi sodelovati. Povsod je treba organizirati tajne zaupnike, katerim je dana večja možnost, da sovražnika neopazno zasledujejo in vas o vsem sproti obveščajo. Istotako je treba povsod poostriti kontrolo kretanja civilnega prebivalstva ter vse osebe, ki se zalotijo brez potnih dovolilnic ali s ponarejenimi takoj aretirati ter jih predati v nadaljnje postopanje kriminalnemu oddelku oz. OZNI.«

28. junija 1945 je MNZ poslalo okrožnico z navodili o zaščiti setve predvsem pred požari. Tako so pripravili kar sedem točk, v katerih so bili popisani ukrepi, kako naj NM poskrbi, da ne bi prišlo do požara žita na njivi, med mlačvo ali ko je že požeto. V prvi točki je bilo zapisano: »V času zorenja žita do konca mlačve mora krajevna NM čimbolj pojačati varstvo dozorelih posevkov in že požetega žita v kupih na prostem ali zloženega v kozolcih. Zato mora uvesti posebne straže in okrepiti patrole.« Na koncu dokumenta je še pripisano: »Težka je odgovornost za ureditev naše prehrane. Storit moramo vse, da nam sovražnik ne bo uničeval našega žitnega bogastva in nas s tem pahnil v lakoto. Vestno izpolnjevanje gornjih nalog bo samo prispevalo k splošni ljudski blaginji.«

153 Odlok je bil dejansko sprejet 21. 11. 1944 in objavljen v Uradnem listu DFJ, št. 2, 6. 2. 1945. Po tem odloku je prešla sovražnikova imovina v državno last, država je upravljala imetje odsotnih oseb in zasegla imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile. Radulovič, str. 12.

154 V Sloveniji je bila na prvem zasedanju SNOS najprej ustanovljena Komisija za upravo razlaščenih imovine pri predsedstvu SNOS, ki je začela izdajati razne predpise o zajetu sovražnikove imovine. Takoj po vojni se je preimenovala v Komisijo za upravo narodne imovine (KUNI). Njene dolžnosti so bile enotno upravljanje razlaščenih imovine ter skrb za njeno vzdrževanje in upravo koristi, ki izvirajo iz zaplenjene imovine. Radulovič, str. 12.

MNZ je prav tako izdalo uredbo o cestnem prometu, v katerem so bila zapisana cestna navodila za vsa vozila: motorna, vprežna, kolesarje in pešce. Uredba je stopila v veljavo 16. 6. 1945. Zanimivo je, da je bila največja hitrost v strnjenem naselju za avtomobile 30 km in zunaj strnjenega naselja 80 km na uro. Kršitelji predpisov so lahko bili kaznovani z globo od 30 do 3000 din, s prisilnim delom 5–10 dni, z odvzemom izkaznice za vožnjo do največ enega leta ali z odvzemom vozila.

Nadalje je MNZ poslalo okrožnico o legitimaciji zveznih ministrov, ki so prejeli opremljene legitimacije s pečatom Predsedstva vlade in podpisom generalnega sekretarja. Ta legitimacija je zveznim ministrom služila kot dokaz istovetnosti in jim dovoljevala neovirano potovanje po vsej Jugoslaviji podnevi in ponoči. V začetku avgusta je MNZ zahtevalo podatke o številu Nemcev, koliko je moških in žensk, so v taboriščih in v katerih. Prav tako so morali opisati, kako so se obnašali med okupacijo in število udeležencev v okupatorskih edinicah (SS trupe, divizije Princ Evgen,¹⁵⁵ policija, Hipo policija,¹⁵⁶ kulturbund in ostale nacionalsocialistične in fašistične organizacije). Opisati so morali obnašanje Nemcev vse od nastopa Hitlerja na oblast, 30. 1. 1933 do konca vojne 1945. V zadnji točki je še navedeno, da bo komisija za ugotavljanje zločinov okupatorja in njihovih pomagačev¹⁵⁷ potrebovala poimenske sezname s podatki vseh Nemcev na ozemlju Slovenije.

MNZ je prav tako izdalo okrožnico, s katero so zahtevali, da civilno prebivalstvo vrne orožje, zaradi poročil o hudih nesrečah z orožjem.

Pojavilo pa se je tudi vprašanje mobilizacije¹⁵⁸

Razglas o splošni mobilizaciji za celjsko območje.

miličnikov, ki so s tem, ko so že bili v službi miličnikov, bili mobilizirani.

Med prejetimi dokumenti je še obvestilo okrožnega odbora OF Maribor, odsek za notranje zadeve, o odvzemu vojnega dobička. Gre za dobiček pridobljen v času sovražnikove okupacije. To je bil višek imovine, ki ga je imela oseba v kateri koli obliki na dan 9. 5. 1945 v primerjavi z imovino, ki jo je imela 6. 4. 1941.

V Uradnem listu SNOS-a z dne 23. 8. 1944 je bil sprejet odlok o nadzorstvu gibanja civilnega

155 7. prostovoljska gorska divizija Princ Evgen.

156 Hilfspolizei (krajše Hipo) je bila pomožna policija, ki je delovala v Nemčiji leta 1933. Med 2. svetovno vojno je termin Hipo označeval razne pomožne vojaške in paravojaške enote.

157 Nkoj je 6. maja 1944 imenoval člane komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev. Njihova naloga je bila ugotoviti odgovornost, izslediti in kaznovati zločince. V Sloveniji je bilo kaznovanje zločincev v pristojnosti sodišč. Vodušek-Starič, str. 24.

158 Na zboru odposlancev v Kočevju v začetku oktobra 1943 je bil sprejet sklep o uvedbi splošne in obvezne mobilizacije za vse moške od 18 do 45 let v NOG oz. v partizane. Civilno prebivalstvo je bilo dolžno prijavljati skrivače; izmikanje je bilo tretirano kot dezerterstvo in kaznovano s smrtjo. Vodušek Starič, str. 16, 22.

159 Vir: <https://museums.eu/collection/object/9060/razglas-splosna-mobilizacija?pUnitId=31>.

prebivalstva in uvedbi potnih dovolilnic. Že v prvem členu je zapisano, da se zaradi vojnih razmer dovoljuje potovanje civilnega prebivalstva nad 14 let iz kraja v kraj le z dovolilnico, ki jo izda pristojni organ narodne oblasti. Tako je lahko potne dovolilnice za potovanje iz kraja v kraj v istem okraju izdal krajevni poveljnik NZ, iz okraja v okraj v istem okrožju okrajno načelstvo NZ, iz okrožja v okrožje okrožno načelstvo NZ in za vse ostale vrste potovanj, v okraje, zasedene od sovražnika in zunaj Slovenije, odsek za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS-a. NZ je bila pristojna za pregled potnih dovolilnic in nadzorovanje gibanja civilnega prebivalstva.

Od okrožnega načelstva NM Maribor (NM MB) je bilo prejetih deset različnih dokumentov. Najprej so prejeli navodila, kako pravilno izpolniti prošnje za izdajanje potnih dovolilnic, ki jih je potrjevalo okrožno načelstvo, torej za potne dovolilnice iz okrožja v okrožje. Zanimiv je zadnji stavek, da bodo *»okrajne načelnike ali krajevne poveljnike, kateri se gornjih navodil ne bodo držali, klicali na odgovornost na Okrožno načelstvo.«* Zraven navodil so bili še štirje prazni obrazci za vložitev prošnje. Pozneje so dobili še navodila za plačevanje taks pri potnih dovolilnicah.

V juniju so dobili navodila za opravljanje službe organov NM, v katerih so bila opisana različna kazniva dejanja in kako se med sabo razlikujejo. NM MB je s posredovano okrožnico MNZ obvestilo, da so si kmetje in obrtniki prisvajali vojne ujetnike za delovno silo, vendar tega niso prijavili ustrezni vojaški oblasti. Naloga krajevne milice je bila ugotoviti število vojnih ujetnikov, jih zbrati in predati najbližji komandi mesta, ki jih je poslala ustrezni enoti Knoja. Vojni ujetniki so bili potem razporejeni na delo pod stražo Knoja, in sicer za obnovo prometa v industriji in poljedelstvu.

V začetku julija je bila poslana okrožnica o pripravi dnevnih poročil krajevnih milic zaradi boljše kontrole in boljšega pregleda dogodkov.

Dnevno poročilo je moralo vsebovati: *»vsak najmanjši dogodek, kateri se tekom dneva v kraju dogodi. ... Dnevno delovno poročilo se mora dostaviti tudi v slučaju, ako se ni ničesar bistvenega zgodilo...«*. Iz obojega je razbrati, da miličniki na terenu niso pravočasno pošiljali dnevnih poročil, saj so konec meseca ponovno dobili okrožnico, naj okrajna načelstva vsak dan dosledno do 13. ure pošljejo poročila. V dokumentu je tudi zapisano, naj dnevna poročila vsebujejo *»kretanje ustašev, četnikov, Belogardistov ..., vse eventualne nesreče ..., kriminalne delikte ..., posebej razpoloženje naroda v predpripravih za volitve, kako posečajo¹⁶⁰ volilne sestanke, eventualne kritike, splošno zadovoljstvo in nezadovoljstvo naroda.«*

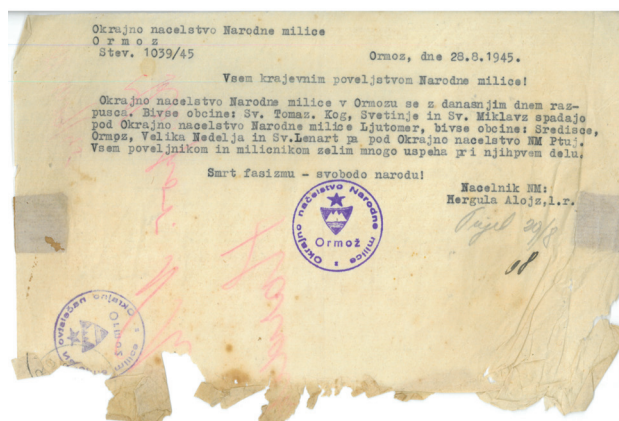
Miličniki krajevne milice so bili pozvani, da zberejo material, ki je ostal na cestah in na terenu kot npr. poljske kuhinje, peči, obleke, vozovi, konjska oprema in drugo. Prav tako so dobili nalogo, poiskati civilno prebivalstvo, ki si je prilastilo razno opremo in živino od Nemcev, in jih prijaviti ustreznim oblastem.

Kot je razvidno iz dokumenta, poslanega 16. 8. 1945, so se miličniki slabo držali pri opravljanju svoje službe. V dokumentu je zapisano, kako *»stražarji sede na stražarskih mestih, da so razpeti, se pogovarjajo s civili, ne znajo osnovnih pravil stražarske službe... se nevojaško ponašajo proti raznim vojaškim funkcionarjem. ... Napominjamo, da bomo v bodoče vzeli v kazenski postopek vsak prestop, kateri bo prijavljen, in bomo vsakega krivca in njegovega načelnika ali komandirja kaznovali po predpisih.«*

V več dopisih in predpisih je zapisano, da bodo krivci kaznovani po predpisih. Da so to grožnjo vzeli zelo resno, nam priča dokument Okrožnega načelstva NM Maribor. Gre za prepis dopisa javnega tožilca za mariborsko vojno območje, v katerem piše, da so na smrt s streljanjem obsodili okrajnega načelnika NM Maribor levi breg, ker je *»zlorabljal svojo oblast in izvršil številne*

160 Beseda v dokumentu ni dovolj čitljiva, verjetno gre za napako pri tipkanju (op. avtorice).

protipravne prisvojitve v svojo korist.« Njegovi štirje miličniki so bili »obsojeni na častne kazni na prostosti.« Dopis je služil kot primer, da bo »vojaško sodišče brezobzirno zasledovalo in najstrožje kaznovalo take slične slučaje.«

Zadnji dopis, ki ga je prejel Krajevni odbor Narodne milice Hardek–Dobrava, obvešča o razpustu dotedanjih krajevnih in okrajnih odborov.

Povzetek

Narodna milica je imela nalogo skrbeti za javni red in mir; za osebno in imovinsko varnost prebivalstva in za boj proti kriminalu. Delovanje narodne milice se je začelo oblikovati med vojno, ko je pomagala oboroženim silam pri obrambi proti okupatorju. Narodna milica je bila vzpostavljena tudi v Ormožu, kjer je deloval okrajni odbor narodne milice, nadalje pa so delovali še krajevni odbori, saj je vsak kraj imel nekaj miličnikov, ki so skrbeli za red in mir v svojih krajih. Iz ohranjenih dokumentov Krajevnega odbora Hardek–Dobrava dobimo vpogled v naloge in navodila, ki so jih miličniki prejeli. Žal poročil krajevnih miličnikov nimamo na voljo, tako ne vemo, katere od nalog so dejansko opravljali in kako so jih izpolnjevali.

Literatura

- Dr. Tamara Griesser-Pečar: *Razdvojeni narod, Slovenija 1941–1945*, 2004.
- Branko Radulović: *Komisija za upravo narodne imovine in zaplembe imetja, nastanek in organizacija KUNI*, Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, letnik 13, št. 1–2, Ljubljana 1990.
- *Razvoj NZ in LM od ustanovitve do danes*, Strokovni list, št. 5, 1964.
- *Tovariš*, letnik 3, št. 34, 1947, str. 22.
- Jera Vodušek Starič: *Prevzem oblasti 1944–1946*, Cankarjeva zložba, Ljubljana, 1992.

Arhivski vir

- SI_ZAP 0617 Okrajno načelstvo narodne milice Ormož

Spletni viri

- https://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenski_narodnoosvobodilni_svet [6. 8. 2024]
- https://sl.wikipedia.org/wiki/Narodni_komite_osvoboditve_Jugoslavije [6. 8. 2024]
- <https://sl.wikipedia.org/wiki/OZNA> [8. 8. 2024]
- https://hr.wikipedia.org/wiki/Vlada_Zečević [8. 8. 2024]
- https://sl.wikipedia.org/wiki/Zoran_Polič [10. 8. 2024]
- dr. Mirko Mikola: *Zgodovina Škofje vasi z bližnjo okolico*, <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/v-obdobju-okupacije-1941-1946/> [10. 8. 2024]
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Reichsmark> [10. 8. 2024]
- <https://www.bsi.si/statistika/devizni-tecaji-in-plemenite-kovine/zgodovina-deviznih-tecajev-1945-1998> [8. 8. 2024]
- <https://museums.eu/collection/object/9060/razglas-splosna-mobilizacija?pUnitId=31> [8. 8. 2024]

Vloga milice v Ormožu in jaz kot miličnik v času osamosvojitve 1991

Prispevek predstavlja agresivna dejanja, ki jih je JLA izvršila v slovenski obrambni vojni leta 1991 na območju takratne občine Ormož in aktivnosti milice in teritorialne obrambe (TO). 27. 6. 1991 se je po razglasitvi samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije pričela desetdnevna vojna. A za pripadnike milice se je priprava na vojno začela že leta 1989, z napovedanim mitingom resnice v Ljubljani, predvsem pa v letu 1990, ko je oblast v Sloveniji prevzela prva demokratično izvoljena vlada Slovenije.

Delo miličnikov med vojno je bilo naporno, saj so bili najbolj usposobljena in oborožena struktura, zato je takratno politično vodstvo nanjo izdatno računalo. Milica je tako poleg svojih rednih nalog pomagala tudi pri obrambi države, pomagala je TO pri vodenju operacij, jih vodila in hkrati vzdrževala javni red in mir. V članku se bom osredotočil na zgodovinska dejstva in moje osebno videnje, saj sem bil kot pripadnik milice neposredno udeležen v vojnih aktivnostih v Ormožu in okolici.

Ključne besede: osamosvojitve, milica, PEM, mejne kontrolne točke, MSNZ, TO, barikada

Uvod

Za uvod je treba predstaviti in pojasniti nekaj nespornih zgodovinskih dejstev. 16. 5. 1990 je oblast v Sloveniji prevzela prva demokratično izvoljena vlada Slovenije. Nova slovenska vlada, izvoljena na demokratičnih večstrankarskih volitvah, je takoj, ko je 16. 5. 1990 prevzela oblast, doživela resne vojaške grožnje zveznih oblasti oziroma iz Beograda. Že v naslednjih dveh

dneh je prišlo do razoroževanja delov slovenske teritorialne obrambe, in naša republika je imela zgolj svojo milico in narodno zaščito. Začele so se skrivne priprave na oblikovanje lastnih obrambnih sil, ki so potekale hkrati s skrivnim vračanjem orožja v skrivna skladišča in pod nadzorom slovenske oblasti.¹⁶²

Tu je milica igrala pomembno vlogo, saj je dala na razpolago svojo opremo in tudi ljudi. Druge take organizacije tedaj pri nas ni bilo. Milica je ravnala tako, kot je predvideval 127. člen Zakona o ljudski obrambi iz leta 1982 glede vloge milice ob izrednih in vojnih razmerah. Postopoma je bila izoblikovana skrivna obrambna sila, sestavljena iz pripadnikov teritorialne obrambe in milice (posebna enota milice, PEM in vojne enote milice, VEM). Dobila je ime Manevrska struktura narodne zaščite (MSNZ), kar sta omogočala že omenjeni Zakon o splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti iz leta 1982 ter na njegovi podlagi izdani Pravilnik o narodni zaščiti (Pravilnik o narodni zaščiti, člen 23).¹⁶³ Ta struktura je bila tedaj, v poletnih mesecih leta 1990, edina realna sila, ki bi lahko branila slovensko osamosvajanje.¹⁶⁴ Ko je vojaški del te zaščite na začetku oktobra 1990 postal zakonita sila (Slovenska TO) v rokah slovenskih oblasti, je milica še naprej izvajala ukrepe za zaščito slovenskih prizadevanj. Pri tem je tesno sodelovala z novo, slovensko teritorialno obrambo in nadaljevale so se vezi, spletene v poletnem času skrivne narodne zaščite. Ko je po razglasitvi slovenske samostojnosti in neodvisnosti prišlo do oboroženega posega JLA, sta milica in teritorialna obramba skupno branili domovino in uspeli onemogočiti pokoritev Slovenije zveznim oblastem. Pomagali so tudi drugi delavci organov za notranje zadeve, zlasti kriminalistična služba.

161 Jožef Kovač, magister pravnih znanosti, upokojen.

162 Naše varnostne sile v obrambni vlogi, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, letnik 62, 2011/2, Ljubljana, str. 182.

163 Ibidem.

164 Ibidem.

Svoj del nalog je opravila tudi stara, druga, in nova, tretja narodna zaščita, ki jo je opredelil slovenski obrambni zakon iz aprila 1991.¹⁶⁵

Tako brez ene kot brez druge komponente MSNZ (modre in zelene linije) tega projekta ne bi bilo, pa tudi slovenske osamosvojitve ne. Katera veja je bila bolj pomembna je danes po toliko letih nesmiselno razpravljati, potrebno pa je le upoštevati nesporna opisana zgodovinska dejstva. Na začetku je pravzaprav obstajala samo policija oz. milica.¹⁶⁶ saj ko je bilo treba nekaj zavarovati, takrat še ni bilo nič. Ko so se delali prvi sezname teh enot MSNZ in ko so se prvi transporti orožja premeščali, je to varovala pač Beznikova Specialna enota milice in po pokrajinah Posebne enote milice. To je bil enoten projekt, edinstven v zgodovini, ne samo Slovenije, ampak nasploh podobnih projektov v zgodovini sveta.¹⁶⁷ Milica ni potrebovala takrat nobenega posebnega načrta. Mi smo imeli aktivno sestavo, iz aktivne smo imeli posebno enoto in pa rezervno sestavo. Pri nas je bil dodelan sistem.¹⁶⁸ V končni stopnji oblikovanja obrambne organizacije je bil za vključitev vanjo predviden celotni sestav milice, vključno z rezervisti, ki naj bi bili osnovna sila. Zaradi take razporeditve je bila milica v obrambne sile vključena povsem organsko, skoraj brez kakršnih koli sistemskih in organizacijskih sprememb. Tudi zato je bil njen delež viden le poznavalcem, saj so o uporabi in sestavi enot, vključenih v manevrsko strukturo, vodje lahko odločali v okviru delovnih nalog. Milica in drugi pripadniki organov za notranje zadeve so na eni strani prenesli svoje priprave na obrambo na občinsko raven.¹⁶⁹ Manevrska struktura je takšna, kot je bila, lahko bila le začasna in enkratna organizacija. Tolikšna vloga policijskih sil pri morebitni obrambi ni bila v skladu z mednarodnim vojnim pravom, prav tako pa ni bila primerna za oblikovanje državnega

sistema moderne države, ki temelji na delitvi oblasti in tudi trdni ločenosti obeh represivnih sistemov, vojaškega in policijskega. Toda po drugi strani tudi popolna vključitev vojaškega dela v legalno TO RS ni v začetku oktobra 1990 rešila dejanskega pomanjkanja obrambnih sil. Delovanje milice v obrambi je bilo zato še naprej pričakovano in predvideno ne glede na odprto vprašanje doktrine splošnega ljudskega odpora in nove obrambne doktrine Slovenije. Zato so milica in tudi drugi organi iz resorja notranjih zadev še naprej opravljali vrsto priprav, ki so bile od decembra 1990 namenjene zavarovanju varnostno najbolj občutljivega trenutka – trenutka osamosvojitve Republike Slovenije.¹⁷⁰

18. 3. 1991 je predsedstvo RS ustanovilo Republiško koordinacijo, ki je bila operativno koordinacijsko telo za primer izrednih razmer. S tem je bil ustanovljen organ, ki je usklajeval vse obrambne priprave na slovensko osamosvojitve in je v vojni vodil vse vojne operacije TO, policije in civilne obrambe. Vodila sta jo republiška sekretarja za notranje zadeve in za obrambo Igor Bavčar in Janez Janša. Republiška koordinacija, kakor se je tudi poenostavljeno skrajšano imenovala, je začela z neprekinjenim dežurstvom in delom 7. 5. 1991, konec maja pa so bile ustanovljene še koordinacijske podskupine po posameznih regijah. Med pripravami za slovensko samostojnost, ob njeni razglasitvi in po njej je milica odigrala tudi pomembno obrambno vlogo. Branila je prizadevanja slovenske oblasti po odlepitvi od države, ki je postajala vse bolj nelegitimna, in za oklic neodvisne države.¹⁷¹

Ker je dosti polemike, kdaj je milica postala policija, je pomemben datum 26. 6. 1991, ko smo takratni miličniki, na kapah rdečo zvezdo zamenjali s simbolom Slovenije, ki ga nosijo še danes. Na podlagi zgodovinskih dejstev lahko komentiram,

165 Ibidem.

166 Prikrita modra mreža, Inštitut za novejšo zgodovino, več avtorjev, Ljubljana 2010, Janez Janša na posvetu ob 20. letnici MSNZ, ki ga je pripravil inštitut Jožeta Pučnika 18. 5. 2010 v Muzeju novejši zgodovine.

167 Ibidem.

168 Ibidem, str. 174.

169 Ibidem, str. 230–232.

170 Ibidem.

171 Naše varnostne sile v obrambni vlogi, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, letnik 62, 2011/2, Ljubljana, str. 184.

da gre v primeru vprašanja nastanka slovenske policije za proces v določenem časovnem obdobju, med 16. 5. 1990 in 27. 6. 1991.

Uradno se je milica preimenovala v policijo in miličniki v policiste 2. 2. 1992.

Na rojevanje samostojne slovenske države ob koncu 20. stoletja ima vsak svoje spomine. Pomembno je, da smo v letu 1991 dostojno obranili samostojnost države in poplačali svoj dolg do domovine.

Moja napotitev na PM Ormož

Leta 1991 sem bil zaposlen kot miličnik na Postaji mejne milice Kuzma, ki je spadala pod UNZ Murska Sobota.

Z odločbo Republiškega sekretariata za notranje zadeve (v nadaljevanju RSNZ) sem bil 25. 6. 1991 začasno napoten na PM Ormož. Tako kot jaz, je bil iz UNZ Murska Sobota napoten tudi kolega Anton Lah. Takratni komandir Jurij Ferme in njegov namestnik Darko Najvirt sta nas že prvi dan seznanila z nalogami in oceno trenutnega stanja.

Na PM Ormož so bili v času vojne aktivni miličniki matične enote, rezervni miličniki, pripadniki posebne enote milice (v nadaljevanju PEM) in aktivni miličniki iz drugih enot, ki so v času vojne delovali na območju Ormoža; skupaj nas je torej bilo okrog 80.

Konkretne aktivnosti in dogodki

Na tem območju smo opravljali intenzivno varovanje ljudi in premoženja s temeljitimi pregledi vozil, potnikov in prtljage. Cilj pregledov je bil odkrivanje ljudi, ki bi lahko aktivno pomagali jugoslovanski armadi (v nadaljevanju JA), ter odkrivanje orožja in drugega, kar bi lahko bilo povezano s takimi aktivnostmi.

Delo smo opravljali na vseh pomembnejših komunikacijah v mestu Ormož. Vzpostavljene so bile kontrolne točke na vstopu v center mesta, na katerih so bile 2–3 članske patrulje miličnikov.

Tudi drugje po terenu in na opazovalnicah smo miličniki opravljali svoje odrejene naloge. Sam sem bil v času od 25. do 26. 6. 1991 razporejen v izmeno na mejno kontrolno točko Središče ob Dravi. Opravljal sem tudi druga dela po nalogu vodstva, na primer: delo v patruljah na terenu z rezervnim miličnikom, delo na opazovalnicah, kjer je bila poglavitna naloga spremljati vojaške premike in obveščati nadrejene in druge naloge miličnika.

28. 6. 1991 smo se z lokacije PM Ormož premaknili na rezervno lokacijo v osnovno šolo Ormož, kjer smo ostali do konca vojne. Zaradi naše stalne prisotnosti na najvitalnejših delih mesta so ljudje imeli občutek, da slovenska oblast dejansko obvladuje razmere in ima stvari v svojih rokah.

Nadzor prehajanja državne meje je spadal pod PM Ormož. Na območju občine smo imeli dve kontrolni točki prehajanja državne meje, preglede in kontrolo smo opravljali miličniki. Ena kontrolna točka je bila v Ormožu pred mostom čez Dravo, druga pa pred železniškim preходом v Središču ob Dravi.

Mejna kontrolna točka Središče ob Dravi je bila vzpostavljena v zelo kratkem času. Ta točka je bila od katastrske meje z republiko Hrvaško oddaljena 1,3 km; bila je v neposredni bližini prehoda regionalne ceste Čakovec–Ormož čez železniško progo v Središču ob Dravi. Takoj je bila vzpostavljena infrastruktura: voda, telefon in elektrika. Tukaj smo začeli miličniki delati 25. 6. 1991; točka je bila ena od takratnih osmih mejnih kontrolnih točk (MKT) na meji republike Slovenije z republiko Hrvaško. 25. 6. 1991 ob 20:00 uri je tukaj slovensko zastavo dvignila prva izmena miličnikov, kar je bilo usklajeno s takratnim državotvornim dogajanjem v Državnem zboru Republike Slovenije.¹⁷²

Tukaj moram omeniti, da sem tako jaz kot moji kolegi miličniki, bil zelo ponosen na svojo državo, na svojo zastavo, na svoje pomembno kontrolno delo na mejni točki, medtem ko so nas potniki iz Hrvaške večkrat hudomušno zafrkavali

¹⁷² Miličniki v bran domovini: Zbornik Policijskega veteranskega društva Sever Maribor ob 20. obletnici vojne za Slovenijo (Ur. Mirko Ploj), Maribor. Policijsko veteransko društvo Sever, 2011; str.162–163.

z besedami: «Pa kakva vam je to država i granica, pa čak ni rampe nemate!»! Po drugi strani sem razmišljal, ali bodo ti osamosvojitveni procesi potekali na bolj miren način, ali bo vse eskaliralo v pravo vojno. Veliko zaskrbljenost nam je povzročala novica komandirja Jurija Fermeta 26. 6. 1991, da je položaj zelo resen, ker obstaja zanesljiva informacija, da bo JA s tanki in oklepniki naslednji dan krenila iz varaždinske vojašnice proti Sloveniji. Mejo bi prestopili na mejni točki v Središču ob Dravi in čez dravski most v Ormožu.¹⁷³

27. 6. smo bile patrulje po radijski zvezi obveščene, da sta iz Varaždina krenili dve koloni tankov in oklepnikov JA, ena proti Središču, druga proti Ormožu.

V Ormožu je bila na mostu čez Dravo v pripravljenosti protidiverzantska skupina TO. Pripadniki takratne TO Republike Slovenije so pripravili in organizirali barikado in popolno zaporo ceste. Barikada je bila sestavljena iz tovornih vozil in delovnih strojev, TO jo je varovala. Eno od tovornih vozil je bilo naloženo s svežimi živalskimi kožami, ki so kasneje zaradi obstreljevanja zagorele. To je imelo za posledico, da so zagorela tudi druga tovorna vozila. Kolona tankov in oklepnikov je do ormoškega mostu prispela v dopoldanskem času. Pripadniki JA so zahtevali pogovor z našimi pristojnimi v zvezi s prečkanjem mostu. Komandir PM Ormož Jurij Ferme je odšel na pogovor z zloglasnim poveljnikom tankovske kolone polkovnikom Berislavom Popovom. Popov je zahteval, da se

mu zagotovi neovirano prečkanje mostu in da mora v dveh urah tankovska kolona priti v Gornjo Radgono; zagrozil je, da bodo most prečkali za vsako ceno. Štab UNZ Maribor je Fermetu naročil, naj Popovu prenese, da je JA vstop v Slovenijo prepovedan. Za tem so se grožnje začele stopnjevati s psihološkim pritiskom na miličnike. Ormož sta v tem času preletavali vojaški letali ter trosili letake, na katerih je bilo napisano, da ima JA nalogo prevzeti nadzor nad državno mejo ter da bodo nalogo dosledno in energično izpolnili.

Ko so vojaki spoznali, da s takim početjem ne bodo dosegli umika barikade, so jo pričeli s tanki fizično odstranjevati. Ukaz za uporabo orožja na slovenski strani je bil, da se strelno orožje proti JA uporabi, ko tank prebije tretje vozilo oziroma oviro v barikadi. Prišlo je do medsebojnega obstreljevanja s pehotnim orožjem.¹⁷⁴

Ocenjujem, da je bila to prelomnica, saj je bila v Ormožu pokazana odločnost, da Slovenci svojo samostojnost branimo tudi z orožjem. To je bil čas igre z živci in preizkus psihološke pripravljenosti na obeh straneh. JA je ocenjevala, da se bodo branilci na ormoški strani, ki so bili dosti slabše oboroženi in opremljeni kot enote JA, groženj ustrašili in pobegnili s položajev. Ker se to ni zgodilo, so v zgodnjem popoldanskem času pripadniki JA začeli s tanki obstreljevati barikado, položaje ob barikadi in bližnjo okolico. Po začetku sovražnikovega streljanja s tankovskimi granatami je sledil umik pripadnikov TO in milice, saj bi bilo neodgovorno na tako lahek način izpostavljati življenje tankovskim granatam, medtem ko smo na naši strani razpolagali le z maloštevilnim protioklepnim in pehotnim orožjem. Ker Popova tankovska kolona ni uspela prebiti barikade iz več tovornjakov, mu je na pomoč prišla kolona osmih oklepnih vozil iz smeri Središča ob Dravi, ki je imela za glavno nalogo, da iz notranjosti slovenskega ozemlja deblokira ormoški most in omogoči prehod tankovski koloni polkovnika Popova.

Prebivalci Slovenije,

Z odločitvijo Zveznega izvršnega sveta in v skladu z ustavnimi pooblastili, Zvezni sekretariat za notranje zadeve in enote Jugoslovanske ljudske armade prevzemajo nadzor nad državno mejo.

Ta korak je izsiljen. Neposredno so ogroženi teritorialna integriteta Jugoslavije, mir in varnost prebivalcev in izvrševanje mednarodnih obvez, ki jih ima SFRJ.

Prebivalci Slovenije,

Ostanite doma in na svojih delovnih mestih. Ne dovolite da vas zlorabljajo zoper vaših življenjskih interesov.

Vabimo vas na mir in sodelovanje!

Enote Zveznega sekretariata za notranje zadeve in JLA bodo svoje naloge izvrševale dosledno in energično.

Vsak odpor bo zločin.

Primer letaka, ki so bili na območju Ormoža odvrženi iz letala

Primer letaka.

¹⁷³ Ibidem, str. 157.

¹⁷⁴ Ibidem, str. 149 in 150.

Bil sem v bližini PM Ormož, kjer smo zavarovali lastno stavbo, ko je iz smeri Središča ob Dravi ta kolona prodrla v našo neposredno bližino. Prišlo je do obstreljevanja na barikado s tovornimi vozili na cestišču, pripadnik TO je streljal na tank z raketometom in ga zadel. Žal se je tam zbralo tudi veliko »radovednežev«, ki se sploh niso zavedali dejanske nevarnosti in kljub opozarjanju miličnikov prizorišča niso zapustili. Šele ko je prišlo do uporabe orožja, so ljudje spoznali nevarnost in začeli zapuščati ulico, medtem pa vpili na oficirja JA. Ta je začel streljati na ljudi in dva tudi ranil. Iz smeri parka se je slišal strel, ki je oficirja zadel v obraz, posledica je bila, da je vojska začela streljati z mitraljezi v bližnje stavbe. Reševalno vozilo je vse tri ranjene odpeljalo v bolnišnico.

Kolona polkovnika Popova na dravskem mostu v Ormožu je dokončno spoznala, da se prebiti na slovensko stran resnično ne bo možno, zato se je umaknila nazaj in preko Čakovca v nočnem času prispela v Razkrižje. Od tam je kasneje nadaljevala svojo pot do Gornje Radgone.

Tudi druga kolona tankov ni mogla prebiti barikade na klancu cestišča, zato so se obrnili in pred hotelom ponovno formirali kolono. Miličniki smo se takoj prerazporedili iz prejšnjih lokacij in zavzeli svoje položaje v tej bližini, da smo lahko budno spremljali vsak korak vojske. Vojaška kolona je odpeljala v smeri Ljutomera, od tam se je naslednjega jutra pričela vračati proti mestu Ormož. Na tej poti je v Žerovincih in Ivanjkovcih z mitraljezi streljala vsepovprek in poškodovala nekaj hiš in poslopij. Zaradi nevarnosti, da bo vojska ponovno vstopila v Ormož in bo prišlo do spopada, je bil na PM Ormož razglašen alarm za nevarnost. Kolona tankov je počasi vse dopoldne napredovala proti Ormožu. Milica (aktivni in rezervni pripadniki PM Ormož, miličniki iz drugih enot in dva oddelka PEM), skupno okrog 60 ljudi, smo ob vstopu v središče mesta ob Ljutomerski cesti in pri cerkvi postavili zasedo. Načrt napada na

vojaško kolono je bil, da se na prvi tank v koloni strelja z obema raketama, ki so ju imeli pripadniki PEM, nato bi sledil napad s pehotnim orožjem, potem pa hiter umik miličnikov. Vendar je kolona tankov pred mestom Ormož zavila proti Središču ob Dravi ter se tam utaborila na ploščadi, kjer je bila 8. mejna kontrolna točka. Torej v središče mesta Ormož kolona ni ponovno vstopila.¹⁷⁵ Sam sem bil določen, da jih v naslednjih dveh dneh skupaj s še enim miličnikom na opazovalnici kontroliram in nadziram ter morebitni premik takoj sporočim nadrejenim.

»Do 2. julija 1991 so sledili še večkrat manjši premiki JA med Čakovcem in MKT Središče ob Dravi, kjer je bila utaborjena številna tankovska enota JA«. ¹⁷⁶ Dopoldan tega dne je prišlo do komunikacije med poveljnikom JA Prodanovičem in komandirjem Fermetom. Zapomnil sem si, da je poveljnik zahteval, da se TO in milica takoj umaknejo s položaja, da se odstranijo vse ovire na cesti od Središča ob Dravi do Ormoža, da se napiše pisna izjava, da v Ormožu ne podpiramo politike slovenske vlade in podobno. Če njegove zahteve ne bodo takoj izpolnjene, je zagrozil, da bo z obstreljevanjem s tanki z zemljo izravnal naselje Središče ob Dravi. V ostrem besednem dialogu mu je Ferme odgovoril, da zahteve nikakor ne bodo uresničene in da naj se zaveda, da je on predstavnik agresorske vojske. Povedal mu je, da bo obveščen, v kolikor se bodo naši pristojni odločili za pogajanja z njim. Komandir Ferme je o zahtevah obvestil vodstvo občine Ormož in dogovorili so se, da okrog poldneva gredo na pogajanje s poveljnikom Prodanovičem. Ko so prišli na železniško postajo Središče, ni bilo tam nikogar od JA, zato do pogajanj ni prišlo. Popoldan, 2. 7. 1991 je JA začela premikati tankovske kolone na relaciji Središče ob Dravi–Gomila–Kog–Presika. Ta premik se je začel po neuspehlih grožnjah ter pogajanjih z vodstvom Občine Ormož in milico oz. po izraženih zahtevah, da se jim omogoči neoviran prehod na relaciji Središče ob Dravi–Ormož in naprej, ker je želela doseči cilj Gornja Radgona; tu je bila na mejnem

¹⁷⁵ Ibidem, povzeto s strani 153.

¹⁷⁶ Ibidem, citat s strani 165.

prehodu blokirana enota JA polkovnika Popova. Ker se ta tankovska kolona v Presiki ni mogla prebiti, se je 3. julija 1991 po isti relaciji vračala proti Središču ob Dravi. Pri tem premiku oziroma pri vračanju tankovske kolone, sta na območju Koga obstala dva tanka. Tankovska kolona se je vrnila na ploščad MKT Središče ob Dravi. Ker je takrat že veljal dogovor med slovensko oblastjo in JA, da se le ta vrne v vojašnice z vso opremo, je bilo potrebno omogočiti vrnitev do zapuščenih tankov na Kogu in Presiki. To je bilo omogočeno s službenim vozilom milice in nato tudi vrnitev nazaj v Središče ob Dravi. Zaradi morebitnih barikad ali celo napada na ta transport, smo bili o gibanju te kolone obveščeni pripadniki milice, TO in po medijih tudi občani. JA dveh tankov s Koga zaradi njenega uničenja ni uspelo odpeljati.

»4. 7. zjutraj na MKT Središče ob Dravi ni bilo več vojakov JA. Naš objekt in okolica sta bila povsem uničena. JA je oba kontejnerja milice prevrnila v jarek, ob tem so pretrgali tudi

vodovodne cevi in uničili električne kable, potem pa so kontejnerje še zažgali.«¹⁷⁷

»Namesto uničene MKT smo miličniki takoj po umiku JA ponovno vzpostavili MKT. Kontrola se je izvajala z opremo iz vozila. Poštni telefon za delo na točki so nam pritrdili na bližnji telefonski drog«.¹⁷⁸

Omeniti moram, da smo bili miličniki zelo slabo oboroženi, imeli smo le osebno oborožitev in avtomatske puške z borbenimi kompleti, PEM pa je imel še dva protioklepna armbrusta. Šele po petih dnevih so pripadniki PEM na Ptuju dobili večjo količino streliva, ročnih bomb, zolij, protioklepnih, pehotnih in tromblonskih min.

Treba je poudariti, da je milica v času agresije JLA poleg vojaške funkcije opravljala tudi klasične funkcije milice (varovanje ljudi in premoženja itd.). Njene naloge so vključevale tudi sodelovanje s pripadniki TO, predvsem pa permanentno operativno pokrivanje vseh pomembnejših komunikacij (Ormož, Središče ob Dravi).¹⁷⁹

Sklepne misli

Seveda ne morem pozabiti, da sem ob prihodu na PM Ormož komandirja Fermeta seznanil, da študiram pravo in ga prosil, če mi lahko omogoči udeležbo na izpitih. Dodal sem tudi, da se čez dobrih 14 dni ženim. Kasneje me je v času najmočnejše »vojne vihre« vprašal, če se bom še vedno poročil; odgovoril sem, da si nikakor ne morem premisliti, saj me tudi bodoča žena in oče panično sprašujeta, ali naj matičarju dajo odpoved. Komandirju sem odgovoril, da se seveda bom ženil, če mi zagotovi prevoz s helikopterjem, da pridem mimo barikad. Komandir je dejal, da bo pa ta zakon, sklenjen v tako težkih časih, sigurno trden in bo trajal večno. Žal sem kasneje ugotovil, da je bil dober komandir in zelo slab prerokovalec.

V Ormožu sem bil do 20. 8. 1991. V tem času sem opravljal vse operativne naloge na terenu oziroma na celotnem območju PM Ormož.

Vojna v Sloveniji je res trajala kratek čas, vendar vem, da je meni in drugim miličnikom pustila neprijetne spomine in da smo vsi občutili posledice. Krogla namreč ne ve, kdo je naš in kdo njihov in nima oči, leti z velikansko hitrostjo, te poškoduje ali ubije; lahko ti vzame prihodnost. Take misli so meni in vsem nam rojile po glavi še dolgo po končani vojni in nam niso pustile spati.

Literatura, viri

So citirani sproti.

¹⁷⁷ Ibidem, citat s strani 164.

¹⁷⁸ Ibidem, citat s strani 165.

¹⁷⁹ Nevenka Korpič, Ormož na barikadah leta 1991, Ormoško območje v času osamosvojitvene vojne leta 1991, Muzej Ormož, 2008, str. 34 in 36.

Vezenine z zlatimi nitmi na treh mašnih plaščih baročnega kroja iz Ormoža in Velike Nedelje

V pričujočem prispevku analiziramo in predstavljamo tri mašne plašče, ki so hranjene v cerkvah sv. Jakoba v Ormožu in sv. Trojice pri Veliki Nedelji. Iz Ormoža izvirata dva mašna plašča bele barve, velikonedeljski pa je zelene barve. Namen prispevka je osvetliti skrite ostanke predkoncilskega bogoslužja in zahtevne ter dragocene tehnike vezenja z zlatimi nitmi.

Ključne besede: Ormož, Velika Nedelja, mašni plašči, zlate niti, vezenje

Uvod

Nastanku tega prispevka je botrovala tema mojega diplomskega seminarskega dela, to se je namreč navezovalo na dva umetnostnozgodovinsko pomembna mašna plašča, ki sta kot donaciji Marije Terezije prišla v Ljubljano in Radmirje.¹⁸¹ Zakladnica mašnih plaščev v Radmirju, ki se ji je v svojih raziskavah prvi posvetil Avguštin Stegenšek,¹⁸² kasneje še Sergej Vrišer,¹⁸³ je do danes nepresežen skupek bogate dediščine plemiških donacij za potrebe cerkvenega bogoslužja. Zanimiva je tudi iz vidika uporabne umetnosti, saj predstavlja kose najkvalitetnejše vezilske produkcije širšega evropskega prostora. Mašni plašči, ki smo jih preučili v prispevku, so edinstven primer te dediščine na področju ormoške župnije.

Ukrojeni so po značilnem kroju gosli in basa (nem. Bassgeige), ki je vztrajal vse od baroka do 2. vatikanskega koncila (1962–1965) in se po tem sčasoma umaknil sedanjim neogotskim krojem. Vendar pa je vezenina na vseh treh nekoliko drugačna in slogovno različna. Datacija je možna le pri belem plašču s kombinirano vezenino zlatih in svilenih niti, umešča se ga v leto 1960.¹⁸⁴

Zlate niti in osnove vezenja z zlatimi nitmi¹⁸⁵

Mašni plašči predstavljeni v pričujočem prispevku, združujejo obilico tehnik in materialov, ki so povezani z vezenjem z zlatimi nitmi. Med najosnovnejšimi tipi poznamo vezenje z zlatimi nitmi v dveh oblikah: globinsko (prebodno) in površinsko. Večina uporabljenih tehnik, ki bodo v nadaljevanju predstavljene na posameznem primeru, je površinskih, kar pomeni, da niti sedijo pričvrščene na površini tkanine, medtem ko se pri globinskih vezeninah nit spusti na hrbtno stran in ponovno izstopi na drugem predelu. Na vezeninah so bile uporabljene jedrne zlate niti, razni tipi buljonov in luskinice (tudi ploščice ali bleščice).

Jedrne zlate niti so posebne niti. Navadno imajo svileno sredico, na katero je nasukana izjemno tanka zlata nit. Od oblike jedra in niti je odvisen končni izgled posamezne zlate niti.¹⁸⁶ Najbolj preprosta oblika se imenuje glanz. Gre za tanko, v prečnem prerezu okroglo nit, ki se navadno polaga v parih. Glanzu podobna nit je t. i. japonsko zlato, ki ima navadno bombažno ali svileno jedro in je ovito

180 Marko Balažič, diplomirani umetnostni zgodovinar in zgodovinar (UN).

181 Marko Balažič, Ljubljanska in radmirska kazula, dar Marije Terezije, Maribor 2024 (tipkopis diplomske seminarske naloge).

182 Stegenšek, 1905, str. 46–50.

183 Vrišer, Simoniti, 1979, str. 28–29.

184 Napis sporoča, da sta mašni plašč darovala Ivan in Francka Lesjak v letu 1960. Izvezen je z rdečo nitjo na spodnjem delu podloge na notranji strani plašča.

185 Poglavlje je nastalo na podlagi lastnih izkušenj in znanja, povezanega z rabo zlatih niti in z njimi povezanimi vezilskimi tehnikami.

186 Braun, 1912, str. 12–13.

s tankim trakom pozlačenega papirja. Če je jedro niti valovito (fr. ondé), potem nastane frisé. Več glanzu podobnih niti se lahko združi v kordonete, ki se pojavljajo v različnih debelinah, odvisno od zahtev vezilje. Podobni so vrvm, zato so dobili takšno ime, saj v francoščini beseda cordonnet pomeni manjšalnico za besedo cordonne – vrv. Briljantin (fr. brillantin) je svetlikajoča se tanjša jedrna nit, ki jo odlikuje lesket.¹⁸⁷

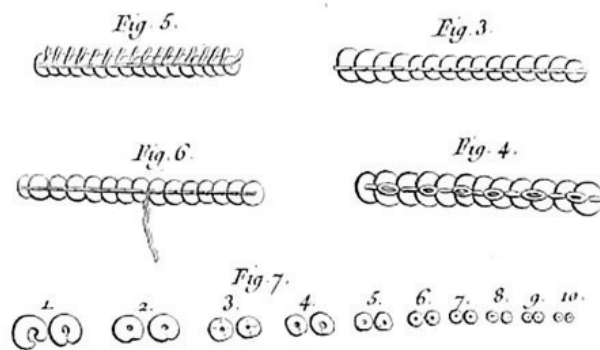
Buljoni ali kanetile (fr. bouillon oz. cannetille) so votla navitja izredno tanke kovinske žice, ki se uporablja za površinsko vezenje. Navadno jih prišivamo na podlago s pomočjo tanjše šivalne in šivalne niti. Ker so izredno tanki, majhnega premera (od 0,6 do 3 in več milimetrov) so občutljivi na dotik in se na zelene velikosti režejo na posebni, z žametom obloženi deščici oz. podlagi, ki omogoča, da ohranijo obliko.¹⁸⁸

Luskinice so kovinski drobni našivki, ki imajo okroglo ali nekoliko podkvasto obliko. Nastanejo s tolčenjem v krog zvite tanjše žice. Merijo od 2 do 6 in več mm in jih prišivamo na podlago na različne načine: samostojno s pomočjo šivalne niti, utrjujemo skozi središčno luknjo z vozli, s perlicami, odrezanimi buljoni, lahko jih podlagamo v vrsti pod zlato nit in potem prešijemo skozi središčno luknjo, lahko jih prešivamo z verigi podobno kitico v črki S oblikovanih členov iz buljona (ang. S-ing).¹⁸⁹

Skice in fotografije zlatih niti, ki so pogosto v rabi – japonsko zlato (JG), frisé (F), kordonet (K) in briljantin (B).

Risba in foto: Marko Balažič, 2024.

Luskinice in različne tehnike našivanja.
Vir: Saint-Aubin, 1770, plošča 5.

Zeleni plašč iz Velike Nedelje

V zakristiji Cerkve sv. Trojice pri Veliki Nedelji hranijo mašni plašč zelene barve z značilnim krojem Bassgeige. Izdelan je iz temnozelenega žameta, ki tvori lice plašča, predelov porte in hrbtnega križa iz nekoliko svetlejše lesketajoče se tkanine zelene barve. Podložen je z rumeno podlogo. Na prsni oz. sprednji strani ima okras na porti, ki jo ob straneh zaključujeta zlata tkana trakova. Na porti se nahaja vezenina z zlatimi nitmi. Na hrbtni strani je vezenina osredotočena na polje v obliki latinskega križa, ki ga prav tako obdaja zlat trak, ta je tkan s stiliziranim vegetabilnim vzorcem. Vezanina je na plašču posebna tako iz umetnoobrnega kot tudi ikonografskega vidika. Sestavljata jo ponavljajoča motiva heraldičnih lilij (francosko fleur-de-lys) in rombastih križev z žarki. Na hrbtni strani je prisoten motiv štirilista, v katerega je umeščen kristogram iz prepletajočih črk X in P ter črki alfa in omega. Lilija je značilen marijanski simbol, ki pa se v svoji stilizirani in zlati obliki navezuje tudi na francoske kralje.¹⁹⁰ Predstavlja znak kraljevega dostojanstva.¹⁹¹ Germ uvaja distinkcijo v izvoru heraldične lilije in jo namesto z belo lilijo povezuje s peruniko (irisom).¹⁹² Črki X in P simbolizirata prvi črki Kristusovega imena v grščini in služita kot Kristusov monogram.¹⁹³ Črki alfa in omega, ki sta upodobljeni v verzalkah, simbolizirata

187 Ustni vir, intervju s sestro Gizelo Knez (Balažič, 2021, str. 37).

188 O buljonih in njihovi uporabi gl. von Saint-George, 1890, str. 7–12; gl. tudi de Dilmont, 1890, str. 119–126.

189 O luskinicah in njihovi uporabi govori slika 2.

190 Menaše 1971, str. 1185.

191 Grgić, 1985, str. 388.

192 Germ, 2002, str. 65.

193 Menaše 1971, str. 1072.

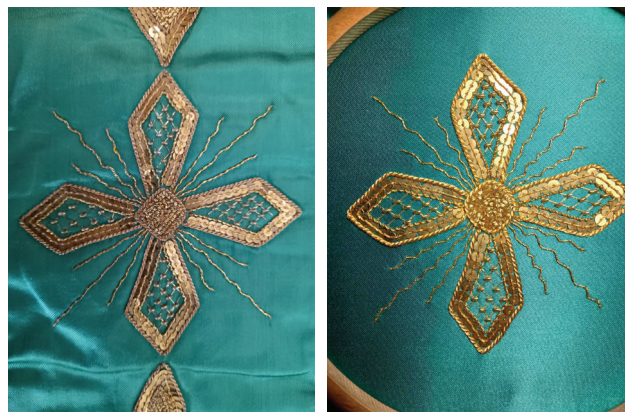
začetek in konec in poudarjata božjo vseobsežnost (Iz 44,6). Posebno zanimiva je oblika križa, ki se pojavlja na mašnem plašču. Gre za enakokrak križ z rombastimi konci, na vogalih ima še po tri žarke.

Sprednji in zadnji del velikonedeljske kazule.
Foto: Marko Balažič, 2024.

Vezenina na križu je izdelana pretežno v zlati barvi in temelji na tehnikah vezenja z zlatimi nitmi. Pri tem je vezilja ustvarila enoten videz s ponavljanjem tehnik na enakih motivih. Na motivu heraldične lilije je obrobo izdelala s prešivanjem debelejšega zatega kordoneta, ki ga je vodila po konturah. Nato je motiv razdelila na 3 polja – osrednji del, ki se na vrhu mandljasto zaključuje, na spodnjem delu pa rombasto, ter dva ukrivljena kraka. Na osrednjem polju je na notranji strani tik ob borduri uporabila tehniko našivanja luskinic (kovinskih bleščic) s pomočjo svetlikajoče se niti briljantin, ki jo je prišla skozi vsako luknjo luskinice. Polagala jih je tesno druga ob drugi, pri tem pa včasih luskinice deloma prekrila eno z drugo. Osrednje polje je nato obrobila s tanko valovito nitjo, imenovano frisé in ga zapolnila s prišivanjem narezanega teksturiranega buljona (nem. Krausbouillon) v tehniki chipping.¹⁹⁴ Kraka sta bila izpolnjena s prešivanjem srebrnega gladkega (nem. Glanzbouillon) in zatega teksturiranega buljona. Tega je najprej podložila z vstavkom iz usnja, kartona, filca ali povoščene prešite vrvice, nato pa ga rezala na želeno dolžino in prišivala na podlago. Nastale so izmenjujoče proge po treh srebrnih in enega zatega koščka buljona, ki je prekril celoten krak.

Zlati križ z žarki je narejen s podobnimi tehnikami kot heraldične lilije. Obrobljen je z debelejšim zlatim kordonetom, ki ga v notranjosti krakov obrobljajo pod briljantin položene zlate luskinice. Ob njih je prišit frisé. Sredina vsakega izmed rombasto oblikovanih krakov je izpolnjena z mrežo diagonalno prekrivajočih se tankih zlatih niti, ki so na presečiščih utrjene z nekaj milimetrov velikim prišitim gladkim buljonom. Križ ima v svojem središču rombasto polje, obrobljeno s kordonetom, v notranjosti pa izpolnjeno z našitimi nekajmilimetrskimi teksturiranimi buljoni, ki so bili odrezani od večjega kosa. Med dvema krakoma se pojavljajo 3 žarki, ki so umetelno zvalovljeni in ponekod nekoliko ravnejši in oblikovani iz našitega briljantina.

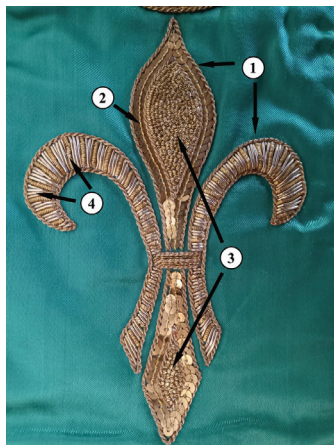

Zlati križ z žarki, levo detajl z originalnega plašča, desno rekonstrukcija (vezel: M. Balažič, avgust 2024).
Foto: Marko Balažič, 2024.

Na sprednjem delu plašča se pojavljajo na porti izmenjujoče se heraldične lilije in križi z žarki, ki se trikrat ponovijo. Na hrbtnem delu je vezenina postavljena na polje v obliki latinskega križa. Na vrhu je heraldična lilija, na sredini je štirilist s kristogramom in črkama alfa in omega. Obroba štirilista je sestavljena iz luskinic, ki so učvrščene s prešitim gladkim buljonom v obliki verige iz členov v obliki črke S (ang. S-ing) in na vsaki strani obrobljene s prišitim debelejšim zlatim kordonetom. Podobna tehnika je uporabljena tudi za kristogram, pri katerem pa so posamezni deli črk na zunanjem delu obrobljeni z debelejšim kordonetom, na notranjem delu nato s parom

¹⁹⁴ <https://rsnstitchbank.org/stitch/chipping>, dostopno 30. 8. 2024.

položenega briljantina, v sredici pa je postavljena kitica luskinic z S-asto verigo iz buljonov.¹⁹⁵ Črki alfa in omega sta obrobljeni na zunanji strani z debelejšim zlatim kordonetom, v notranjosti pa izpolnjeni z luskinicami, čez katere je prišit briljantin.

LEGENDA

- 1) **Obroba:** debelejši zlati kordonet.
- 2) **Osrednje polje** je v notranjosti obrobljeno z luskinicami, ki so pošite z zlatim briljantinom.
- 3) **Notranjost** je izpolnjena z narezanim teksturiranim buljonom (chipping).
- 4) **Kraka** sta izpolnjena z izmenjujočimi progami gladkega srebrnega in teksturiranega zlatega buljona, ki je podložen z vstavkom.

Pregled tehnik zlatega vezenja na heraldični liliji.
Foto in zapis: Marko Balažič, 2024

Bel mašni plašč s kombinirano vezenino

Mašni plašč iz ormoške cerkve je bil verjetno izdelan okrog leta 1960, ko sta ga cerkvi darovala zakonca Ivan in Francka Lesjak. Plašč je izjemno dobro ohranjen, na nobenem delu ni vidne obrabe ali oksidacije zlatih niti. Lice je izdelano iz vzorčastega damasta, ki ga sestavlja mreža šesterokotnih polj, ta se spajajo na vogalih s koraldam podobnimi krogi. Notranjost polj na vzorcu je stkana v obliki križa z žarki, ki poganjajo iz njegove sredine (podoben motiv je sešit na plašču pri Veliki Nedelji). Vezenina je kombinirana v tehnikah vezenja z zlatimi nitmi in tamburiranjem. Na sprednjem delu je omejena na porto, na zadnjem delu pa na polje v obliki latinskega križa. Plašč je podložen z oranžnozlato podlogo.

Motivi mašnega plašča so napis IHS z rdečim latinskim križem, ki predstavlja Kristusa, trije stilizirani klasi in vinska trta kot simbola svete evharistije, ter zlat kelih v nebesno modrih oblakih, iz katerega sije povzdignjena hostija z napisom IHS kot znak svetega rešnjega telesa. Na vsaki strani osrednjega hrbtnega motiva (kelih s hostijo) sta

grški črki alfa in omega, ki simbolizirata začetek in konec in vseobsežno oblast in božjo prisotnost. Nad hostijo je zlat kristogram, ki ga sestavljata črki hi (X) in ro (P) in predstavljata Kristusa. Motivi so premišljeno razporejeni v razpoložljivem prostoru, pri čemer se vinska trta, napis IHS s križem in trije klasi ponovijo na obeh straneh plašča, na hrbtni strani pa so dodani še preostali motivi v osrednje polje križa in krake. Motive medsebojno razmejuje pas oranžnih trikotnikov med modro cikcak linijo, celota križa je obdana z rjavo borduro.

Vezilja se je pri izdelavi barvnih polj motivov poslužila tamburirnega stroja (nem. Tamburir-,

Sprednji in zadnji del mašnega plašča s kombinirano vezenino.

Foto: Marko Balažič, 2024.

Corbel- ali Kettenstichmaschine), ki omogoča hitrejšo zapolnjevanje večjih površin kot ročno šivanje. Vzorec je izvezen s prekrivanjem šivov v verižnem vbodu. Vezilja je nato s tanjšim kordonetom obrobila dele cikcakasto trikotne delilne bordure ter kelih in oblake na hrbtni strani. Žarki in hostija so obrobljeni s friséjem, medtem ko je napis IHS v hostiji nad kelihom izdelan v S-asti tehniki z gladkim buljonom. Napisi IHS s križem, črki alfa in omega ter kristogram so izvezeni čez podlogo oz. všivke s teksturiranim zlatim buljonom, da imajo reliefni učinek in vizualno odstopajo od podlage. Avtor vezenine je kljub ploščatosti, ki odlikuje tamburirano vezenino, uspel doseči dinamičnost v grozdih z izbiro treh različnih odtenkov niti (svetlo rožnata, lila in temnovijolična) ter s senčenjem na kelihu z zlato nitjo.

¹⁹⁵ <https://rsnitchbank.org/stitch/s-ing-stitch>, dostopno 30. 8. 2024.

Bel mašni plašč s cvetlično zlato vezenino

Drug mašni plašč iz ormoške cerkve sv. Jakoba, je bele barve s cvetlično zlato vezenino. Ta je omejena na del porte na sprednjem in hrbtnem delu. Lice mašnega plašča je izdelano iz belega damasta oz. lampasa, notranja stran ima rumenkasto podlogo. Porta je zamejena s strojno tkanimi zlatimi trakovi, ki se pojavljajo tudi na borduri. Na sprednjem delu je ovratnik oblikovan v obliki črke V, na hrbtnem delu je lahko zaokrožen, vendar se oblika sprednjega dela ponovi kot aplikativni našitek iz zlatih trakov. Zlata vezenina je originalna, vendar je njeno ozadje popravljen in strukturno učvrščeno s pretamburiranjem. Originalno blago z lica paramenta so neznano kdaj nadomestili z modernejšim damastom z rožnatim vzorcem.

Ornamentalna vezenina je po motiviki cvetlična. Izmenjaje so postavljeni simetrično oblikovani sklopi akantovih listov, zvonastih cvetov, cvetličnih popkov, vitic in stebel, ki se vzpenjajo navzgor. Bogatejša, hrbtna stran, se zaključi pod ovratnikom s kronico, ki jo oklepa dvoje mesnatih akantovih listov. Na sprednji strani se na vrhu pojavi motiv zvonastega cveta, ki po obliki še najbolj spominja na slak. Ta se ponovi še z dvema podobnima cvetovoma na sredini sprednjega dela. Motiv dveh simetrično oblikovanih popkov, obdanih z akantovimi listi, se pojavi na spodnjem delu sprednjega in hrbtnega dela mašnega plašča. Celota deluje estetsko in monumentalno zaradi svoje simetrije, harmoničnosti in uravnovešenosti, dragoceni materiali pa dajejo občutek razkošja in opozarjajo na vrednost paramenta. Cvetlična motivika, ki se pojavlja na kazuli, je večinoma fantazijska in naturalistično ne posnema pravega cvetja, zato jo lahko povezujemo tudi z rajskim vrtom in s tamkajšnjim izobiljem.

Večina vezenine je narejena s površinskim prišivanjem zlatih niti na aplikativno izdelano podlogo v zlatem tonu. Vezenino sestavljajo različni ponavljajoči se sklopi niti in luskinic, ki se bodisi v mrežastem bodisi v spiralastem vzorcu pojavljajo na podloženi zlati podlagi. Vezenina je dinamično zasnovana in je oblikovana tako,

da prekrije večino podlage. Služi kot ozadje, na katero je avtor vezenine prišil razne prelete, učvrščene mreže iz zlatih niti, kot so glanz, kordonet, frisé in z buljoni pričvrščenih luskinic. Valovita struktura zlatega friséja služi kot odlična zamejitev za različne motive in jih dobro obroblja. Določeni deli so popolnoma prekriti s pari ena ob drugi položenih niti glanza, ki so v naslednjem koraku še mrežasto prišite. Žile na mesnatih akantu podobnih listih je avtor vezenine upodobil s pomočjo kitice S-astih buljonov, prašnike in pestiče posameznih cvetic pa s pomočjo luskinic in teksturiranih buljonov.

Vezenina zaradi svoje kompleksnosti in mojstrske uporabe tehnik vezenja z zlatimi nitmi spada med kakovostnejše izdelke v slovenskem prostoru. Vzporejali bi jo lahko z nekaterimi vezeninami mašnih plaščev v zakladnici c. sv. Frančiška Ksaverija v Radmirju.

Sprednji in zadnji del mašnega plašča v Ormožu s cvetlično vezenino.

Foto: Marko Balažič, 2024.

LEGENDA

- 1) Spiralaste forme iz našitega glanza
- 2) Kitica z S-astimi členi iz gladkega buljona
- 3) Obroba iz friséja
- 4) Vzorce z buljoni učvrščenih luskinic
- 5) Pari položenih niti glanza, prešiti z mrežo

Razlaga različnih vezilnih tehnik na mašnem plašču z zlato cvetlično vezenino.

Foto in zapis: Marko Balažič, 2024.

Sklepne misli

Obravnavani mašni plašči pričajo o preiščenem snovanju in izdelavi vezenin, ki so nosilci ne samo estetskega, temveč tudi simbolnega pomena, navezujočega na liturgijo. Preučevani paramenti omogočajo širši vpogled v tehnologijo, materiale in tehnike vezenja z zlatimi nitmi, kar je tesno povezano s katoliško liturgiko. Vsak zase nosi pomembno zgodbo o številnih preživetih urah ob vezilnem okvirju in natančnosti vezilj in veziljcev, da bi zagotovili karseda bogato liturgično oblačilo vredno rabe v bogoslužju. Predstavitev materialov in tehnik lahko služi za lažje razumevanje obdelave historičnih tekstilij pri nadaljnjih raziskavah.

Literatura

- Joseph Braun, *Handbuch der Paramentik*, Freiburg 1912.
- Therese de Dilmont, *Encyclopedia of Needlework*, Newcastle-onThyne 1860.
- Charles Germain de Saint-Aubin, *L'Art du Brodeur*, Paris 1770.
- Amalie de Saint-George, *Die Kunst der Goldstickerei nebst einer Anleitung zur Verwendung der Goldstickerei in Verbindung mit Application*, Wien 1890.
- Tine Germ, *Simbolika cvetja*, Ljubljana 2002.
- Marijan Grgić, »Ljiljan«, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, ur. Anđelko Badurina, Zagreb 1985, str. 387–388.
- Luc Menaše, *Evropski umetnostnozgodovinski leksikon*, Ljubljana 1971.
- Avguštin Stegenšek, *Dekanija Gornjegrajska*, Maribor 1905 (Cerkveni spomeniki lavantinske nadškofije, 1).
- Sergej Vrišer, Marjetica Simoniti, *Radmirska cerkev*, Maribor 1979 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 92).

Zapoznali spomin ob 120-letnici smrti Človek, katerega je naredil za zgodovinarja starodaven Trg Središče Matej Slekovec 1846–1903

Prispevek predstavlja spomin na Mateja Slekovca ob minuli 120. obletnici smrti.

Ključne besede: Matej Slekovec, Trg Središče, Središče ob Dravi, duhovnik, zgodovinar.

Matej Slekovec.

Slekovec je vzljubil domačo zgodovino za časa kaplanovanja v Središču ob Dravi, ko je ob neki pravdi tržanov preiskoval središke trške listine. Prej, kot gimnazijec, je bil bolj ogret za naravoslovne vede, bivanje med zanimivo središko preteklostjo pa ga je prevzelo in trajno preusmerilo k zgodovini. V tej stroki je bil samouk, podobno kot je bilo pred njim že

veliko njegovih duhovnih tovarišev, npr. Anton Krempl, Ignacij Orožen, Davorin Trstenjak-Kralovski, Jožef Pajek, Matija Ljubša in drugi. Ti so orali ledino slovenskega zgodovinopisja na tedanjem slovenskem Štajerskem.

Slekovec je ves prosti čas, kolikor mu ga je pač ostalo ob dnevnih službenih dolžnostih, posvetil zgodovinskemu delu. Kljub težkemu začetnemu delu se je z neverjetno vztrajnostjo kmalu usposobil. Svojemu prijatelju in biografu Francu Kovačiču je pripovedoval, kako se mu je godilo, ko je prišel prvič v graški arhiv. Gradiv, ki so mu jih prinesli, ni znal brati. Žalosten se je vrnil domov, se napotil v domači škofijski arhiv in se zakopal med stare kodekse ter se naučil tega, kar mu je manjkalo. Kmalu potem se je brez posebnega teoretičnega študija paleografije toliko izuril v branju starejših arhivskih virov, da mu nobena dosegljiva pisava ni delala več posebnih težav. Odlikoval ga je odličen spomin, imel je sposobnost za logično urejanje dejstev, bil pa je skrajno marljiv in potrpežljiv. Ob napornem delu je našel svoj mir med njemu ljubimi čebelami.

Rodil se je 6. avgusta 1846 v Kunovi pri Negovi, malemu kmetu, očetu Jožefu in Mariji, roj. Kramberger. Ljudsko šolo obiskoval v Negovi, gimnazijo (1859–1867) in bogoslovje (1867–1871) pa v Mariboru. Posvečen je bil 23. julija 1871, novo mašo pa je pel 6. avgusta, na svoj 25. rojstni dan, v Negovi. Slekovec ni izhajal iz bogate družine, kmalu pa je dobil še mačeho, zato je med gimnazijskim študijem pogosto stradal, kar je za vedno spodkopalo njegovo zdravje.

¹⁹⁶ Franc Krnjak, ljubiteljski zgodovinar.

Prvo službeno mesto je bila fara Sv. Duha na Grabah pri Središču, od 16. avgusta leta 1871. Tu je bil po smrti župnika Jožefa Vrbnjaka, skoraj rojaka iz Sv. Jurija, od 1. februarja do 16. marca 1874 provizor; štiri leta pozneje je lahko zapustil Trg in se preselil v Cirkovce na Dravskem polju. Njegovo službeno romanje se je nadaljevalo pri sv. Marku (Markovci pri Ptuj), tu je moral zaradi poslabšanja zdravja stopiti v začasen pokoj. Odšel je na zdravljenje v Gorico in si znova toliko opomogel, da je prevzel kaplansko mesto pri Sv. Lovrencu (Lovrenc na Dravskem polju). 18. decembra 1887 se je ponovno vrnil k Sv. Marku, vendar že kot župnik. Čez deset let (1897) je postal duhovni svetovalec; v letu smrti, 5. julija 1903, je bil konzistorialni svetovalec lavantinske (mariborske) škofije. Tega leta, 23. maja, je bil **izvoljen za prvega predsednika Zgodovinskega društva za slovenski Štajer** v Mariboru. Slekovec je v tem času že močno bolehal, opravljanje župnijskih poslov ga je močno obremenjevalo, zato se je 1. decembra 1903 upokojil. V tem času naj bi postal škofijski arhivar, toda že dva tedna po upokojitvi (**15. 12. 1903**) ga je Bog poklical k sebi. Umrli je po mučni bolezni v ljubljanskem Leonišču. Njegovi zemeljski ostanki počivajo na pokopališču Sv. Krištofa (Navje), med mnogimi slovenskimi odličniki.

Od zgodovine trga Središče, za katerega je dolga leta nabiral gradivo, je seglo Slekovčevo zanimanje tudi na druge zgodovinsko pomembne dogodke, npr. življenje pod fevdalci, turški vpadi, cerkveno življenje, šolstvo, vpadi krucev, kobilice, kuga, čarovnice ipd. Za obravnavo teh problemov je Slekovec dobra tri desetletja zbiral gradivo po arhivih v Ljubljani, Mariboru, Gradcu, Zagrebu, na Ptuj, v Salzburgu, na Dunaju in po mnogih občinskih, župnijskih in zasebnih (grofovskih) arhivih. Brskal je po mnogih starih listinah in matrikah, ki so mu bile dragocen in najzanesljivejši vir za proučevanje domače zgodovine.

Poleg slovenskih zgodovinarjev so se nanj obračali tudi ugledni zgodovinarji z Dunaja in

Gradca. Slekovec je imel o svojem delu zelo skromno mnenje, češ da se le ob prostem času ukvarja z domačo zgodovino. Toda njegova marljivost in vztrajnost nam govorita drugače. Z leti se je nabralo ogromno število gradiva, objavljenega v mnogih revijah in dnevnem tisku kot tudi lepa zbirka Slekovčevih zgodovinskih zapisov. Izšle so tudi mnoge publikacije.

S tem ko je Slekovec napisal mnogim krajem dokaj izčrpno in zanesljivo zgodovino, je obenem pokazal tudi metodo, kako naj se kronike sestavljajo. Iz dopisovanj z mnogimi duhovniki, ki so se ukvarjali z zgodovinopisjem, je razvidno, kako natančno je Slekovec zbiral podatke in s kakšnim veseljem se je loteval teh del. Pred pomladjo leta 1895 je dokončal svojo najimennitnejšo *Kroniko ljutomerske župnije*. Bil je sila ponosen nanjo; imenoval jo je za svoj najboljši in najlepši izdelek! Že na začetku naslednjega leta je začel pisati malonedeljske kronike, ki jih je končal za svečnico 1897. leta. Kot bi slutil svoj odhod v onostranstvo, se je zakopal v papirje in ustvarjal neverjetne zapise,

Spominska plošča.

objavil jih je kot Kronike *Križevci na Murskem polju z Veržejem* (prav Slekovec je izpeljal slovensko ime trga Veržej iz nemške besede Wehr in See, kar naj bi pomenilo utrdbo, kot nasip v ali ob vodi), *Sv. Marko niže Ptuja, Sv. Marjeta na Dravskem polju, Sv. Tomaž pri Ormožu, Loče pri Poljčanah, Negova in Sv. Ana (Zg. Ščavnica)*.

Zbrano gradivo za Trg Središče je večino uporabil pri pisanju Središke kronike prelat Franc Kovačič. Mnogo gradiva pa je zbral še za župnije Sv. Peter v G. Radgoni; Sv. Lovrenc, Juršinci; Sv.

Lenart v Slov. goricah; Sv. Miklavž pri Ormožu in Zavrč.

Ob njegovi 155-letnici rojstva (2001) se mu je Zgodovinsko društvo Ormož oddolžilo s postavitvijo priložnostne razstave in odkritjem spominske plošče na župnišču v Grabah, v župniji Središče ob Dravi.

Zanamcem naj ostane v večnem in blagem spominu!

Ormoški zdravnik dr. Anton Hrovat

Prispevek prikazuje delo in življenje ormoškega zdravnika dr. Antona Hrovata, ki je s svojim delom in vzgledom deloval na vzhodnem robu slovenskega ozemlja in postal pionir abdominalne kirurgije.

Ključne besede: dr. Anton Hrovat, Ormož, abdominalna kirurgija.

Anton Hrovat se je rodil 13. 1. 1886 v zaselku Orehek v Šmarju pri Jelšah, posestniku in kmetu Martinu Hrovatu (1856–1917) in Mariji (roj. Šalamon, 1862–1905). V zakonu se je rodilo veliko otrok, štirje so umrli še kot dojenčki in hčerka v 23. letu, otroštvo je preživelo šest sinov, med katerimi je bil Anton tretji. Mama je mlada umrla, zato se je oče Martin poročil z Barbaro, roj. Pezdevšek, s katero je imel še tri hčerke. Po poroki se je preselil v hišo na zahodno stran vasi, ki je bila verjetno dokupljena in je dotlej služila kot zidanica oz. hiša za oskrbnike, doma pa je prepustil gospodarjenje najstarejšemu sinu Jožetu. Kmetija je bila dobro stoječa, ob takrat samooskrbnih pridelkih je bil v posesti še vinograd. Prekupčeval je tudi z živino. Sinovi so se odselili in osamosvojili, za univerzitetni študij se je odločil le Anton. Šolanje mu je najbrž omogočil oče.

Anton je osnovno šolo obiskoval v Šmarju, v Celju in Mariboru gimnazijo, zatem je šel na študij medicine v Gradec, kjer je promoviral 27. 6. 1913. Pred vojno je bil leta 1910 eno leto medicinec prostovoljec v Gradcu v 7. pešpolku, asistenčni zdravnik pri sanitetni koloni 41. divizije, nato v bosansko hercegovskem polku v Lebringu.

Leta 1916 je zbolel za pegavico in bil s fronte umaknjen. Leta 1917 je bil imenovan za višjega

zdravnika (šef zdravnik) v vojni bolnici v Knittenfeldu. V letih 1918/19 je bil v italijanskem ujetništvu, nato je bil sprejet v vojsko kraljevine SHS, kjer je leta 1919 postal sanitetni kapetan s kraljevim ukazom. Zdravniški staž je opravil v javni bolnici v Mariboru na internem in kirurškem oddelku. Po koncu prve vojne je bil zdravnik v begunskem taborišču v Strnišču pri Ptuj, nato pa praktični zdravnik v Ormožu. 28. 6. 1919 je bil imenovan za ordinarija zasebne bolnišnice križniškega reda v Ormožu. Piše, da je »iz malih začetkov dvignil bolnico do precejšnje frekventacije in dobrega glasu«. Ob tem pa je bil še okrožni zdravnik za okrožje Ormož.

Leta 1918 se je v Ormožu poročil s Primo, rojeno Majcen iz Lehna na Pohorju. Rodila sta se mu otroka, Branko (1919–1994) in Zdenka (1921–2003), poročena Erlih. Oba sta postala zdravnika: Branko internist v Zdravstvenem domu v Mariboru, Zdenka pa kirurginja v Zagrebu. Ob izbruhu druge svetovne vojne mu je bilo ponujeno delo v Nemčiji, kar je odklonil in se podal zdraviti ljudi v izgnanstvo na Hrvaškem. Tja se je preselila vsa družina. Pri delu sta mu pomagala otroka, ki sta začela študirati medicino.

Anton je po izročilu družinskega spomina pogosto z brati obiskoval očetovo drugo družino, kjer pa so imeli tri mlajše sestre, ki so brate zelo občudovale. Pogosto so prihajali v rojstno vas, sploh pa vsako leto k očetu na praznik velike maše 15. avgusta ali pa naslednji dan, 16. avgusta, ko so romali k sv. Roku, baročni cerkvi na hribu nad Šmarjem. Ker so bili vpoklicani k vojakom v cesarsko vojsko, je dobil njihov oče posebno priznanje. Da je šest bratov znalo ubrano skupaj zapeti, je bilo tudi pomembno izročilo družine.

¹⁹⁷ Dr. Franc Smole, prof. defektolog, Maribor.

Križniška bolnišnica v Ormožu

24. aprila 1898 je bila v Ormožu ustanovljena bolnica nemškega križniškega viteškega reda Kaiser Franz Josef Spital, Bolnišnica cesarja Franca Jožefa. Ustanovljena je bila na čast 50-letnega vladarskega jubileja cesarja F. Jožefa I. Lavantinski škof Mihael Napotnik je s slovesno mašo uvedel njeno odprtje. Prisotni so bili visoki mojster križniškega reda in visoki posvetni in cerkveni dostojanstveniki. Bolnišnica je bila urejena za 32 postelj. Bolnike so oskrbovale bolniške sestre nemškega viteškega reda iz Brež na Koroškem. V Ormožu so ustanovile redovno hišo in se ukvarjale tudi z ekonomijo bolnice. Namenjena je bila predvsem bolnikom tostran in onstran Drave, kjer je imel križniški red obširna posestva okoli Ormoža in Ljutomera. Prvi zdravnik v bolnišnici je bil dr. Alojz Heiss, ki ga je leta 1919 nasledil dr. Hrovat. Iz kronike izvemo, da je bil izreden kirurg. Leta 1929 je npr. bolnica oskrbovala 1103 bolnike, od teh jih je umrlo 18. Dr. Hrovat je omenjenega leta opravil 773 operacij.

Bolnica se je ves čas vzdrževala sama s pomočjo križniškega reda, ki je npr. za leto 1929 prispeval 108 595 din. Nemški okupator je dr. Hrovata leta 1941 izgnal na Hrvaško in bolnišnica je bila nacionalizirana (Krankenhaus in Friedau, 1941–1945). Imela je kirurški oddelek ter ambulantno. Po letu 1945 so uredili porodni oddelek. Z leti so število postelj povečevali. Med vojno je bil zdravnik v bolnišnici dr. Alfred Heiss, leta 1946 pa dr. Karol Praunseis, ki je tam ostal do leta 1948. Bolnišnico je nato vlada LRS nacionalizirala in ukinila in kasneje preuredila v Bolnico za TBC in pljučne bolezni Ormož. Kronika z obžalovanjem pripomni, da je vlada to storila brez odloka. Ljudje so organizirali množične proteste. Kljub posredovanju mestnih oblasti se je z ukinitvijo strinjal tudi minister dr. Avčin. Poslopja in posestvo, ki so ga sestre pridobile, je država nacionalizirala, sestre pa razporedila drugam. Inventar je bil raznešen, bolnišnični inventar z instrumenti in oprema pa oddana v bolnišnico Ptuj. V prvi polovici 60 let

je upadlo število pljučnih bolnikov in bolnica se je preoblikovala v psihiatrični oddelek Splošne bolnišnice dr. J. Potrča Ptuj. Leta 1990 je oddelek postal samostojna Psihiatrična bolnišnica pod vodstvom dr. Marijana Pregla.

Delo dr. Antona Hrovata

Dr. Anton Hrovat si je s strokovnim delom in spoštljivim odnosom do ljudi in bolnikov pridobil velik ugled. Leta 1933 je bil izvoljen v mestni občinski odbor v Ormožu in postal župan. Tu je ostal le dve leti, ker so ugotovili, da zaradi kolizije funkcij te ne sme več opravljati: ne hkrati kot izvoljeni predstavnik komune in kot pooblaščen banovinski zdravnik. Kot kmečki sin, ki je poznal razmere in potrebe ljudi, je bil pravi ljudski zdravnik.

10. oktobra 1934 je zapisan njegov ganljivi govor, ki ga je imel kot ormoški župan ob komemoraciji v spomin na umorjenega kralja Aleksandra I. Kot vojak je podrobno spoznal hirajočo kraljevino, ki ni imela posluha za slovenski narod, zato je bil poln upanja na novo državo, ki se pa tudi ni posebej izkazala s čutom za posamezna združena slovanska »plemena«.

O njem zapišejo, da je kot kirurg izjemnega znanja v svojem času dvignil bolnišnico na zavidljivo raven. Slovel je zlasti po abdominalnih operacijah. Zapišejo celo, da je bil »eden od prvih kirurgov na svetu, ki je operiral nepretrgoma od 6. zjutraj do dveh popoldan«. Pri njem so iskali pomoč bolniki iz vse Slovenije in zamejstva. Sam zapiše, da »čeprav ni specialist, obvlada dobro razne panoge kirurgije, ginekologije in operativnega porodništva«. S posebno ljubeznijo je v preostanku časa negoval svoj vinograd na Kogu, ki si ga je po povratku iz izgnanstva prisvojil njegov vinogradniški pomočnik – viničar. Odvzeli so mu tudi lastni avtomobil. To ga je po odisejadi in trpljenju v izgnanstvu, kjer je bil z družino, zelo potrla. In to kljub temu, da je opravljal zdravniško službo na Hrvaškem, v partizanih.

Za še bolj slikovit in preprost opis odnosa do pacientov in bolnikov povzemam zapis ormoškega rojaka Zorka Vičarja, ki je raziskoval svoje korenine in pri tem omenil dr. Hrovata.

Justina je na začetku 30-ih let hudo zbolela na črevesju. Izgubila je lase, shujšala je do kosti, sorodniki je niso več poznali, župnik jo je že spovedal. Zdravila se je v bolnici v Ormožu pri doktorju Hrovatu. Ali jo je rešila njena trdoživost ali doktor, se ne ve gotovo. Bila je ena prvih, ki je po čudežu prebolela to bolezen in doktor Hrovat je postal evropsko poznan – k njemu so baje hodili zdravniki iz cele Evrope. Justina je po tej bolezni živela še skoraj 60 let. Doktor Hrovat ji je zaradi »čudežnega« preživetja znižal stroške bolnice za polovico. Zdravila se je v bolnišnici križniškega reda, za bolnike so lepo skrbele sestre križniškega reda. Tam je, poleg dr. Antona Hrovata, deloval tudi dr. Rosina. Po drugi vojni so odlično bolnišnico žal ukinili, oprema je šla na jug, v Ormožu pa so prečudovito zgradbo križniške bolnice novi oblastniki nacionalizirali in namenili ljudem z duševnimi težavami in alkoholikom. Če v Slovenskih goricah danes omeniš, da si iz Ormoža, se vsi takoj namuzajo in pomenljivo nasmejijo. Dr. Antona Hrovata se da videti na zvočnem filmu o Ormožu (1935),

ki ga je dal posneti dr. Otmar Majerič. Majerič je v Ormožu leta 1932 ustanovil prvo kopališče in zelo znano zdravilišče na Dravi. Po vojni je moral zapustiti domovino in je umrl v New Yorku, v ZDA. Dr. Anton Hrovat je svoje delo in življenje žrtvoval za dobrobit stroke, pacientov – ni razlikoval med bogatimi in preprostimi ljudmi. Tako je tudi ozdravil kmečkega fanta, ki ga je ugriznil pes, okužen s steklino. Fanta je sam vozil v Celje na injekcije. Še danes srečaš ljudi, ki so poznali dr. Hrovata in vsi ga hvalijo kot čudodelca.

Še en spominski utrinek na dr. Hrovata izpod peresa Danice Ozvaldič v spominskem zapisu Krojenje tišine (Mohorjeva družba, 2022, str. 28).

Povedali so ti, da te peljejo k zdravniku in to je najbrž to. Rekli so ti, da ne bo nič hudega in, zanimivo, to te je zelo prestrašilo, saj pred tem o zdravniku nisi imel slabih misli. Doktor Hrovat v Ormožu je bil atekov prijatelj in prijazen gospod. Mamika pravi, da je Cirila rešil smrti, ko je zbolel za pljučnico. A tebi, kot je rekel, ne more pomagati. Prav on je svetoval, da moraš v mesto. K specialistu.

Sklepne misli

Zgodba dr. Antona Hrovata je zgodba samoniklega in nadarjenega zdravnika, ki je s svojim delom in vzgledom deloval na vzhodnem robu slovenskega ozemlja in postal pionir abdominalne kirurgije. Temu mnenju se pridružuje tudi upokojeni zdravnik, kirurg dr. France Grandovec iz UKC Maribor. Ves križniški arhiv je bil najbrž že v začetku okupacije Jugoslavije odpeljan na Dunaj, kjer je sedež križniškega reda, kot se red v Sloveniji uradno imenuje. Tam je hranjena vsa strokovna in upravna dokumentacija bolnišnice. Pri strokovnem vrednotenju njegovega dela bi seveda morali povabiti zdravstveno stroko. Ob tem pa je seveda škoda, da njegovo delo ni imelo poročevalca in zapisovalca, ki bi lahko to že takrat opravil neposredno. Njegov čas od prve do druge svetovne vojne in po njej, ko je moral v tem vrtincu opraviti svoj življenjski vek, menjati tri države, ob brisanju spomina in dokumentov ni bil naklonjen biografijam. Ob dvakratni nacionalizaciji in po dvakratnih zaplembah imetja! Paradoksalno je, kako sta oba, tako dr. Hrovat kot njegov mlajši kolega dr. Majerič, v istem okolju in mestu postala kljub pionirskemu delu nezaželeni, eden celo preganjen.

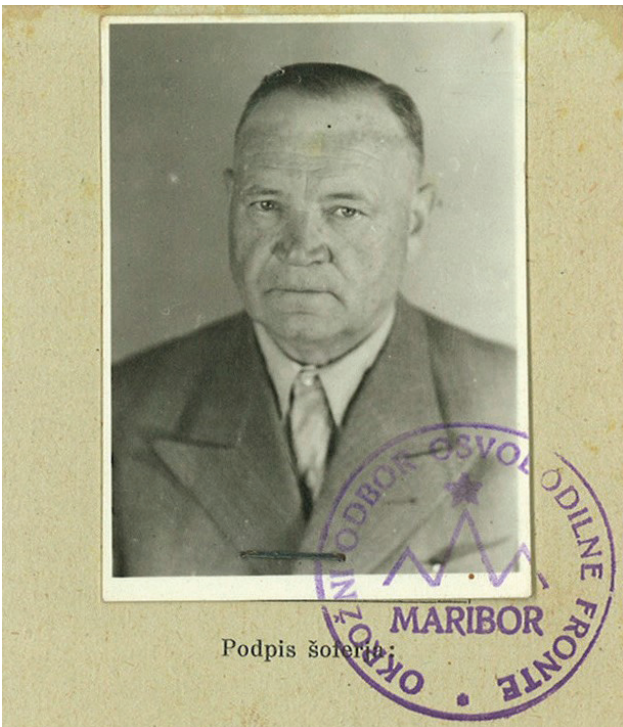
Dr. Anton Hrovat je umrl 3. 9. 1948 v Ormožu, pokopan je na mariborskem pokopališču na Pobrežju.

Rojstna vas Orehek, prva hiša desno je rojstna hiša dr. Hrovata, foto: Irena Mikola.

Odbor mestne občine Ormož leta 1933.
Dr. Hrovat spredaj v sredini.

Podpis šoferski

Iz šoferskega dovoljenja.

Dr. Anton A. Hrovat, ordinarij bolnišnice Ormoškega
peša in kavalarijskega zdravnika v Ormožu.
Curriculum educationis.

Po promociji na graški univerzi dne 27. 11. 1913
sem prejel kot sekundarni zdravnik v habsburški kraljevi
bolnici, najprej na medicinskem oddelku (primarij dr. Filipov)
skoraj 3 mesece, nato do postopne na kirurškem oddelku
(primarij dr. Thelmann), kjer se je takrat pričela tudi osnova
nisme, ginekološke, dermatološke in polne bolnišnice. Vprašani
vojne sem bil pridružen kot tatalnični zdravnik 7. pešpolka,
koncem oktobra 1914, sem prišel v habsburško bolnico
(kirurški oddelki), kjer sem opravljal službo do konca leta 1914.
Nato sem bil pridružen kot kirurški sanitarni koloni 41. korpusne
divizije do oktobra za pešpolka v februarju 1916. Ker sem bil
po tej bolnišnici naposleden za fronto, sem od maja 1916. opravljal
zdravniško službo v tabornem zdravniškim oddelku, najprej pri bojnem
polku 11. I., pozneje kot sanitarni pomočnik pri bojnem oddelku.
7. julija 1917. sem postal spremljeval na fronto in sem bil skoraj
3 mesece na kirurškem oddelku vojarske bolnice v Krištofgradu
(Komendant profesor dr. Witzke); nato sem bil na fronti kot
sanitarni pomočnik bolnišnice, pozneje kot sanitarni polk 118, kjer
sem najprej vojaški bolnišnični pomočnik pri sanitarni. Bol. 4. 11. 1918
do 26. 11. 1918 sem bil v italijanskem vojniškim oddelku. Bol. 19. 11. 1918
sem bil zdravnik v bojnem tabornem sanitarnem oddelku pri
11. polku. Bol. 11. 11. 1919 sem ordinarij bolnice Ormoškega peša in
kavalarijskega zdravnika v Ormožu. To mesto zdravnik sem dosegel bolnišnico do prenehanja
fronturne in domače službe.

Od leta sem zdravnik, sem se predvsem ukvarjal v kirurgiji,
kjer sem dosegel precejšnjo znanost in izkušnjo, tako da
vsemu semu o priložnosti postati glavni kirurški operacije.

Črna prava spazijalci, obvladani soto razno panogo kirurgije,
ginekologije in pediatrije v vseh oddelkih.

Vprašani post. zdravniški, da se osredotoči na posebno pomoč.

Ormož, 19. 11. 31.

Curriculum educationis,
lastnoročni zapis o šolanju (1931).

Družina dr. Hrovata. Med staršema sta otroka
Zdenka in Branko.

Dr. Hrovat v svojem vinogradu na Kogu.

Diploma dunajske univerze.

Družinski nagrobnik na mariborskem pokopališču.

Vojak kraljevine SHS.

Literatura, viri

- Arhiv potomcev družine Hrovat.
- *Iz zgodovine za prihodnost, Razvoj psihiatrične zdravstvene nege v Sloveniji, 30 let strokovne sekcije*. V: Zgodovina psihiatrične bolnišnice Ormož, 1999, 159.
- Ormož skozi stoletja IV, Ormož, 1993.
- Zvonka Zupančič Slavec, *Sanatorij dr. Otmarja Majeriča v Preddvoru*. ISIS, november 2023, str. 64–66.
- Zdenka Plejnshek, *Politično dogajanje v Ormožu in okolici med leti 1918 in 1941*. V: Zgodovinski zapisi, Zgodovinsko društvo Ormož, 2004, str. 13.

Arhivski vir

- SI_ZAP/0070; rokopisna zbirka R-68, Kronika mesta Ormož.

Spletni vir

- http://www2.arnes.si/~gljsentvid10/oseb_stran/dru_drevo_vicar_zorko.html [8. 8. 2024]

Glas prleškega klopotca

Vsem, ki jih pot med poznim poletjem in zgodnjo jesenjo popelje med vinorodne griče Slovenskih goric, se prikažejo izjemni in slikoviti pogledi z goricami in vinsko trto. Srečujejo pa se tudi s posebno leseno mehansko napravo na visokem lesenem drogu, imenovano klopotec. Lesena vetrnica za odganjanje ptičev, ki se oglašča s pomočjo vetra, je simbol vinske dežele. Njegov prvotni namen je bil v odganjanju ptic, divjadi in domače perjadi, ki so v času zorenja zobale grozdne jagode. Predstavlja sinonim za čas zorenja grozdja in bližajočo se trgatavo ter daje s svojo pojavo in glasom čudovito podobo krajine. S klopotanjem klip-klap, klip-klop naznanja prihod jeseni, poslavljanje toplega in sončnega poletja in je vizualna zvočna posebnost posameznih vinorodnih območij.

Ključne besede: Prlekija, klopotec, prleški, haloški, vetrnice, izdelovanje, drog, postavljanje, sestavni deli

Uvod

Občina Ormož leži v severovzhodni Sloveniji in je del Prlekije, pokrajine med Muro in Dravo. Mestno naselje Ormož se razteza pod obronki

Slovenskih goric, na naravni terasi nad reko Dravo, po kateri poteka meja s sosednjo državo Hrvaško. Zanimivost območja je med ostalim ormoška vinska turistična cesta,¹⁹⁹ ob kateri uspevajo in zorijo žlahtne vinske trte. Bogata vinorodna tradicija se prepleta s tukajšnjimi kulinaricnimi doživetji, čudovito naravo, sprehodi in spoznavanjem dediščine in tukajšnje tradicije nasploh.

Ormoško območje je območje gričevnatega, deloma tudi ravninskega sveta. Slovensko-goriški razloženi zaselki se razprostirajo po slemenih vrhov, vpeti so med vinograde, sadovnjake, polja in listnate gozdove. Na območju ormoških goric so se ponekod uspele ohraniti tradicionalne oblike kmečke arhitekture in posamezni etnografsko zanimivi spomeniki, npr. kapele, znamenja, kmečke hiše, klopotci, klečaje.²⁰⁰ Iz gričevnatih Slovenskih goric se kažejo prečudoviti pogledi na ravninski panonski svet. Ohranjeni so posamezni stari običaji in posebnosti, ki prav tako simbolizirajo tukajšnje območje in domačine. Med šegami je bilo v preteklosti na območju Slovenskih goric veliko starih običajev ob rojstvu, poroki, smrti, pa tudi ob delu in opravljanju verskih obredov,

198 Nevenka Korpič, kustosinja, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož.

199 Ormoška vinska cesta: vinorodno območje ob Ormoški vinski cesti se razteza v dveh krakih. Prvi se začne v Ormožu oz. na Dobravi in vodi preko Kogla in Strezetine na Runeč, od tam pa skozi Žvab do Pršetincev. Nato nadaljuje pot preko Koračiškega vrha, čez Senik, Sodinski Vrh in Drakšl k Veliki Nedelji. Ta krak je dolg okrog 30 km. Drugi krak vinske ceste se vije iz Podgorcev na Cvetkovski Vrh in preko doline Bresnice na Zamušanski Vrh. Dolg je okoli 10 km in se navezuje na Jeruzalemsko vinsko cesto. Na njej lahko obiskovalci obišejo številne vinarje in okusite različna vina, med katerimi izstopa tradicionalna sorta šipon. Dostopno na: <https://www.jeruzalem-slovenija.si/> [21. 10. 2024].

200 Klečaje so vinske kleti, zidanice na območju Slovenskih goric. Izvirajo iz 18. in 19. stoletja. Bile so brez oken in grajene iz obtesanih hrastovih, bukovih, smrekovih ali topolovih brun. Zunaj in znotraj so bile ometane z ilovico, ki so jo premešali z narezano slamo, s plevami in z vodo ter prebeljene z apnom. Njihove strehe so bile krite z rženo slamo, tla pa nabita z ilovico. Opremljene so bile s prešo in sodi; služile so tudi shranjevanju vinogradniškega posodja in orodja. Na podstrešju so bili običajno shranjeni koli, slama in seno. Klečaje so imele dvojna vrata; notranja so bila masivna, izdelana iz plohov ali enega kosa hrastovega lesa, zunanja pa mrežasta, narejena iz letev. V jeseni, ko je mošt vrel, so notranja vrata odprli in s tem omogočili dotok zraka skozi mrežasta vrata. Težka lesena vrata so zaklepali z velikimi ključi, mrežasta pa z obešanko. Tovrstna stavbna dediščina danes žal izginja, saj so ohranjene le še redke klečaje na območju Žvaba, Runča, Šardinj, Vičancev in Male Vasi.

Izvor izraza je nejasen. Nekateri menijo, da ime izvira iz načina gradnje (izgledalo je, kot da bi klečale v zemlji), drugi, da je povezano z velikimi ključi, s katerimi so jih zaklepali, tretji jih povezujejo s kletjo. Op. avtorice.

ki so bili povezani z vinom.

Vinogradništvo je bilo na tem območju že od nekdanj pomembna gospodarska panoga, vino pa pomemben dejavnik podeželskega vsakdana. Prvenstveno kot pijača in okrepčilo, če že ne kot hrana, po drugi stani pa kot vezivo družabnega življenja. Mnogim je vino predstavljalo tudi vir zaslužka, t. im. viničarjem pa celo neposredno preživetje. Kot najrevnejši podeželski sloj so obdelovali tudi vinograde, v zameno za opravljeno delo pa so smeli z družino prebivati nad vinsko kletjo. Žal je viničarskim družinam poleg pomanjkanja, trpljenja in odrekovanja pogosto pretilo tudi tveganje prevelike utehe v pijači.

Kontinentalno panonsko podnebje je omogočilo, da je to območje postalo območje usmerjenega vinogradništva, intenzivnega poljedelstva in sadjarstva. Zmerno celinsko podnebje pa je med ostalimi dejavniki poskrbelo tudi za čudovit vonj zorečega sadja in vrhunsko vino.

Začetki vinogradništva na ormoškem območju

Na območju Slovenskih goric lahko pripišemo začetke vinogradništva priseljenim Keltom, s čimer so nato to nadaljevali ob zavzetju Panonije Rimljani v začetku 1. stoletja n. št. Tako je tudi žlahtna vinska trta dobila domovinsko pravico na ozemlju med Dravo in Muro, ki je pripadalo Panoniji.²⁰¹ Ko so naši kraji postali obmejna marka nemškega cesarstva, so nemški vladarji okoli leta

Hum. Razglednica poslana 24. 9. 1912.
PMPO, enota Ormož.

864 podelili velika posestva okrog Ljutomera, Radgone in Ptuja solnograškim nadškofom. Pisni viri vinogradništvo prvič omenjajo v 2. polovici 9. stoletja. Okoli leta 907 so prišli kraji Ormoško-ljutomerskih goric pod oblast Madžarov, ki so jih obdržali vse do leta 1199. Po zmagi nad Madžari istega leta je Friderik III. Ptujski prepustil ta svet nemškemu viteškemu redu s sedežem pri Veliki Nedelji, ki je večal svojo posest. Komenda Velika Nedelja je imela na območju Ljutomersko-ormoških goric vinogradniška posestva skrbno

Klopotec. Okolice Ormoža, prva polovica 20. stoletja.
Foto: Rudolf Rakuša. PMPO, enota Ormož.

Trgatev v Jeruzalemskih goricah, 1961. Dostopno na: <https://www.vecer.com/trgatev-v-jeruzalemu-1961-4-6982b4-640.jpg>.

²⁰¹ Doberšek, 1986, str. 9.

obdelana, vinogradništvo pa je bila zelo donosna panoga.²⁰²

Konec srednjega veka pomeni tudi upadanje vinogradništva na območjih, kjer zanj ni bilo primernih klimatskih in naravnih razmer. Prvo obdobje intenzivnega razvoja vinogradništva lahko postavimo v obdobje med 16. in 18. stoletjem.²⁰³ Ker se je cena vina močno dvigovala, so ponekod začeli trto saditi v takšnem obsegu, da je začela celo škodovati drugim kulturam. Novi obdelovalni načini, uvajanje novih trtnih sort in novi načini kletarjenja so se začeli uvajati na prehodu iz 18. v 19. stoletje.

V starih zapisih iz 18. stoletja se npr. na Kogu pojavljajo naslednje sorte vinske trte: belina, pošipavec, topolina, zelenika, javor, muškatelec, pikolit, španska modrina, rainfol, vranek, kavčina, gaisdutteln in zieweben. Na prelomu 19. stoletja se tam med najbolj razširjenimi omenjajo plavec, rdečkasta žlahtnina, traminec, belina, pošipavec, laška graševina, silvanec, muškat, kraljevina in redka sorta veltlinec.²⁰⁴ Lastniki ormoškega gradu in nemški viteški red, kot središče ormoškega gospodstva, so imeli v fevdalni lasti obsežno vinogradniško posest v vzhodnih Slovenskih goricah od Sloma in Podgorcev do Koga in Jastrebcev.²⁰⁵ Vsakokratnemu lastniku ormoškega gradu so morali letno po trgatvi oddati določeno količino vinskega mošta ali vina, ne glede na letino in dejanski pridelek. Ta dajatev – gornina ali vinska desetina je bila zapisana v registrih vinske desetine.²⁰⁶ Omenjene vinograde so lahko izkoriščali tudi kmetje, ki niso bili podložniki ormoške graščine in ormoški meščani, središki tržani, meščani iz raznih mest, pa tudi svobodni ljudje.

Leta 1841 je Kmetijska družba v Gradcu izdala knjigo Sistematična klasifikacija in opis trtnih sort vojvodine Štajerske in leta 1855 njen dodatek.²⁰⁷ V knjigi so za področje Slovenskih goric kot najboljša bela vina navedene sorte šipon, renski rizling, traminec. Za dobro, večinoma močno vino je naveden laški rizling. Za srednja lahka so navedene sorte silvanec, žlahtnina in belin. Kot najboljša rdeča vina sta navedeni sorti modri burgundec in modra kavka, za precej dobra rdeča vina pa modra portugalka in modri vranek.²⁰⁸ Na dunajski vinski razstavi leta 1857 so vina iz Ormoža dobila najvišja priznanja, kar kaže na takratno kakovost tukajšnjega vina.²⁰⁹

K transportu tukajšnjega vina je imela pomembno vlogo tudi železnica. Trsna uš, ki se je pojavila leta 1893, je na vinorodnih območjih naredila ogromno škode in uničila celotne nasade vinske trte.²¹⁰ Kot edino sredstvo za rešitev vinogradništva se je pokazalo sajenje zoper trsno uš odpornih trt na ameriški podlagi in njihovo požlahtnjenje z evropskimi sortami. Za obnovo vinogradov so ustanavljali trsnice in posebne vinarske zadruge (v Ormožu leta 1898).²¹¹ Prva obnova v naših krajih se je izvedla do leta 1910. Do prve svetovne vojne je bil obnovljen velik del vinogradov.

Leta 1891 je ormoški notar dr. Ivan Geršak ustanovil Vinorejsko društvo za ormoški okraj, da »vsestransko pospešuje vinogradništvo in kletarstvo v ormoškem okraju.«²¹² Leta 1893 je društvo kupilo na Stanovnu vinogradno posestvo z viničarijo v velikosti 5 ha, kjer je uredilo matičnjak, trsnico in vzoren vinograd. V njem so preizkušali podlage in sorte,

202 Zupanič, 1969, str. 22.

203 Vodnik po Slovenskih vinorodnih okoliših, 1994, str. 188.

204 Luskovič, 2009, str. 171.

205 Vodnik po Slovenskih vinorodnih okoliših, 1994, str. 188.

206 Zupanič, 1969, str. 33.

207 Zupanič, 1969, str. 79.

208 Zgodovina vinogradništva Slovenskih goric, str. 80.

209 Vodnik po slovenskih vinorodnih okoliših, str. 12.

210 Zupanič, 1969, str. 104.

211 Vodnik po slovenskih vinorodnih okoliših, str. 12.

212 Zupanič, 1969, str. 110.

prirejali ogleda, demonstracije in predavanja za vinogradnike in šolsko mladino. Geršak je začel priporočati za gojenje samorodnico šmarnico/noah, ki jo je gojil v svojem vinogradu v Litmerku od leta 1885.²¹³

Težke razmere gospodarjenja, predvsem v obdobju nekdanje Kraljevine Jugoslavije, so privedle do tega, da so kmetje veliko sadili samorodnico (šmarnico), ki je ni bilo treba negovati in škropiti, kmetje pa so se lahko posvečali drugim donosnejšim opravilom. Seveda je bilo vino slabo in ob čezmernem uživanju tudi škodljivo. Obdobje po drugi vojni je prineslo vrsto sprememb na področju pridelave in predelave grozdja. Ustanovili so

Kog. Risba. Šolska kronika osemletne Osnovne šole Kog, 1948.
Hrani: OŠ Miklavž pri Ormožu, podružnica Kog.

Kombinat Jeruzalem Ormož, leta 1967 odprli ormoško klet, na državni ravni pa so uredili vinsko zakonodajo.^{214 215}

Zgodovina klopotca

Človek je že v preteklosti svojemu pridelku in vinogradu posvečal posebno pozornost. Največjo nadlogo v času zorenja grozdja so

predstavljali ptice, divjad in domača perjad ter nepridipravi. Za odganjanje živali so izvajali hrup in ropot. Prve omembe naprave, ki spominja na klopotec, so se pojavile že v Svetem pismu. Hišni gospodar naj bi zasadil vinograd, ga obdal z ograjo, izkopal v njem stiskalnico in sezidal stolp, ki je služil za stražo grozdja.²¹⁶ Tudi rimski pesnik Vergil v pesnitvi *Bukolika* in *Georgika*, ki jo je napisal leta 36 pr. n. št., govori o tej napravi. Vergil svetuje, da je treba vinograd 3–4-krat na leto prekopati, z narobe obrnjeno motiko pa nenehno razbijati grude zemlje in tako odganjali ptice, da ne bi »požrle« letine.²¹⁷ Bolj podrobno je skrb za vinsko trto in odganjanje ptičev iz vinogradov zapisana konec 17. stoletja v nemški knjigi *Georgica curiosa aucta* (Nurnberg, 1695), kjer je tudi prva upodobitev našemu klopotcu podobne naprave.²¹⁸ Najstarejša upodobitev klopotca je s konca 16. ali začetka 17. stoletja iz Nemčije, iz sadovnjaka, kjer je bil namenjen za preganjanje ptičev s sadnega drevja.²¹⁹ Po videzu pa se razlikuje od klopotcev v severovzhodni Sloveniji.²²⁰

Trgatev v Jeruzalemskih gorica, 1961.

V pisnih virih je zaslediti, da so že v 17. stoletju

213 Geršak, 1902, str.44.

214 Vodnik po slovenskih vinorodnih okoliših, str. 185.

215 Dostopno na: <https://www.vecer.com/trgatev-v-jeruzalemu-1961-4-6982b4-640.jpg>.

216 Korade, 2009, str. 16. Drago Korade je avtor razstave (2002) in publikacije o Klopotcu (2009).

217 Dostopno na: <https://vagabundo.si/klopotec-njegov-nastanek-in-tradicija-na-ptujskem/> [16. 10. 2024].

218 Dostopno na: <https://vagabundo.si/klopotec-njegov-nastanek-in-tradicija-na-ptujskem/> [16. 10. 2024].

219 Dostopno na: <https://www.finance.si/finance/klopotci-se-pojejo/a/8348071> [17. 10. 2024].

220 Štajerski vinogradniki in trgovci so namreč v tem času vozili vino vse do Bavarske, zato je mogoče, da so idejo o klopotcu k nam prinesli od tam, lahko pa je bila smer tudi obratna.

Dostopno na: ResearchGate <https://www.researchgate.net/publication/links> [17. 10. 2024].

najemali posebne čuvaje vinogradov, na našem območju so bili to ovtarji.²²¹ Klopotec so uporabljali tudi na njivah, v vinograde pa se po pisnih virih za stalno preseli nekje proti koncu 18. stoletja. Posamezni etnologi trdijo, da je klopotec izvirna slovenska naprava. Strokovno je klopotec prvi raziskal Franjo Baš, ki je leta 1928 zapisal tezo, da so naši mlini na veter nastali po vzoru klopotcev, zato naj bi bili na teh območjih tudi najbolj razširjeni. Meni, da je značilen za Slovenijo in je avtohton izdelek vzhodnoštajerske pokrajine. Poznan naj bi bil že na prehodu iz 15. v 16. stoletje, saj je bil »en kovinski podstavek za mlin na veter« omenjen že leta 1525 na gradu Vurberk.²²² Na žitnih poljih so se pojavili leta 1750 in nato po letu 1770 med vinogradi z nalogo, da bi iz vinogradov podili ptice, vrabce in skorce, ki so zobali grozdje in delali škodo v goricah. Po nekaterih starih vražah naj bi klopotec odganjal iz grozdja tudi kače. Povsem možno je, da so klopotec na nemška območja prenesli prav iz naših krajev.²²³

Izvor klopotca je proučeval tudi strokovnjak za varstvo narave in naravne dediščine Mirko Šoštarič (1920–1999), prvi poklicni

naravovarstvenik v Mariboru in v severovzhodni Sloveniji. Po njegovih raziskavah je klopotec zanesljivo slovenska iznajdba.²²⁴ To je podkrepil s podatkom, da so tudi Avstrijci obdržali slovensko ime, ko so sprejeli to ptičje ropotajoče strašilo. Imenu so dodali le nekaj svojih črk (mi imamo klopotec, oni »klapotez«).

Znan nemški etnolog, prof. dr. Leopold Kretzenbacher, ki je raziskoval tudi v Sloveniji, je leta 1975 v knjižici Windradel zapisal, da je klopotec poseben pokrajinski simbol spodnještajerskih vinskih gor in bi lahko njegov nastanek pri nas postavili že na konec 15. stoletja.²²⁵

Prej omenjeni poznavalec prleških štirikrilnih klopotcev Mirko Šoštarič²²⁶ je še navajal, da je v »Prlekiji trikrat naletel na klopotcu podobne različice, ki nimajo blaje ali maclekov, pač pa so pribiti na strešni strop in odganjajo s podstrešja miši, če pa je soha segala od strehe do kleti, pa iz kleti podgane.«²²⁷

Ime klopotec se v slovenskem jeziku prvič omenja leta 1797, v 23. kitici pesmi Klagovanje enega vincerla (Tolžba enega vincerla per

221 Ovtar je bila oseba, ki je predstavljala varuha, čuvaja goric (vinogradov), sadovnjakov in polj od 19. do prve polovice 20. stoletja na območju osrednjih Slovenskih gor, v vzhodnih obronkih Pohorja po severni meji do Radgonskih gor ter južneje vse do Ptuja. Ovtarjeva služba je trajala od 15. avgusta pa vse do 15. novembra ali mogoče še dlje; za opravljanje dela je moral imeti ovtar pisno dovoljenje posestnikov zemljišč in soglasje občine. Vsak ovtar je moral pri tem upoštevati, da je dobil čim več privoljenj in da so si bili ti medsebojno blizu, po možnosti celo sosedje. Prihodnji ovtar je moral najprej vložiti prošnjo na občino, ki je primerne kandidata nato izbrala. Vsi izbrani kandidati so bili poklicani na sodnijo, kjer so morali priseči, da bodo službo vestno opravljali z rednimi obhodi in da ne bodo zamolčali nobenega krivca ali tatu. Vse površine, ki so mu bili zaupane, je moral obhoditi 2-krat na dan, podnevi in ponoči. Z lesenimi ragljami, s streljanjem ali kako drugače so izvajali hrup, postavljali vetrna kolesa, na veje obešali mrtve ptiče ... Gospodarji so bili glede zovanja grozdja zelo strogi. Marsikateri viničar je bil za rabutanje kaznovan z odpovedjo stanovanja. Pri hiši, ki ga je najela, se je moral obvezno oglasiti. Čuvaji ovtarji so se prehranjevali le priložnostno pri najemniku, prenočevali so v utah ali pod drevesi. Za klobukom so nosili šopek. Približna površina, ki jo je lahko čuval posameznik, je bila 3 hektarje. Posebno vestno so morali opravljati delo ob dnevih romanj. Romarji so se na božji poti pogosto ustavljali pri sadovnjakih, da si bi nabrali sadje. Kot znak svoje veljave in kot orožje so nosili ovtarsko palico, vrezano iz hruskove veje, bila je podobna primitivni helebaridi s kovinsko konico. Grče so bile okrašene z medeninastimi žeblički. Palico je ovtar nosil na rami, podobno kot puško. Palica je bila občinska last in se je tam po opravljeni nalogi tudi hranila. Dostopno na: <https://visitgorice.si/spoznajte-ovtarja-varuha-slovenskih-goric/> [21. 10. 2024].

222 Dostopno na: ResearchGate <https://www.researchgate.net/publication/links> [17. 10. 2024].

223 Korade, 2009, str. 17.

224 Dostopno na: [https://www.dlib.si/results/?query=%27srel%3dTednik+\(Ptuj\)%27&pageSize=25&fyear=1996](https://www.dlib.si/results/?query=%27srel%3dTednik+(Ptuj)%27&pageSize=25&fyear=1996) [16. 10. 2024].

225 Po mnenju dr. Kretzenbacherja so ga avstrijski Štajerci skupaj s poimenovanjem Klapotetz prevzeli od Slovencev. Dostopno na: ResearchGate <https://www.researchgate.net/publication/links> [17. 10. 2024].

226 Šoštarič je celo zapisal podatek, da so slovenski klopotec nekoč postavili na otoku Bali v Indoneziji. Dostopno na: <https://www.bakos.si/zanimivosti/klopotec-je-slovenska-posebnost-ki-varuje-grozdje-pred-pticami-tudi-pri-rojkovih/> [21. 10. 2024].

227 Dostopno na: [https://www.dlib.si/results/?query=%27srel%3dTednik+\(Ptuj\)%27&pageSize=25&fyear=1996](https://www.dlib.si/results/?query=%27srel%3dTednik+(Ptuj)%27&pageSize=25&fyear=1996) [16. 10. 2024].

domlatkeh) oz. Izpoved viničarja ob likofu,²²⁸ ki jo je napisal pesnik in duhovnik, »večni kaplan« Leopold Volkmer (roj. 1741 v Ljutomeru, umrl 7. februarja 1816 v Destrniku).²²⁹ Pesem je napisal v Dvorjanah v Slovenskih goricah, kjer je v času kulturnega preporoda (konec 18./začetek 19. stoletja) služboval kot duhovnik in v boju proti germanizaciji učil preproste slovenskogoriške ljudi maternega, slovenskega jezika. Pesem velja za našo prvo socialno pesem in opisuje težko življenje viničarjev, njihov strah in tiho upanje, ko pride čas postavljanja klopotev. Do prve polovice avgusta je imel namreč gospodar pravico viničarja kljub številni, revni družini odsloviti, morali so si iti poiskati novega gospodarja ali pa ga je najel še za naslednje obdobje, če je bil z njim skozi leto zadovoljen (Viničarski red za vojvodstvo Štajersko, 1886).²³⁰

Hrepenenje viničarjev po boljšem življenju se čuti v 23. kitici omenjene pesmi:

*Tak žalostno za me
vesela bratva mine;
pa kaj klopotec štime
nikar ne da od se?
O kaj le to pomeni?
Nič dobrega ne bo.
Serce se mi poveni:
kaj, če dobim slovo.*

V tiskanem viru je klopotec prvič omenjen leta 1812, beseda »klopotez« se nahaja v prvi vzhodnoštajerski slovnici Theoretisch praktische Sprachlehre, avtorja L. Šmigoca, doma iz Haloz. Klopotec leta 1929 v svoji pesniški zbirki »Kitica mojih« omenja tudi prvi slovenski general in

pesnik Rudolf Maister Vojanov.

Zanimive in pomembne so tudi prve upodobitve klopotca na starih vedutah na Slovenskem, ki so tudi neke vrste dokaz, da so se klopotci na slovenskih tleh pojavili zelo zgodaj. Pri tem je pomembno vlogo odigral štajerski litograf in založnik Joseph Franz Kaiser iz Gradca. Prvo doslej najstarejšo znano upodobitev klopotca s šestimi kraki na Slovenskem najdemo ravno na Kaiserjevi veduti Bizeljskega gradu, avtorja Josepha Franza Kiroshofrja iz okoli leta 1829. Original vedute z upodobljenim klopotcem hranijo v muzeju v Gradcu, kopijo pa si je možno ogledati v Pokrajinskem muzeju v Mariboru. Druga doslej najbolj znana upodobitev klopotca na Slovenskem je z vedute vinogradov avstrijskega nadvojvode Janeza na upodobitvi Meranovega v Halozah iz leta 1835.²³¹ Leta 1926 je izšla prva številka humorističnega lista v Mariboru Mariborski klopotec (30. 1. 1926), ki je imel na naslovnici upodobljen klopotec, značilen za Slovenske gorice in Prlekijo.²³²

Temo klopotca najdemo med ostalim v pesmih Petra Dajnka (Vinogradnik, Klopotec), Rudolfa Maistra (Slovenske gorice ali Zavrh nad Št. Rupertom), Stanka Janežiča (Klopotec v goricah) idr.

Na osnovi literarnih in slikovnih virov iz začetka 19. stol. in glede na to, da sta avtorja prvih omemb klopotca duhovnik Leopold Volkmer iz Prlekije in Haložan L. Šmigoc, lahko sklepamo, da klopotec izvira iz krajev južno od Drave in Mure.

228 Likof: zlasti v kmečkem okolju pojedina, pitje po končanem večjem (gradbenem, kmečkem) delu. Dostopno na: http://bos.zrc-sazu.si/cgi_new?neva%20expression=likof, ZRC SAZU [21. 10. 2024].

30 Leta 1797 je Leopold Volkmer napisal prvo slovensko socialno pesem z naslovom Tolžba enega vincerla pre domlatkeh (Izpoved viničarja ob likofu – zaključnih delih z bogato pojedino). Volkmer je bil po besedah Draga Korada rojen pred 280 leti v Ljutomeru (1741). Je prvi slovenski socialni pesnik (Klagovanje enega vincerla ali tudi Tolžba enega vincerla pre domlatkih; v Cvetkovem prepisu /rokopisu/ ima letnico 1797). Volkmerjeva pesem, tematsko vezana na klopotec, je prežeta z viničarskim življenjem, z njegovo ponižno izpovedjo o delu in skrbi do gospodarjevega (virtovega) vinograda, z viničarjevim strahom in tihim upanju v času postavljanja klopotev. Dostopno na: <https://maribor24.si/slovenija/dnevna-s-klopotcem-ki-velja-za-slovenski-izum-so-letos-povezane-tri-obletnice/> [23. 10. 2024].

229 Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Leopold_Volkmer [23. 10. 2024].

230 Korade, 2009, str. 17.

231 Dostopno na: <https://vagabundo.si/klopotec-njegov-nastanek-in-tradicija-na-ptujskem/> [17. 10. 2024].

232 Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-4R622JIP> [17. 10. 2024].

Prleški klopotec

V Sloveniji je klopotec najbolj razširjen na območju Prlekije, Slovenskih goric in Haloz. Klopotci so izdelani različno. Število vetrnic je odvisno od pokrajine; Slovenskogoriški ima 4-loputno vetrnico/peresa, medtem ko ima haloški 6-loputno vetrnico. Na Avstrijskem ima klopotec 8-loputno vetrnico.

Klopotci imajo različno velike lesene priprave na vrhu slemen s kladivci na lesenem drogu, ki ob pihanju vetra udarjajo po deski, oddajajo enakomerne glasove in tako odganjajo ptice iz vinogradov (vrabce, škorce), da ne bi zobali grozdja. Njegova pesem je bila znak, da je bilo treba zapreti kokoši (kure) v kokošnjak (kurnik), otrokom pa prepovedati hojo v vinograd.

V starih poročilih o prleški bratvi o klopotcu še ni »glasu«. Neimenovani dopisnik iz Ormoža v Novicah leta 1853 obširno opisuje bratvo (trgatev), ne omenja pa klopotca. To pa ne pomeni, da že takrat ni obstajal; verjetno ga je spregledal ali pa se mu o njem ni zdelo vredno pisati.²³³

Prleki so verjeli, da vsak klopotec »nekaj pripoveduje«. V jeruzalemskih goricah so klopotci pravili: »Klumpa, klumpa, stari dedec vse zalumpa«. V prleških goricah je baje neki klopotec govoril: »Ded je babo buja«, drugi pa mu je odgovarjal: »Jaz sem vida, kak je babo dol po grabi tira«, tretji je spet komentiral: »Baba se je gor vstanola, no je deda v jojce vjela!«

Med Prleki velja, da »keri virt v goricah nema postovlenega klopotca, tisti nede nigdor meja brotve tak kak se dohoja. Za pošteni klopotec se začne materjol fkiuper sprovlati že sred zime.«²³⁴

Prleški klopotec²³⁵

Čemerno vrh goric

vohta grozdje vinski stric:

»klope, klipe, klope, klip!«

Glasno muvi čüden tip.

»Klape, klepe, klape, klep!
Honga, hongga, ftičji rep!«

»Klipe, klipe, klipe, klip!«

Prek čez 200 je vtrip.

»Ftiči lopovi so fsi!«

Krucinegdi ga jezi.

Že mahüče krog na krog
duga para slokih rok:

»Marš od grozdja! Ka si glüh?

Idi rojši zobat müh!

Paj, či skočin z zemle vün,

Fasa boš na klün.«

»Prleški klopotec pje,

Ka te eden grozdek je?

Mali grozdek čif, čif, čif,

Ka ostanen žif.«

»Klipe, klope, klipe, klop.

To je kroja. To je rop.

Klipe, klope, krucinal.

To je kriminal!«

Klopotec je nepogrešljiv del gričevnate ormoške krajine in predstavlja simbol tukajšnjih vinogradov. Ob pihanju vetra »klopoče« s svojimi krili vse od julija, avgusta in do konca trgatev oz. najpogosteje do godovnika svetega Martina 11. novembra. Takrat ga snamejo in pospravijo do naslednjega leta. Nekateri pozabljeni so »peli« še v sredino novembra ali pa celo čez zimo v zgodnjo pomlad. Teh niso sneli in so spomladi odganjali ptice s češenj. V preteklosti so tudi verjeli, da ga morajo podreti in pospraviti pred prvim novembrom, da »ga ne bi srečale »rajne duše«.²³⁶

233 Dostopno na: ResearchGate <https://www.researchgate.net/publication/links> [17. 10. 2024].

234 Ustni viri: informatorji. Pridobljeno oktober, november 2024.

235 Dostopno na: <https://prlek.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/05/prlec5a1ki-klopotec.pdf> [17. 10. 2024].

236 Ustni viri. Pridobljeno oktober, november 2024.

Izdelava in sestava klopotca²³⁷

Izdelovalci klopotcev so bili v preteklosti samouki, izredno spretni posamezniki, tudi viničarji, ki so po naročilu gospodarja izdelali klopotec. Postopoma so se njihove izdelave lotili kolarji, tesarji in mizarji, ki so imeli za izdelavo tudi primerne pripomočke oziroma orodje. Tu in tam so jih izdelali in popravljali tudi vinogradniki sami, zlasti v času, ko na kmetiji ni bilo veliko dela. V novjšem času jih izdelujejo posamezniki, ki so znanje izdelave pridobili pri starejših izdelovalcih ali ga podedovali od prednikov. Pogosto gre za nadaljevanje hišne tradicije.

Izdelovalci so vedeli, katere vrste les morajo uporabljati za posamezne dele klopotca, da je bilo njegovo trenje čim manjše. V preteklosti je bil klopotec v celoti izdelan iz lesa. V njem ni bilo niti enega kovinskega dela, bodisi žeblja, žice ali vijaka. Vsak del se je pritrdjeval le z lesenim klinom. Posebnost v izdelavi klopotcev je predvsem njegova natančna izdelava, les, iz katerega je narejen in deska, po kateri tolčejo tolkala. Pomembna so tudi peresa, ki lovijo veter in omogočajo trajno oglašanje klopotca. Pri izdelavi klopotca sta zelo pomembni njegova oblika in zvok, ki je odvisen od pravilne izbire in obdelave lesa. Po tradiciji so izdelani iz petih vrst lesa in 40 delov. Pravilna izdelava klopotca je še danes prava umetnost. Vsak njegov del ima natančno določeno nalogo, zato ni vseeno, iz katere vrste lesa je izdelan. Posamezni deli so gibljivi in so izdelani iz različnih vrst lesa, kar pride do izraza pri batih. Ker je osem batov izdelanih iz štirih različnih vrst lesa, imajo različno trdoto. Ob pihanju vetra udarjajo ob zvočno desko, oddajajo glasove klip klop, ti pa odmevajo po gorica, s čimer je njihovo klopotanje raznoliko. To je tudi posebnost klopotcev, zaradi česar jim pripisujejo tudi posebno moč varovanja vinogradov.

»Negda so bili klopotci še posebej izvirni. Lidje so že po glosi poznali, ker klopotec je od kerega virta, sej so eni meli blaje iz črešjovega lesa, drugi iz kostajovega, eni so meli na malih klopotcih namesto blaje obešeno storo koso, ka je klopotec klepa »na tenko« ... Dosti meštrov klopotčarof je naredlo na klopotci tudi različne figure, ki so se ob obročaji vetrnic vrtele – navodno so to bile figure babe pa deda kak plešeta.«²³⁸

Okoli klopotca in njegovega gospodarja so ponekod razvile razne šale in zbadljivke. Nekateri trdijo, da je bila velikost klopotca odvisna od velikosti goric in od pomembnosti lastnika, ki ga je dal postaviti. Velikost naj bi simbolizirala uspešnost njegovega lastnika – vinogradnika. Zato so izdelovalci klopotcev tekmovali med seboj, kdo zmore izdelati največjega in najglasnejšega z nalogo čuvati pridelek v vinogradu.

Klopotec deluje tako, da se veter ujame v vetrnice, ki zavrtijo gred, na katero so pritrjena kladivca; ta začnejo udarjati ob desko in zapojejo klopotčevo pesem, podobno klopotanju, tudi drdranju. Vinogradniki so pogosto na vprašanje, kakšen bo glas klopotca, odgovorili, *»da takšne, kot bo letnina oziroma trgatve: če bo mošt sladek, bo pel klopotec v visokem tonu, sicer pa v basu, odvisno od deske, po kateri tolčejo macleki za dobro ali slabo letino.«²³⁹*

Pregovor, ki velja med Prleki pravi, da *»za vsak del klopotca velja drugačen les, za različne ljudi različno vino.«²⁴⁰*

Sestavni deli klopotca:²⁴¹

- ščap (drog iz kostanjevega lesa), na njem stoji klopotec; na vrhu je oblikovan tako, da se nanj nasadi stolček,
- stolček (jesenov, bukov ali hrastov les), ki nosi gredelj; stolček je osnovni nosilni del klopotca in stoji na vrhu droga,

237 Ustni viri. Pridobljeno oktober, november 2024.

238 Dostopno na: https://www.facebook.com/prleskidnevnik/?locale=sl_SI, [17. 10. 2024].

239 Vir: SI_ZAP/0289/001/003/020_00055.

240 Ustni viri. Pridobljeno oktober, november 2024.

241 Ustni viri. Pridobljeno oktober, november 2024.

- gredelj oziroma osovina (akacijev ali jesenov les) ima luknje, v katere se pritrdijo macleki ali kladivca,
- macleke/kladivca (hrastov ali hruškov les) morajo biti razporejeni tako, da nikoli ne udarita dva hkrati,
- pritrjeni so na vilčice ali križ (hrastov ali bukov les),
- deska, blaja (češnjev, kostanjev, bukov ali hrastov les), po kateri udarjajo macleki, mora viseti na žici (ketnici) ali pa je pritrjena z jermeni, da ima klopotec lepšo pesem. Deska je pritrjena na stol tako, da ob njih tolčejo kladivca in povzročajo zvok. V vetrnice ali perutnice se ujame veter, zavrti gred in kladivca. Klopotci se razlikujejo po različnem številu lopatic, torej po obliki in konstrukciji. Slovenskogoriški klopotec ima dva para kril ali vetrnic (borov, smrekov ali topolov les). Najprimernejši les za blajo je češnjev ali gabrov, ki je odporen na obrabo, oddaja pa lep zvok. Najlepše »poje« kostanjeva deska, vendar ima najkrajšo življenjsko dobo.
- rep (brezovo šibje), obrača klopotec proti vetru, tako da se klopotec v vetru obrača,
- zavora (žlajf), za ustavljanje klopotca ob močnem vetru, da ga ta ne bi prevrnil.

Bogatejši in lepši klopotci imajo tudi dodatno opremo, med katero na osi na gredi plešeta ded in baba (viničar z viničarko), ki ju je spreten mojster izrezljal iz lipovega lesa. Nekatere figure so bile izdelane tako, kot da moški žaga drva ali kot da štirje kvartači sedijo pri mizi in kartajo.

Postavljanje klopotca²⁴²

Že precej pred trgatvijo, od Jakobovega (25. julija) do velike maše (15. avgusta), ko se je začelo grozdje sladiti, je moralo biti delo v vinogradu že opravljeno, to je vse mladike povezane s slamo in trava v goricah pokošena. Takrat so tudi, še pred zorenjem, z modro galico opravili zadnje

zaščitno škropljenje v vinogradu. Vršiče trte so porezali v višini kola, da je sonce lažje prišlo do grozdja. Do trgatve je bil vinograd območje, kjer sta zorenje grozdja nadzirala gospodar in viničar. Klopotci predstavljajo ponos vinogradnika. Že v preteklosti je bila navada, da so v Slovenskih goricah postavljali klopotce sredi vročega avgusta, ko krščanski svet obhaja veliki šmaren ali Marijino vnebovzetje (15. avgusta). Čas med 15. avgustom (velikim šmarnom) in malim šmarnom oz. malimi mašami, 8. septembrom so si ljudje, predvsem na podeželju, vzeli čas za počitek in se odpravili na romanja. To je bil čas, ko je poljedelsko delo nekoliko zastalo. Ponekod so se vinogradniki po stari navadi za postavljanje klopotca držali določenih datumov po katoliškem koledarju in so ga postavili že npr. ob sv. Jakobu in sv. Ani konec julija, ali pa kasneje, ob sv. Lovrencu 10. avgusta, velikem šmarnu oz. ob veliki maši 15. avgusta, sv. Jerneju 24. avgusta in nekoč celo ob mali maši, 8. septembra. Veljal je pregovor, da »mala maša za suknjo vpraša«, saj se je septembrom začenjalo hladno vreme in začetek spravila jesenskih pridelkov. Klopotce raznih velikosti in dimenzij so pred koncem poletja izdelali na novo ali pa popravili stare. Po tradiciji je bilo postavljanje klopotca poseben družabni dogodek in običaj. Njegovo postavljanje še danes predstavlja za vinogradnike pravo praznovanje, kjer je prisotno veliko smeha in zbivanja šal. Na dan postavljanja klopotca se ob gospodarju zberejo cela družina, sorodniki in prijatelji. Postavitev klopotca je težko delo, zato so močne roke vaških fantov gospodarju v veliko pomoč. Jamo za drogali soho izkostenja izkopljejo že kako leto prej, zato ga pustijo v vinogradu postavljenega skozi vse leto. Drog izkopljejo le v primeru potrebne zamenjave. Gospodar klopotca je s pomočniki najprej postavil rüšt, s čimer je bilo poskrbljeno za varnost. Vzdržljivost droga so dokazali posamezniki, ki so se povzpeli nanj vse do vrha. Sledilo je postavljanje klopotca po delih. Posamezni deli klopotca se najprej razstavijo

²⁴² Ustni viri. Pridobljeno oktober, november 2024.

na tleh, nato pa jih s pomočjo mož in podpornih palic prenesejo na vrh droga klopotca v točno določenem zaporedju (stolček, gred, macleki ali kladivca, deska, vetrnice in nazadnje klopotčev rep). Vetrnice, ki so narejene iz enega kosa spiralne deske in v dolžino merijo več metrov, pogosto krasi tudi kak napis. Pomemben del delovanja klopotca ima veter, ki mu daje moč za oglašanje.

Ponekod se ohranja običaj krsta tistega, ki prvič pomaga pri postavitvi klopotca. Privežejo ga ob drog, kjer mora za gospodarjem klopotca ponoviti prisego. Po postavitvi klopotca in opravljenem krstu tudi nazdravijo.

Skrb za vinograd naj bi bila častna zadolžitev gospodarja, tako da je moral dati vsem zbranim posebne zaobljube, in sicer, da bo *»po brotvi klopotec tak dobro pospravjo, da ga bodo drugo leto komej najšli«* da bo *»ob podmazovaji klopotca mazo tudi svoj gut pa skrbjo za zadostni vnos kisline, da nede zbetežo«*. Nato sledita vinogradniška malica in druženje.

Največji klopotec v Občini Ormož so postavili v Hermancih. Gre celo za največji klopotec na svetu, ki pa redko zapoje v polni meri, saj bi za to potreboval močan veter. Ponaša se z značilnimi prleškimi štirimi kraki vetrnice.

Izdelal ga je zidar Stanko Habjanič. Izdelovanje večjih klopotcev je njegov hobi, s tem pa nadaljuje družinsko tradicijo; klopotce večjega obsega je izdeloval že njegov dedek, s še večjimi je nadaljeval njegov oče Janez. Prvega velikana je Stanko Habjanič s Kajžarja izdelal že leta

2009, za njegovo izdelavo je porabil dva meseca dela oziroma 300 delovnih ur. A je bil takrat klopotec nekoliko manjši, saj je premer vetrnic meril dobrih 17 metrov. Nato so ga vsako leto povečevali, dokler ni leta 2014 dobil končne podobe in velikosti. Tehta 860 kilogramov, premer njegovih vetrnic pa meri 20,58 metra; štiri krila so narejena iz smrekovega lesa in so na hrbtni strani zaradi vetra ojačana. Leseno kladivo »maclek« je težko okrog 20 kilogramov, leseni podstavek meri 3 metre in je težak 160 kilogramov. Vsako leto ga po potrebi lastnik tudi popravi. Na praznik Marijinega vnebovzetja, 15. avgusta, ga po tradiciji postavi s pomočjo prijateljev in okoliških gasilcev. Pri postavitvi morajo biti usklajeni in dobro sodelovati. Leta 2016 je mojster prejel poseben certifikat, s katerim je klopotec tudi uradno potrjen kot največji klopotec na svetu in vpisan v Guinnessovo knjigo rekordov. Ob največjem klopotcu so junija 2018 posadili potomko stare trte z mariborskega Lenta, ki obrodi sorto žametna črnina.

Klopotec. Foto: Ciril Ambrož, 2018. PMPO, enota Ormož.

Postavljanje največjega klopotca na svetu v Hermancih. Foto: Nevenka Korpič, julij 2024. Hrani: PMPO, enota Ormož.

Sklepne misli

Na policah s spominki le redko opazimo pomanjšane makete klopotecev; podoba prleškega klopotca je leta 1997 krasila znamko. Več avtorjev se je posvetilo proučevanju zgodovine klopotca, pisnim omembam klopotca, pa tudi pesnikom in pisateljem je bil vir navdiha. Klopotec so raziskovali tudi s tehnične plati; na prireditvah, povezanih z vinogradništvom, pa spoznavamo, na kakšen način je bil, in je še vedno, vpet v življenje tukajšnjega človeka. Etnologi in drugi raziskovalci dediščine še zmeraj odkrivajo nove podatke o razvoju in pomenu te naprave. Klopotci dobivajo vse bolj simbolni, etnološki, turistični pomen. Med vinogradniki pa velja, da kot »stražar« grozdja odganja ptiče. Postavljanje klopotca pomeni ohranjanje dediščine in običajev. Je del vinogradniške tradicije in vinske kulture. Klopotec ni značilen samo za vinograde na območju Haloz in Slovenskih goric, ampak ga v zadnjem obdobju postavljajo tudi v drugih slovenskih vinorodnih pokrajinah (Dolenjska, Bela Krajina). Turistom in gostom s svojim značilnim glasom »klip, klop, klip ...« oznanja, da so prišli na območje kakovostnega vina, kjer živijo veseli, gostoljubni in prijazni ljudje.

Postavljanje klopotca v CSO Ormož.
Foto: Nevenka Korpič, julij 2024. PMPO, enota Ormož.

Klopotec v CSO Ormož. Foto: Nevenka Korpič,
julij 2024.
Hrani: PMPO, enota Ormož.

Literatura

- Ciril Ambrož, *Te je lüšno blo, samozaložba*, Vičanci, 2001.
- Ivan Cvetko, *Vinogradništvo Ormoško–Ljutomerskega območja*. V: Ormož skozi stoletja I (ur. Jože Curk), Skupščina Občine Ormož, 1973.
- Tit Doberšek, *Vinogradništvo*, DZS, Ljubljana, 1986.
- Drago Korado, *Klopotec*, Študentska založba Litera, 2009.
- Nevenka Korpič, *Zakladi Ormoža, dediščina preteklosti: prikaz etnološke dediščine materialne, socialne in duhovne kulture ormoškega območja* (razstavna publikacija). Muzej Ormož, 2006.
- Nevenka Korpič, *Dediščina ljudske umetnosti in oblikovanja na ormoškem območju: ljudskemu umetniku je več dovoljeno* (razstavna publikacija). Muzej Ormož, 2006.
- Tonček Luskovič, *Kog*, Pozoj, 2009.
- Drago Novak, *Prlekija 1941–1946*, Založba Borec, Ljubljana, 1987.
- Helena Srnc, *Prleška duša*, KUD Prasila, Središče ob Dravi, 2014.
- *Vodnik po slovenskih vinorodnih okoliših*, Založba Grad, Ljubljana, 1994.
- *Viničarija Destrnik*, Občina Destrnik, 2009.
- Ivo Zupanič, *Zgodovina vinogradništva Slovenskih goric*, Maribor, 1969.

Spletni viri

- Julij Nemanič, Vinarstvo. Zavod IRC, 2011. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-PRDNZWRM> [12. 10. 2024].
- Darja Mihelič, Po sledih zapisov o preteklosti trte, grozdja in vina na stičišču Alp in Jadrana. Kronika (Ljubljana) letnik 66. številka 1 (2018) str. 5–22. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-WC4TI7DT> [12. 10. 2024].
- Jože Krivec, Dom med goricami. Slovenska knjižnica, letnik 51, št. 7, Ljubljana, 1942. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-X1HTGK4B> [22. 10. 2024].
- Društvo vinogradnikov Sevnica–Boštanj, Trgatev in nega mladih vin. Dostopno na: <http://www.drustvo-vinogradnikov.si/neategorizirani-prispevki/32-trgatev> [30. 11. 2024].
- V vinorodnih krajih se oglašajo klopotci, 17. avgust 2024. Dostopno na: <https://www.rtv slo.si/zabava-in-slog/ture-avanture/v-vinorodnih-krajih-se-oglasajo-klopotci/718236> [18. 8. 2024].
- Klopotec, njegov nastanek in tradicija na Ptujskem, 12. november 2016. Dostopno na: <https://discoverptuj.eu/klopotec-njegov-nastanek-tradicija-na-ptujskem/> [12. 9. 2024].
- Vinska trta, klopotec in tradicija, 31. avgust 2016. Dostopno na: <http://www.posavskiobzornik.si/lepa-leta-v-posavju/vinska-trta-klopotec-in-tradicija> [12. 9. 2024].
- Klopotec, njegov nastanek in tradicija na Ptujskem, 2. november 2022. Dostopno na: <https://vagabundo.si/klopotec-njegov-nastanek-in-tradicija-na-ptujskem/> [16. 10. 2024].
- Spoznajte OVTARJA-varuha Slovenskih goric. Dostopno na: <https://visitgorice.si/spoznajte-overtarja-varuha-slovenskih-goric/> [16. 10. 2024].
- Jeruzalem Slovenija. Dostopno na: <https://www.jeruzalem-slovenija.si/> [21. 10. 2024].
- ZRC SAZU, http://bos.zrc-sazu.si/cgi_new?neva?expression=likof [21. 10. 2024].
- S klopotcem, ki velja za slovenski izum, so letos povezane tri obletnice, 6. avgust 2021. Dostopno na: <https://maribor24.si/slovenija/dnevna-s-klopotcem-ki-velja-za-slovenski-izum-so-letos-povezane-tri-obletnice/> [23. 10. 2024].
- Klopotec je slovenska posebnost, ki varuje grozdje pred pticami, 2021. Dosegljivo na: <https://www.bakos.si/zanimivosti/klopotec-je-slovenska-posebnost-ki-varuje-grozdje-pred-pticami-tudi-pri-rojkovih/> [21. 10. 2024].

- Postavitve, ki ponazarjajo etnološko, tehniško in gospodarsko dediščino Slovenskih goric. Dostopno na: <https://www.lenart.si/index.php/sl/krozisca> [17. 10. 2024].
- Klopotci še pojejo, 26. 9. 2013. Dostopno na: <https://www.finance.si/finance/klopotci-se-pojejo/a/8348071> [17. 10. 2024].
- Mariborski klopotec, 1926, letnik 1, številka 1, Mariborska matica. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-4R622JIP> [17. 10. 2024].
- Marko Kočar, Prleški klopotec, 2007. Dostopno na: <https://prlek.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/05/prlec5a1ki-klopotec.pdf> [17. 10. 2024].
- Prleški dnevnik, 15. 8. 2022. Dostopno na: https://www.facebook.com/prleskidnevnik/?locale=sl_SI [17. 10. 2024].
- Zaljubljen v klopotce, Tednik, 3. 10. 1996. Dostopno na: [https://www.dlib.si/results/?query=%27srel%3dTednik+\(Ptuj\)%27&pageSize=25&fyear=1996](https://www.dlib.si/results/?query=%27srel%3dTednik+(Ptuj)%27&pageSize=25&fyear=1996) [16. 10. 2024].
- Klopotec kot ena ključnih besed slovenske kulture. Dostopno na: ResearchGate [https://www.researchgate.net › publication › links](https://www.researchgate.net/publication/links) [17. 10. 2024].

Arhivski viri

- SI_ZAP/0289/003/033/005, Negativi Jožeta Vrabla za leto 1976, 1976 (Podserija).
- SI_ZAP/0289/002/003/010/00002, Fotografije raznih kmetijskih predmetov in objektov, s. d. (brez datuma) (Združeni dokumenti).
- SI_ZAP/0289/001/003/020_00055, Jože Vrabl, Radio Maribor, 6. 10. 1979. Klopotčevanje za slovo od letošnje trgatve. Novice s Ptuja za Radio Maribor, 18. 10. 1979 (Dokument).

Ustni viri

- Stanko Habjanič, zidar, roj. 1965, Kajžar.
- Tonček Luskovič, pravnik, roj. 1949, umrl 2024, Kog.
- Ciril Ambrož, učitelj praktičnega pouka in fotograf, roj. 1960, Vičanci,.
- Ana Ratek, upokojenka, roj. 1952, Hum.
- Mimika Šterman, kmečka delavka/kajžarica, roj. 1936, CSO Ormož.

Društvo vinogradnikov, aronijcev in kletarjev Šparonija

Avtor predstavlja Društvo vinogradnikov, aronijcev in kletarjev Šparonija, ki že skoraj deset let deluje kot neprofitna organizacija. Nastala je v skrbi za pridelek in kot odraz ljubiteljskih vinogradnikov in sadjarjev po strokovnih znanjih. V prispevku je predstavljeno uresničevanje poslanstva društva, njegovo delovanje, dosežki nekaterih članov in koraki za krepitev strokovnih znanj in graditev društvenega sodelovanja.

Ključne besede: društvo, skrb za pridelek vina, aronija, varstvo rastlin, krepitev pripadnosti

Uvod

Ljubiteljski vinogradniki, kletarji in pridelovalci aronije so v zidnici Viktorja Vičarja v Vičancih pri Veliki Nedelji, 16. 4. 2016, ustanovili Društvo vinogradnikov, aronijcev in kletarjev Šparonija. Na ustanovnem zboru je bilo prisotnih 13, od skupno 19 članov. Društvo je bilo ustanovljeno z namenom uresničevati skupne interese s področja vzgoje za kakovost pridelka v vinogradih in sadovnjakih, pravilne rabe kmetijskih strojev, kakovosti vina in soka aronije. Glede na vsebine delovanja so imenovali društvo Šparonija. Predlog zanj je podal tajnik društva Jožef Ostroško (izraz šparon je znan iz vinogradništva, aronija iz sadjarstva). Šparon in sadež aronije sta poleg grozdja in vinogradniškega čebra našla svoje mesto v logotipu društva (oblikoval ga je prav tako Jožef Ostroško).

V minulih letih se je v društvo zvrstilo več kot 110 ljubiteljev vinske kapljice in skrbnih vinogradnikov ter sadjarjev z območja Prelekije.

Šparonija deluje kot neprofitna (nepridobitna ali nedobičkonosna) organizacija. Težišče delovanja društva je na povezovanju in izmenjavi izkušenj

ljubiteljskih vinogradnikov, kletarjev in sadjarjev in podpori za doseganje kakovostnejšega pridelka. Posamezni člani se v okviru društva zelo pogosto ponudijo kot povezovalci s ponudniki sredstev za varstvo rastlin in agrotehnike.

Logotip društva.

Na občnem zboru.

Tajnik in blagajnik.

Na ekskurziji.

Organiziranost

Društvo Šparonija ima tako kot večina društev svoj Upravni odbor, ki ga vodi predsednik, nadzorni odbor in častno razsodišče.

Članice in člani društva se enkrat letno zberejo na rednem letnem zboru, izvolijo organe zbora, pregledajo opravljeno delo v minulem letu in sprejmejo načrt dela za tekoče leto. Po uradnem delu pripravijo predstavitev novega produkta in opišejo tehnološke postopke njegove izdelave.

Čeprav je sedež društva v Vičancih, se v društvo vključujejo člani iz Maribora, Ormoža, Podgorcev, Ptuja, Senešcev, Sodincev, Svetega Tomaža in drugih krajev Slovenije.

Društvo je od leta 2016 do 2022 vodil Viktor Vičar, pri delu so mu pomagali tajnik Jožef Ostroško in blagajnik/podpredsednik Anton Kace. Člani Upravnega odbora so bili Franc in Stanko Hebar, Štefan Lesar in Leonida Vičar. V nadzorni odbor so bili izvoljeni predsednik Stanko Janžekovič, člana Marta in Werner Niesel. V disciplinsko komisijo so bili izvoljeni predsednik Daniel Nemec in članici Nada Janžekovič in Dušanka Kace.

Od leta 2022 je predsednik Miran Fišer, podpredsednik Jože Pivec, tajnik Jožef Ostroško, blagajnik Drago Pintarič, člani Upravnega odbora so Viktor Vičar, Jožef Ostroško, Franc Hebar,

Stanko Hebar, Štefan Lesar in Leonida Vičar. Člani nadzornega odbora so Milan Koletnik kot predsednik, in Ančka Bašl ter Janko Cimerman kot člana. Disciplinsko komisijo sestavljajo predsednik Alojz Anžel in člana Jože Senica in Marjana Blaške.

Izzivi pri delovanju

Člani se družijo v skrbi za uresničevanje interesa članov s področja vzgoje, za kakovost pridelka v vinogradih in sadovnjakih ter za kakovost vina in soka aronije. Cilje uresničujejo s pridobivanjem novih znanj in s pripravo različnih oblik druženja članov (ob praznikih, povezanih z ljudskimi običaji za zaznamovanje praznikov vinogradnikov in kletarjev). Ob vincekovanju se člani zberejo januarja v Vičancih v nedeljo, ki je najbližja 22. januarju, in počastijo začetek novega letnika; z rezjo delca trte pa pripravijo tradicionalen preizkus, kako je trta preživela zimo in kakšno letino lahko pričakujejo.

Spomladi je veliko časa posvečenega rezu trte v lastnih vinogradih, Ivan Škvorc pa poskrbi za rez potomke najstarejše žlahtne trte na svetu, ki raste v Vičancih. V pripravi na trgatve se člani društva

Rez stare trte v Vičancih.

Postavitev klopotca.

Rez stare trte pri Jocu v Mariboru.

Pokušina vina pri Zvonku Dominku.

zberejo sredi avgusta v Vičancih in postavijo velik klopotec.

Med praznike sodijo tudi dnevi trgatve, ko člani povabijo v svoje vinograde mnoge prijatelje in znance, da skupaj poberejo pridelek in se poveselijo ob zaključku vinogradniških del. Šparonijci, tako kot večina Slovencev, praznuje martinovo. Pridružijo se organizatorjem prireditev v Ormožu in na stojnicah ponudijo mlado vino in kostanje, v gorica pa odprejo

vrata svojih kleti in mimoidočim ponudijo gostoljubnost in mlado vino, ki ga bodo kmalu pretočili iz sodov v steklenice.

Med aktivnostmi, ki jih društvo izvaja v skrbi za kakovost vina, so tudi občasne degustacije vin in drugih produktov članov. Vsako snidenje članov društva predstavlja prvovrsten družabni dogodek, ki ga vinogradniki oplemenitijo s pogovorom o vinu. Tako so bili prijetni in koristni pogovori

ob predstavitvi hišnih vin Zvonka Dominka v Zamušanih, predstavitvi izdelkov iz šparonije in penečih vin pri Viktorju Vičarju v Vičancih ter ob ogledu vinogradniške kmetije Jurija Cvitaniča na Zamušanskem bregu, kjer so člani spoznali postopke kletarjenja mirnih in penečih vin in jih tudi poskusili.

Ob srečanjih so se člani društva usmerili tudi v izvajanje ukrepov za varovanje vinogradov ob pozebi ali drugih težav, ki jih prinašajo bolezni trte. V pogovorih in tolmačenju strokovne literature o varovanju rastlin se je članom

pridružil Drago Majcen, strokovnjak iz podjetja Karsia.

V letnih načrtih dela društva so tudi udeležba kmetijskih sejmov, razstav in drugih prireditve s strokovnega področja, ekskurzije, razstave kmetijskih strojev (zanje je poskrbel Jože Pivec iz Maribora), družabne prireditve za člane s kulturno in športno vsebino ter dejavnosti o skrbi za zdravje članov.

Društvo sodeluje s sorodnimi društvi in z lokalno skupnostjo tudi na strokovnem in domoljubnem področju.

Vinarski klepet pri Viktorju Vičarju.

Na pokušini pri Juriju Cvitaniču.

Sklepne misli

Namen prispevka je predstavitev delovanja društva Šparonija, ki od leta 2016 uspešno deluje na področju krepitve ljubiteljskega dela vinogradnikov, kletarjev in sadjarjev v Vičancih. Uspešnost ocenjujejo po preudarno odmerjenih korakih za krepitev novih znanj in prenosu uspešnih praks v delo članov v vinogradih in sadovnjakih.

V prispevku sta izpostavljeni tudi družabnost in skrb za dobre medsebojne odnose med člani društva in skrb za šege in navade, ki so se ohranile med vinogradniki.

Za podporo svojemu delu so poiskali tudi zunanje vire in skrbijo za njihovo delitev s sosedi in prijatelji. Izkazalo se je, da društvo, kot je Šparonija, uspeva pri svojem delu, če vlaga v povezovanje, združevanje in vključevanju članov, ki so voljni prevzeti nasvete za doseganje uspehov in delitev izkušenj s sosedi v svojem okolju.

Viri

- Zapisnik ustanovnega zbora društva Šparonija, 16. 4. 2016.
- Zapisnik Občnega zbora društva Šparonija, 11. 2. 2017.
- Zapisnik Občnega zbora društva Šparonija, 17. 2. 2018.
- Zapisnik Občnega zbora društva Šparonija, 8. 4. 2022.
- Zapisnik Občnega zbora društva Šparonija, 31. 3. 2023.
- Zapisnik Občnega zbora društva Šparonija, 27. 1. 2024.
- Zapisniki sej Upravnega odbora za leto 2016, 2017, 2022, 2023 in 2024.

Fotografije

- Arhiv Društva Šparonija.

Kazalo

Anton (Tonček) Luskovič	
1949–2024	5
Dediščina čevlarske, krojaške in šiviljske obrti v mestu Ormož.	6
Ormož 1951–1970: Prlek blues.	23
Krajevno načelstvo Narodne milice Hardek–Dobrava	36
Vloga milice v Ormožu in jaz kot miličnik v času osamosvojitve 1991	47
Vezenine z zlatimi nitmi na treh mašnih plaščih baročnega kroja iz Ormoža in Velike Nedelje . .	53
Zapoznili spomin ob 120-letnici smrti, Človek, katerega je naredil za zgodovinarja starodaven Trg	
Središče, Matej Slekovec 1846–1903	59
Ormoški zdravnik dr. Anton Hrovat	62
Glas prleškega klopotca	67
Društvo vinogradnikov, aronijcev in kletarjev Šparonija	80

Avtor, naslov prispevka	UDK
Manica HARTMAN Dediščina čevlarske, krojaške in šiviljske obrti v mestu Ormož	39(497.4Ormož)
Vladimir TROP Ormož 1951–1970: Prelek blues	94(497.4Ormož)“1951/1970“ 908 Ormož 929 Trop V.
Ana KAUČIČ Krajevno načelstvo Narodne milice Hardek–Dobrava	351.743(497.4Ormož)
Jožef KOVAČ Vloga milice v Ormožu in jaz kot miličnik v času osamosvojitve 1991	351.743(497.4Ormož) 94(497.4) „1991“
Marko BALAZIČ Vezenine z zlatimi nitmi na treh mašnih plaščih baročnega kroja iz Ormoža in Velike Nedelje	677.026.62(497.4Ormož) 677.026.62(497.4Velika Nedelja)
Franc KRNJAK Zapoznili spomin ob 120-letnici smrti Človek, katerega je naredil za zgodovinarja starodaven Trg Središče Matej Slekovec 1846–1903	929 Slekovec M.
Franc SMOLE Ormoški zdravnik dr. Anton Hrovat	929 Hrovat A.
Nevenka KORPIČ Glas prleškega klopota	634.8(497.12Prlekija) 39(497.4) ali 39(497.12Prlekija) 634.8(497.4):39 ali 634.8(497.12Prlekija):39
Miran Fišer Društvo vinogradnikov, aronijcev in kletarjev Šparonija	634.8+347.721(497.4Velika Nedelja)